

92. szám
2015.

EX

S y m p o s i o n

irodalom művészet filozófia reflexió

BÁCSKATÁJ

„Béke, béke, béke, ismételtetik az elnökök, a vezérek, az államfők. Mögöttük nagy nemzeti lobogók, és már hallani közben az ágyúszót. Miért nem hagyják dolgozni a kertészt? Nem tudják, hogy nincs semmilyen trikólőr? Csak az alkonyba boruló ég, a hosszú kéményekből felszálló füst és a frissen ásott föld van. Még a hajnali pára a folyón, a hamuval hintett gyalogút és a ritkás fű a hantokon. Ez a véleményem az úgynevezett nemzeti öntudatról.”

DANYI Zoltán

A VILÁG VÉGE

Igazából nem emlékszem a gyermekkoromra, csak arra, hogy nem szerettem ott-hon lenni. Nem szerettem a kényszerűen elhagyott Szélső utcai házunkat, a szülőfalumat, a szülőföldemet. Unalmas volt és sivár. Seholy egy domb, egy hegy, csak a megművelt zsíros fekete bácskai földek egyhangú sora és a kárörvendő szomszédasszonyok meg a parasztyerekek, akik bármikor megverték, kifosztottak, nevetségessé tettek. Ada tőmondatokban beszélt hozzám és nem szerette az álmodozókat, inkább a szorgalmas nagyparasztokat meg a kisiparosokat becsülte. Mosolyogni próbáltam hozzá, olyan kedvesen, amennyire csak tőlem tellett. De a lelkem tele volt lázongással. Más vidékre vágytam. *Babylonra*. Nem a *Boney M* slágere miatt, az sokkal később, majd csak a hetvenes évek második felében robban be, ha jól számolok, megkülönböztetve is utáltam a *Boney M*-et.

Szándékosan számúztam a gyerekkori emlékeimet, nem akartam rájuk gondolni. Most is vannak dolgok, amelyekkel nem tudok szembenézni: apám halálával, apai nagyanym halálával – az utóbbi magányában megőrült valahol kint a szálláson. Nem merem megkeresni a sírjukat. Itt vannak elásva bennem. Jó kislány voltam, ösztönösen felfogtam, hogy alkalmazkodnom kell, ha túl akarom élni a szüleim szerencsétlen házasságát, meg úgy általában mindent, ami ezzel járt. Szegénység, rosszkezd, az anyai nagyszülők áldott jósága. Apám alkoholista álmodozó volt, némileg skizofrén vonzalommal az illúzió iránt és kifejezett szépérzéssel. Mindig ő rendezte be a bolti kirakatot, mert kereskedő volt, és a legszebben ő tudta meg-

fésülni, befogni a hajamat óvodába indulás előtt. Biciklin, a hátsó ülésre tett kispárnán hurcolt, vigyáznom kellett, nehogy bekapja a lábfejem a kerék. Messziről megismertem a biciklifékje hangját. Pavlovi reflex, hozta a zacskó töltött selyemcukrot. Amikor anyám elment otthonról, vagy túlórázott a gyárban, olyankor a Bartucz nagymama is bemerészkedett a szobánkba, a hátsó szobából a parasztház első szobájába, amit átengedtek nekünk, a harmadik, legkisebbik, legkedvesebb fiuk családjának. Apámmal ültek az asztalnál, én játszottam körülöttük és közben hallottam világmegváltó terveiket, hogy vissza kellene menni a tanyára, disznókat hizlalni, tehenet, lovakat tartani. Bácskai parasztok voltak. Sokgyermekes családból származó Bartucz nagyanyámat a tanyáról hozta be gyermektelen nagynénje a faluba, hogy a sajátjaként felnevelje. Egyetlen meséjére emlékszem, a narancsról, hogy amikor először ettek narancsot a nagynénjével életében, akkor megették szőröstől-bőröstől, hogy semmi ne vesszen kárba belőle. Úgy képzeltem el, hogy ültek az utcán a padon és ették a narancsot, fogalmam sincs, miért kötöttem az utcához, talán mert nagyanyám az utcán beszélgetve érezte elemében magát. Támasztotta az eperfát a fekete ruhájában, fekete kendőben a fején, és beszélgetett, mondjuk, Kelemen Maris néni-vel, a negyedik szomszédasszonnyal, aki bőrkesztyűben dörzsölgette a kezét, mert megtehetette.

Nagyanymnak ez volt az egyetlen szórakozása, hisz különben a hátsó szobában várta halálos beteg férje, Bartucz nagyapám, aki tíz évig haldoklott, miután megütötte a szél. Néha észhez tért, olyankor beállt az ajtónkba, össze-vissza öltözve, nyáron subasapkát nyomott a fejébe, bekecset húzott fel fordítva a csíkos pizsamájára, és nézett engem, ahogy játszom. Nagyon féltém. Féltém mindentől, az ördöglepkétől is, ami a kertünk zugában tanyázott. Kellő óvatossággal kerülgettem nagyanyámat is, aki, ha sírhatnékja támadt, kiment a virágoskertbe gyomlálni. Ahogy guggolt, egyszer megláttam, hogy nincs rajta bugyi a fekete szoknyája alatt. Teljesen ledöbbenem. Ahogyan akkor is elámultam, ami-

kor sok évvel később, betegsége kezdetén, a szemétdombon, amit összegyűjtött maga körül, segítettem levetkőztetni, megfürdetni, ágyba fektetni. Gyönyörű teste volt, mintha konzerválta volna a fekete páncél, amit fölötte hordott. És gyönyörű zöld szeme volt, ezt mindig is láttam. Szép nő lehetett.

Ám mindennél jobban jellemezte Bartutz nagyanyámat, hogy a vérében volt, beleette magát a véresejtjeibe, csontjaiba az, amit úgy hívnak, hogy földéhség, valami nagyon ősi törvény, ami egyidős a teremtéssel, és úgy hozzátartozott a parasztkhoz, mint a pókhoz a hálószövés, a madárhoz a fészekrakás. Ezt örökölte apámra, és ez lett az életük nagy meséje, pedig ahogy utólag kiderült, se erejük, se tudásuk, se gépük, se vetőmagjuk, semmijük sem volt a tanyasi élethez, csak valamennyi földjük. Későn jöttek rá, ha egyáltalán, hogy az életben például nem lehet úgy járni döglött lovon, mint a mesében. Amikor apám kikerült a tanyára boltosnak, majd kocsmárosnak a Völgyhátra, mindkét próbálkozásába belebukott. A földművelésről nem is beszélve. Néha kimentem hozzá, hosszan gyalogoltam, miután leszálltam a buszról. De másra tényleg nem emlékszem, csak az üres ólakra. Meg hogy festettem a körmöm az akácfa fehér, lakkszerű termésével és bogáncsból ragasztgattam bababűtort meg kosarat magamnak.

A tanyasi vegyesboltnak kocsikenőcs-szaga volt. A kocsmá levegőjét is fel tudom idézni, ha nagyon akarom, de leírni nem, túl összetett ahhoz. A falak teleszívták magukat az olcsó italok és a cigaretta szagával, talán a szilvapálinka meg a *pelinkovác* volt a legbüdösebb, és párolgott az olajos padló, füstölt a vaskályha a sarokban. Lompos férfiak gubbasztottak az asztaloknál.

Már gyerekkoromban a könyvekhez menekültem az élet elől, az olvasást használtam arra, hogy eltüntessem mindent, ami körbevett. Tízeseivel hordtam ki a könyveket a könyvtárból. Fogalmam sincs, mit olvastam. Egyfolytában olvastam. Csak amikor elaludtam, akkor ejtettem ki a kezemből a könyvet. Beleolvasni magam a semmibe, a végkimerülésig. Egy párhuzamos világegyetemről ál-

modni, ami jobb, mint a sajátunk. Ezt a mai napig gyakorlom.

Az egész gyerekkoromból csak néhány boldog kép maradt meg a fejemben: játszunk a vasúti síneken anyai nagymamám utcájában a szomszéd gyerekekkel, leginkább az unokatestvéremmel. Vagy strandolunk a Tisza-parton a nagybátyámmal meg a barátnőjével, akit később feleségül vett. A kompjárásra, mert a sárga partra jártunk át, és úszópárnán vontattak át bennünket Bánátba szedrezni. Később Benes József és Zsáki István festményein fedeztem fel örömmel ezeket a súlyos sárga-barna-vörös partrétegeket. Nagyon part. Szinte érezni a föltúrt, leszakadozó, omló föld szagát. A földét, amin csúszunk, másztunk, amin fölöttünk és amire visszazuhantunk, amit talán meg is kóstoltunk. Zsákinak volt még egy sorozata, amit szintén szerettem: a széttört, széttaposott löszbabákat.

Amikor megtanultam biciklizni, hétéves lehettem, és első utam a Tiszára vezetett, végig az új soron a téglával kirakott járda és a mély vizesárok közötti földszávon. Elöl a nagybátyám, mögötte a kis piros háromnegyedes biciklimmal én, amíg csak el nem vesztettem az egyensúlyomat és bele nem zuhantam az

árokba. Pont ott, ahol ki volt kötve egy kotlóstyúk a csibéivel. Nem ütöttem agyon őket, de a riadt rikácsolás és a föltúrt füves árokpart szaga itt van bennem.

Egészen másként, más előjellel szívtam magamba a föltúrt föld szagát már felnőttként, amikor hosszú emigráció után otthon töltöttük a nyarat a gyerekeimmel, a férjemmel. Ez ám a föld! – mondtam nekik, és nagyokat szippantgattam a disznószarszagú levegőből. Az volt az érzésem, mintha soha ki sem léptem volna onnan. Topolyáról elindultunk Adára a tanyavilágon keresztül. Aki még nem járt itt, annak a világ vége, mondom. Földlabirintus, csak nincs közepe. Kukorica- és napraforgótáblák végeláthatatlan sora. De Bermuda-háromszögnek is nevezhetném, ami elnyeli a törvényen kívülieket, a szegénylegényeket, ám erősíti a nagygazdákat. És errefelé születtek az olyan öntörvényű alakok is, mint például Brasnyó István író, Lajkó Félix hegedűs, Kovács Frigyes meg Soltis Lajos színészek vagy Fenyvesi Ottó költő, illetve nem messze innen a két Penovác, a festő és a fotós. Njegoševo (Istenáldás), Gunaras, Pobeda, Kavilló (*I am a man from Kavillo*), Utrine (Törökfalú), Völgypart (Obornjača), Sterijino (Valkaisor)... Szántóföldek között visz az út végestelen-végig, csaknem hatvan kilométeren át. Amikor hosszú évek után újra megláttam, úgy éreztem, a szemembe hull az egész. Akkor mondtam először azt: szép. Talán azt is, hogy jó itt. Jó a levegőjét belélegezni. A kozmikus magányt. Mint valami burookban, úgy érzi magát az ember. Sehol senki, csak a messzibe vesző út a jegyesorral, ami mélységet ad a síknak. Mennyi lekötött erő gyötrődik ezekben a fákban, az ég felé törve. Csend, kolompszó, távoli kutyaugatás – s a harang! Mennyi megszórt, ellágyult zajongás. Buta megnyugvás? Minden örökkévalónak látszik. Biztos vagyok benne, hogy így volt ez öreganyám és az ő öreganyja idejében is. A föld nem változott, csak az emberek rajta.

Megálltunk az autóval egy napraforgóföld mellett. Szégyellem, de a gyerekek beszaladtak az ültetvényre és letörtek két fejet. De az is lehet, hogy csak a kislányom gyűjtögetett a

tengerimalacnak meg a hörcsögöknek. Ottó mindjárt vidáman lecsapott a szerzeményre: tányérrózsa, megpörköljük! Lelkesen pipacsbimbókat nyitogattam, és mielőtt összerágtam volna a keserű növényt, elkántáltam a gyerekeimnek a mondókát: „Sör-e, bor-e, pálinka-e? Piros színű pántlika-e?” Nagy zarándoklás volt az az út a tanyavilágon keresztül, szélesen és fényesen a nyárban. Akkor békéltem meg a szülőföldemmel. Rájöttem, mégis, ha úgy vesszük, tulajdonképpen minden olyan gyönyörű volt otthon, így visszatekintve már, azért, mert fiatal voltam. Ha nyavalyoghatnékom támad a gyermekkorom miatt, csak összevetem az enyémet a tanyasi osztálytársaméval, Szöcskéével, akit bedarált a szecska-vágó. De ez már olyan abszurd, hogy kezdem azt hinni, csak kitaláltam. Az igazság az, hogy szeretet vett körül, meg akartak kímélni minden nagyobb meg rázkódtatástól, ezért költöztettek hol ide, hol oda a szüleim, ahol éppen fölfordulás készült, onnan el. Kíméletből nem beszéltek nekem a bajokról soha. De azért láttam, hogy Bartutz nagyanyám sír, anyám sír, meg azt is, amikor hisztérikus nevetőrohamokat kap, és láttam apámat részegen. Kint a tanyavilágban, a magányában kedvére ihatott ellenőrizetlenül. Talán ezért került egyenlőségjel a fejemben a tanyavilág és a pusztulás képei közé.

Holott a tanyavilág tulajdonképpen szép. Magán viseli a mítosz jegyeit. Először is, olyan költőiesen hangzik, ahogy mi mondjuk: *szállások*. (Magyarországon olyannyira nem használják erre ezt a régi megnevezést, hogy már-már kezdtem azt hinni, a szerb nyelvből vettük át mi, vajdasági magyarok. Ám kiderült, hogy egy frászt, éppen hogy a szomszédos népek vették át a magyarból.) Másodsor: tényleg jól el lehet bújni itt, nincs ezzel semmi gond. Mint amikor a japánok kiviszik az öregeket a hegyre meghalni. Ide önként jönnek az emberek, vagy ösztöneiktől hajtva. De szép az út visszafelé! Ám félek is tőle, mert a dolgok itt tele vannak a régi önmagukkal és az én régi önmagammal, aki talán nem is létezett, vagy ha igen, akkor több alakban.

Terék Anna

GYÁRKÉMÉNY

Maga szálljon le előbb, uram,
és majd leadom a csomagomat.
Lassan fékez itt minden vonat.
Így. Földet ért? Akkor fogja.

Hát innen a peronról
már látszik egész Bácska.
Nézze, ott a távolban, uram,
már fullad a nap a porban.
Egészen közel jön a földhöz,
beleszagol, a mezőt nyalja.

Jöjjön és adja ide, visszük majd ketten
a csomagot, na, adja ide a másik fülét,
közben én mutatom a várost,
maga meg nézze jól meg,
figyelje a házakat, uram.

Az ott a gyártelep,
arra van a tó, erről jönnek
meg minden évben
a gólyák, arra laktak anyámék,
ott, abban az utcában
még én sem jártam soha,
aztán ott valahol nőtem fel,
ez itt ugye a vonatállomás,
az ott a határ, erről szokott fújni
a szél mindig, de nincs neve,
ez itt a siló, az meg ott a gyár.

És a legérdekesebbet látja-e, uram?
Hogy annyi por van itt a faluban, hogy
az emberek egészen elhalványodnak.
Sosem lehetett tudni,
hogy nagy a pára, köd van,
vagy csak lassan tűnnek el az emberek.

Távolodóban van minden,
uram, az ég egyre feljebb
csúszik, kilátszik a bugyija,
kilóg a tejút alóla.
Egyre messzebbre kerül
szép lassan minden.

Mint esteledéstől az árnyékok
megnyúlnak, úgy nő meg
minden távolság,
s a karjaim úgy vékonyodnak.
Messzire kerül a pohár,
az asztalon maradt tányéron
a kenyér, a hagyma,
a csésze mélyül, takarja
az alján maradt zaccot,
s a fák árnyéka is
a járdáig csúszik,
merészkedik, mintha
nem venné észre senki,
hogy utánunk nyúl kál,
felénk matat.
Meglátja majd, hogy
estére kilapítja a jóisten
ezt a tájat, uram,
és miközben alszunk,
apróra szaggatja
a mezőt, a falut,
az összes embert itt.

Szerintem nem nagyon
szeret bennünket látni
a jóisten, azért van itt
mindig ekkora por.

Ott, arra láthatja,
hogy csillog a levegő,
ha a nap már
a kukorica fölé ért.
Húzza maga felé
ez a sok sárga mag
a napot: kiszívja minden
melegét, a sárgáját.
Lassú kivégzés a nyár,
kiszámíthatatlan sorrenddel.
Bámulja a nap a várost,
próbálja tarkón szűrni
az embereket.
Napközben, a hőségben
rálóg az ég a háztetőkre,
mint a kövér nők melle
szokott a hasukra.
Azokra a lefelé néző mellekre
hasonlít egész nyáron az ég.

Távolodok lassan én is, uram,
és semmi kedvem hátranézni,
pedig előbb-utóbb az embernek
hiányozni kezd minden, ami múlik,
nem igaz, uram?
Látja, az arcomon, itt a bőr alatt,
már minden könny készenlétben áll.
Fogja meg őket itt,
a szemem alatt, vagy húzza ki,
a legjobb lenne, ha ki tudná
húzni mindet, szép sorban.
Csak ez a sok por,
ez nem engedi ki őket.
Eltömi az összes kiutat.
És bent ragad,
az ember szeme
alatt marad és feszít
és fáj ez a sok könny.
Nehéz itt sírni,
ez egy ilyen táj, uram.

Tegyük le a táskát,
üljön le ide mellém, uram.
Látja ott azt a kéményt?
Arra mászik fel az én halott apám,
minden éjszaka,
onnan próbálja elérni az eget,
de csak az alját kaparja.

Még nem ment el,
csak téblábol itt a porban,
néha erre jár, megnéz,
de nem tudok visszanézni rá,
hiába is próbálkozom, uram.

Abban a kihalt gyárban
járkál és próbálja az eget
elérni, kikaparni magának
a mennyeek kapuját,
hogyan bejusson oda.
Nem tudom, fázik-e,
és ha bánkódik, akkor
minek bánkódik ugyan.
Tudja, nekem néha
annyira hiányzik,
hogyan a tévét csak úgy
bekapcsolom, ha a

kedvenc műsorát vetítik,
s ott hagyom, hátha erre jár,
csak nem látom.
S ha már itt van,
tudjon tévét nézni.
Olyankor megnyugoszkok,
mert, tudja, uram, én így csalok,
így csapom be magam,
mert ilyenkor egy ideig olyan,
mintha nem is történt volna semmi,
nem halt volna meg,
és én nem lennék ennyire
magamra hagyva,
belehajítva a világba.
Most mondja meg nekem,
nem lett volna könnyebb
rögtön jónak lenni, uram?
hogyan a Szent Péter szélesre
tárja előtte a kaput, ha odaér?
Nézem sokszor azt a kéményt, uram,
szép, nem mondom, csak talán
nem elég magas.
Azt hiszem, egyszer majd
én is onnan kaparhatom
ezt a halott eget,
de mire felérek,
senki sem lesz már benne.
Tegye ide, egészen
a vállamhoz a fejét,
nézzen fölfelé, uram.
Feljebb az állat! Úgy.
Látja, milyen üres
innen nézve az ég?
Kihullott már belőle
minden, de minden,
uram.
Túl sok a hely,
túl nagy az úr ottan.

(A szerző a vers megírása idején Móricz Zsigmond irodalmi
ösztöndíjban részesült.)

ANNO

– részletek a kéziratból

Harminckettedik nap

A NAP	A HOLD
kel: 7 12	kel: 17 17
nyugszik: 16 44	nyugszik: 7 13

HOLDTÖLTE: 03 22

Hosszú karját kinyújtotta, de nem érte el a mozdulatra ösztönösen arrább húzódó sérült madarat.

szinte minden napra jutna egy minden napra egy madár kétszázféléit is láthatnánk ha felismernénk őket mind s nevükön szólítanánk – akár

milyen szép amikor a megnyúlt testű kárókatónák hosszú nyakukkal lebuknak a mélyre a halért kampós csőrükkel elkapják és aztán a sok merülés után szárnyukat széttárva hosszasan szárítkoznak

A te értelmed miatt van-e, hogy az ölyv repül, és kiterjeszti szárnyait dél felé?

Százhetvenedik nap

A NAP	A HOLD
kel: 3 46	kel: 9 29
nyugszik: 19 44	nyugszik: 23 26

Megállt az udvaron, a méretes tócsák előtt.

– Tegnap reggel kimentem, s megkerültem a határt – mondta Simon a zentai *Gerbaud*-ban, mikor cigarettája után hosszasan kotorászva zsebeiben Robi és Fodor közé telepedett.

– Meglepődtem, hogy milyen sok falubeli járt kinn a földeken. Többen az egész családdal. Azt hiszem, voltak, akik még mindig a feltámadt Jézust keresték – nevetett –, de jó is lenne, ha megtalálnák valahol, mert nem néz ki semmi jó nekünk!

Meggyújtotta cigarettáját és annak paraszát kimérten a hamutálca pereméhez ütögetve nagyot sóhajtott.

– Elvisz a *fődárja* mindent!

A búzát is, most már biztos – legyintett lemondóan. – Most is van olyan nagy a talajvíz, mint tíz évvel ezelőtt.

Pontosan emlékszem, mert akkor született Janika. Akkor az ásónyom még a tanyaszélen is szempillantás alatt megtelt vízzel.

S még ezután kezdődnek az olvadások a hegyekben!

De nem is kellene ide a hegyek havai.

Először csak néhány apró, tenyérnyi tócsa jelenik meg itt-ott.

Egy idő után aztán már mindenütt elkezd fakadozni a fenékvíz. És hamarosan előnti az egész földet.

Olyan lesz szép lassan a határ, akár a tenger, pedig félnapi járásra sincs a környéken semmilyen víz.

Se folyó, se tó, se bányató.

Olyan ez a víz, hogy egyszerűen, mintha csak a semmiből, de jön.

Jön föl a földből és mindent tönkretesz.

Legyünk éberek és józanok.

Százhetvenötödik nap

A NAP	A HOLD
kel: 3 47	kel: 14 35
nyugszik: 19 45	nyugszik: 1 04

Elindult ki, a mezőre.

A tarlóföldön járni nem volt egyszerű. Azt gyorsan megtanultam, hogy húzni kell a lábat, akkor akár még mezítlábasan is szépen behajlik a lekaszált szál a talp alá, de nem is azzal volt a baj, hanem az oldalról jött szúrásokkal!

Különösen a hereföld volt veszélyes, az oldalszúrásoknak még a tornacipő vászna sem volt képes ellenállni, de nekem egyszer még a gumicsizmám is átszúrta, nem sokkal a vastag talp fölött, a boka alatti hajlatban. És azon kívül, hogy mindig kiszámíthatatlanul, a legváratlanabb pillanatban ért, különösen amikor jónak vélt lábbeliben, jó tempóban, és már hosszasabban a biztonságosság tudatában lépegetett előre az ember, a tetejébe iszonyatosan tudott fájni is.

Nem is szerettem, ha ki kellett menni ilyenkor a földekre.

Pedig kellett.

A búzatarlóra, igaz, ritkán, de a here kaszálása után mindig. Évente legalább három alkalommal. Ráadásul éjjel, hogy kora hajnalra végezni lehessen a munkával, amíg a harmat kicsit nedvesen tartja a nyári melegekben is a herét, mert a Nap feljövetelével már nagyon gyorsan szárad és törik.

Jobbik esetben volt csak szép holdvilág, akkor nagyon jó volt dolgozni, de sokszor a sötétethez kellett hozzászokni, igaz, egyik alkalommal épp ennek köszönhetően foghattunk nyulat is.

Kifele haladtunk még a határban, amikor a kerékpárjaink lámpáinak fénycsóvájába hirtelen belenézett a dülőúton át igyekvő nyúl. Abban a pillanatban megállt, megdermedt, mintha szoborrá változott volna. Apám leugrott a kerékpárjáról, ránk szólt, hogy emeljük meg a kormányt és tekerjük a biciklikereket kézzel tovább, hogy a dinamó

feje pörögjön, és világítsunk a biciklilámpával a nyúlra, ő meg előrefutott és egyszerűen megfogta a riadt, mozdulatlan állatot.

Hogy megítélhessétek, mi a rossz és mi a jó.

Száznyolcvanötödik nap

A NAP	A HOLD
kel: 3 52	kel: 23 01
nyugszik: 19 44	nyugszik: 9 33

A dübörgő zajra felkapta a kulcsosomót és kisietett a kapuhoz.

Aratás után a lekaszált, kévékbe kötött és kereszttekbe rakott búzát napokig hordta be a határból János nagyapám.

A tizenkilencedik dülőtől a házáig, teherrel majd' háromórányi volt az út, s másfél-két óra a rakodás, ha rendesek voltak a segítők, a rakók s a hányók. S a fáradság ellenére is nagyon boldog volt, amikor itthon már a másik, lepakolt kocsival várták a lerakodók, és sikerült kettőt is fordulnia kora hajnaltól alkonyatig.

Minden évben sok búzát vetett.

– A jó gazdának a búza olyan, mint az arany, mert mindenért el tudja cserélni, ha szükség mutatkozik – mondogatta.

Általában két óriáskazlat raktak a kapubejárat mellé, de volt úgy, hogy három rendes nagykazal meg egy kisebb várta a cséplőgépet.

Mi, gyerekek is a cséplést vártuk leginkább.

Hordáskor a kocsikázás fárasztó volt, még ha kifele menet foghattuk is a gyeplőt. A búzából összerágott rágógumit elég gyorsan meguntuk. Nagyapa sem volt mindig mesélő jókedvében. A tarló szúrt. És mindig került az ingünk alá is a búzaszalma poros töredékéből, az meg nagyon csípte izzadt testünket.

S bár csak akkor szállt a por meg a pelyva igazán, amikor a cséplőgép dolgozott, a zsákokban padlásra felhordott, egyre csak duzzadó búzatengerben való fürdőzés semmivel sem összehasonlítható érzését sohasem feledhetjük.

Lestük is a gépet az utcasarkokon! Óraszám, minden noszogatás nélkül.

Az lett aztán közlünk annak az aratásnak az igazi hőse, aki a legelőbb észrevet-
te és hazakísérhette az ez időben a vidéket
járó, gazdától gazdáig vándorló cséplősöket,
a gépesek bandáját.

Meg sem mertem kérdezni, hogy honnan való.

Százkilencvennyolcadik nap

A NAP	A HOLD
kel: 4 03	kel: 8 17
nyugszik: 19 37	nyugszik: 21 55

Az ablakhoz lépett és félrehúzta a függönyt.

valóságos a nyáj
a szárkúpok rajzolata
vagy inkább csak tudom:
ott vannak

ott kell lenniük reggel
nappal és este
sőt éjjel is
bárhol legyenek is

vagy mégis
minden már csak látomás?

Ne csaljjon meg titeket senki semmiképpen.

Kétszázhuszonötödik nap

A NAP	A HOLD
kel: 3 46	kel: 6 05
nyugszik: 19 01	nyugszik: 19 57

A kerítés mellett haladt, sietősen.

- Állj, állj meg!
- Mi történt?
- Várj egy pillanatot!
- Valami baj van?

– Csak azt akarom mondani: nyílik már
nálunk a vöröstorkú kékeslila mályva nagy
virága!

Ne háborogjatok az úton.

Kétszázötvenegyedik nap

A NAP	A HOLD
kel: 5 11	kel: 2 54
nyugszik: 18 13	nyugszik: 17 29

Nem engedte, hogy újratöltsék poharát.

sokat meséltek a kicsi
tömzsi testű vízimadarról
melyet nagyon nehéz megtalálni
csak erős hangjával árulja el
hogy ott van valahol a sűrű növényzetben

és a nagy méretű
hosszú nyakú
hosszú lábú
kecses testtartású madarokról is
melyeknek
harmadrendű evezőik farokbokkrétát alkotnak

s arról a legtöbbet
hogyan óvakodnak az embertől
mind

Ki szerez a hollónak eledelt?

Kétszáznyolcvanötödik nap

A NAP	A HOLD
kel: 5 57	kel: 7 55
nyugszik: 17 04	nyugszik: 18 33

Levetette cipőjét és lehúzta zokniját, hogy me-
zítlábasan sétálhasson a hűvös homokban.

tőr
kés
kard
bárd
méregkristály
öli talpam

miféle elpusztult világok
porában gázolok?

Mert van sok beszéd, amely a hiábavalóságot szaporítja; és mi haszna van az embernek abban?

Kétszázkilencvenötödik nap

A NAP	A HOLD
kel: 6 11	kel: 15 55
nyugszik: 16 45	nyugszik: 2 33

Óvatosan lépkedett, akár egy tolvaj.

A faluból kiérve a földútra tértünk.

S miután magunk mögött hagytuk az utolsó faluszéli tanyaszerű házat is, csak a haragos zöldjüket már régen elvesztett napraforgó- és kukoricatáblák, a felszántott vagy éppen még a szalmabálákat is hátukon hordó tarlók, lucernások váltakozó sorát láthattuk, akár jobbra, akár balra tévedt tekintetünk.

A földút a néhány nappal korábbi kiadás zápornak köszönhetően alig porzott, leengedhettük az ablakokat.

Félórányi csendes zötykölődés után Simon hirtelen kidugta karját az ablakon, mint ha valakinek inteni szeretne, majd mintegy észbe kapva, másik kezével, óriási tenyerével szinte rápréselte ujjaimat a kocsi kormányára:

– Állj meg! Itt állj meg – mondta izgatottan –, tolassunk kicsit vissza, addig a bodzáig, oda, oda a kukoricás kezdetéig!

Itt-itt, itt jó lesz.

Kicsapta a kocsi ajtaját, és meglehetősen termete ellenére fürgén pattant ki az autóból. A kukoricatábla felé futva tette meg a rövid távot.

Megállt, nyakát nyújtogatva, egy helyben tipegett-topogott kis ideig, majd eltáncikált

néhány lépésnyit jobbra, azután balra, majd megint jobbra, újra kicsit vissza.

Mire magam is kikászálódtam az autóból és odaballagtam hozzá, egy helyben állt.

Előrenyújtott kezében a száráról félig lecsüngő érett kukoricacsövet szorongatta, s alig hallhatóan suttogetta:

– Itt volt a kiskapunk kilincse.

Jól gondoljátok hát meg e naptól fogva az elmúltakat is!

Háromszázegyedik nap

A NAP	A HOLD
kel: 6 20	kel: 19 43
nyugszik: 16 35	nyugszik: 10 19

Átlépett a küszöbön.

a porta körül mindenütt akácfák
burjánzik az orgona és a bodza is

a ház előtt két lépésnyi sávban virágoskert
rozmaringgal rózsabokrokkal

jobbról veteményeskert
a kapuig vezető út mellett balról a szőlő

láncos ásott kút
az udvart porcfű borítja
középen a diófa

a drótkerítéssel leválasztott hátsó részben:
malacok kacsák kakasok tyúkok pulykák libák

ugató kutyák

közvetlen az épület mögött birsalmafák

a nagykert fáinak sorrendje:
alma barack körte szilva meggy cseresznye

a konyha frissen pingált falán hímzett falvédő

Nézzetek meg és tudjatok meg minden búvóhelyet.

FANTOM- KOMMANDÓ

– két részlet egy készülő
regényből

1.

Az állatok már nagyon éhesek voltak, a csimpánzok és a szurikáták le-föl ugrottak, amikor benyitottam hozzájuk. Leugrottam a pincébe, felhoztam néhány zacskó macska- és kutyatápot. Még a rendkívüli állapot lelegején szereztem be a készleteket a parkkal szemközti állatboltból, apránként az összes kaját a rendelő pincéjébe hurcoltam. Ha az állatoknak jó, nekem sem árthat, gondoltam. Végül egymással osztottunk a zsákmányon.

Spenót arra biztatott, engedjem el az állatokat, feltalálják magukat, úgysem bántja őket senki sem a kiürült utcákon. Hiába, túlságosan is kötődtem hozzájuk. És nemcsak hozzájuk. Úgy éreztem, az állatokban folytatodom, nélkülük pusztán félelmeim lennék.

– Gyere utánam! – mondtam a fiúnak.

Kiléptünk a nyár végi, délutáni napsütésbe. Körbenéztem a fákon, figyeltem a formájukat, a gesztenyék vastag, a vadnarancsfák sudár és feketéllő törzseit. Lejöttünk a rendelő málladozó lépcsőjén, a fák közé vegyültünk. Egyenként megérintettem az utamba esők érdes kergét. A fiú szótlanul követett.

Egyenesen ahhoz a fához tartottam, amely engem választott, amikor idekerültem. Vastag fekete törzse kettéágazott, az elkülönülő, vékonyabb ágak pedig több fa koronájába

hatoltak. A hatalmas fa olyanak tűnt, mint-ha egy óslény agancsa meredne ki a földből. Nem volt sem gesztenye-, sem vadnarancsfa. Nem termett gyümölcsöt. Kis zöld levelei rezgő pikkelyekként borították az ágak sűrűjét. Kérge vastagabb, cikcakkos mintázatból állt, mintha valami elfeledett nyelv betűi, jelei fonták volna körbe a törzsét. Ez volt az egyedüli ilyen fa a parkban. Fogalmam sem volt, ki és mikor ültette ide. Szilárdan, megdönthetetlenül állt a talapzatán, gyökerei csápokként terültek szét, itt-ott kidudorodtak, majd eltűntek a talajban.

Finoman átöletem, hagytam, hogy hozzáidomuljon a lélegzetem. Spenót is átölelte a túloldalán, kezünk találkozott, épphogy érintettük egymást. Majd hátraleptem kettőt, s lendületből fölkapaszkodtam a törzsön, pillanatokon belül az elágazás „v”-jénél találtam magam.

– Mire vársz? – kiáltottam a bámuló Spenótnak.

A fiú többször megpróbálkozott a mászással, de állandóan lecsúsztak a fáról. Jót kacagtam rajta, majd lenyúltam érte, s amennyire csak erőmből tellett, felhúztam az első kézhez eső, vastagabb ághoz. Az elágazásnál ösztönösen különváltunk, mindenki a maga irányába mászott a csúcs felé. Nyomunkban szétrebbentek a zöld korona rejtőző díszei, a madarak. Amikor már elég magasra jutottunk, megálltunk, szétnéztünk, madártávlatból láttuk a rendelőt, az alacsonyabb fákat, a park kígyózó ösvényeit, a csonka játszóteret, a park egész kiterjedését. Dúdolni kezdtem, valami szavak nélküli dallamot, szinte teljesen belefeledkeztem. Megszűnt a fa, amire felmásztunk, a szétrebbenő madarak, megszűnt az égbolt felettünk, a föld alattunk, megszűnt Spenót, megszűnt édesapám, édesanyám, semmire sem emlékeztem, lebegtem a megszűnés eksztázisában.

2.

Toll burkot képezett körém, melyet semmi sem törhet fel. Egyáltalán nem gondoltam semmiféle veszélyre. Aztán egy éjszaka valami szörnyű álmom lehetett. Amikor felo-

csúdtam, semmire nem emlékeztem belőle, mégis éreztem a keserű utóízét. Aztán bevillant egy kép, hogy szurokba haraptam. A látvány minduntalan visszatért. Idővel nemcsak a látvány, hanem fölerősödött az érces zajkáosz a fejemben, alig elviselhető frekvencián szólt, az „anbar” lüktető hangjai pedig még sokáig kínozták a fejemet, miután elmúlt a zajgás. Ha Darázs itt lenne, biztos tudná, mit jelent ez a szó, szenvedélyesen érdeklődött a kihalt nyelvek iránt is. Aztán amikor végre csend lett a fejemben, nehezen tudtam visszaaludni. Figyeltem Toll szuszogását, az apró levegővételeket, hosszabb ki-légzéseket, s ennek ritmusára csukódott le valamikor a szemem.

Másnap reggel elmondtam Tollnak, hogy milyen éjszakám volt. Könnyebb lett volna egy megfogható külső ellenséggel leszámolni. Szüleimnek is elmondtam az álmom, ám ők nem tudtak másra, csak magukra figyelni, különösen apám, aki szinte elmeháborodottan követte anyámat mindenhová.

Ahogy teltek a napok, lassan kezdtünk megfélekedezni az álomról. Azt hittem, megszabadultunk tőle. S valóban, miután többé nem álmodtam hasonlót, múló rosszullétnek tűnt.

Egy nap, míg Toll aludt, kimentem a konyhába, hogy elkészítsem a reggelit. A patkánynak és a kutyának is vittem belőle. A šupában¹ Njupadžija körbe-körbefutkározott, amikor megpillantott, tudta, hogy kaját hoztam neki. Kikanalaztam számára a konzervből a húspépet, a patkány perceken belül benyelte.

Odamentem a vasaszsákhoz, már régóta nem nyúltam a hangszereimhez. Elővettem a tárgyakat. Meglepődtem, hogy újabban mennyire nem keltett izgalmat bennem a vasak érintése. A lány annyira kitöltötte egész valómat, hogy minden mást kitűrt. És különben is, mit kezdhettek most a hangszerekkel, a zenekar nincs már többé, itthon pedig nem zajonghatok. Biztos voltam abban, hogy a szüleim kidobatnák velem a gyűjteményemet, sült bolondnak tekintenének, aki ócska-

---

¹ Fészer (szerb).

ságokkal játszadozik. Ki tudja, megváltozik-e valaha is a mostani állapot, addig viszont a vaszenémnek titokban kell szólnia, s csak az hallhatja, akit beavatok.

Visszatettem a vasakat a zsákba, majd kimentem Snoopyhoz. A kutya ugrált örömeiben, amikor elővettem neki a konzervet. A patkányhoz hasonlóan neki sem tartott sokáig befalni a kaját. Simogattam a barna szőrzetét, különösen a szügyét szerettem vakargatni, ő is élvezte, a lábam elé feküdt, hátsó lábait a levegőbe emelte, szinte kérte, hogy vakarjam meg a hasát, a lábát.

– Snoopy, akarsz-e játszani? – kérdeztem tőle.

A kutya rám nézett a nagy fekete szemével, s mint aki értette, mit mondtam, föl pattant, előkotorta a bokrok közül a labdáját. Teljesen felvillanyozott a játék, le-föl futkostunk az udvarban. Snoopy olykor a lábamba kapott, de sohasem durván, mindig játékból. Az állatok humorérzéke a játszókedvben nyilvánul meg elementáris erővel. A kis piros labda után előkerült egy olajos rongy is, az egyik vége a tacsó szájában, a másik a kezemben. Élveztem, ahogy rángattam a rongyot, Snoopy meg morgott – én is visszamorogtam. Amikor sikerült kiszabadítanom a rongyot, újra beleharapott. Már lassan én is négykézláb ereszkedtem, amikor Snoopy a játék hevében belekapott a csuklómba. Felkiáltottam, véres volt a kezem. Iszonyatosan fáj, dühösen néztem Snoopyra, elővettem a šupa falának támasztott botot, s rásuhintottam. A kutya nyüszített a fájdalomtól, de nem mozdult, túrta a bosszúmat, én meg nem hagytam abba, újra és újra ütöttem. Mintha nem is én lettem volna, hanem valaki más, aki alig várta, hogy kiszabaduljon általam.

Ki tudja, meddig csapkodtam volna, ha nem szakít félbe anyám hangja a konyhából.

– Stani, ubičeš ga!² – kiáltotta kétségbeesetten.

Ekkor vettem csak észre, hogy mit művel-

tem. A kutyám szinte már visítva nyüszített, testét véres foltok borították, csuklómból ömlött a vér. Elszégyelltem magam. Keserű ízt éreztem a számban. Iszonyodva öleltem át a kutyát, aki ettől még jobban reszketett.

Anyám nagy nehezen szétválasztott miniket, addigra már Toll is kirohant. Anyám a kutya sebeit, Toll az enyémet látta el.

– Mi ütött beléd? – kérdezte Toll.

Még sokkos állapotban voltam. Ügyetlenül mozgattam a fejem, miközben dadogtam:

– Én... csak...

– El kell ugranunk a rendelőbe tetanuszért, nehogy vérmérgezést kapjál. A kutyának is hozunk kötszert és gyógykenőcsöt.

– Snoopy jól van?

– Most ne foglalkozz vele, induljunk a parkba.

Nagy nehezen összeszedtem magam. Elindultunk. Egész úton hallgattam. A hideg novemberi levegő felfrissített. Ám a gyomorgörcsömet nem oldotta fel. Toll látta rajtam, hogy nem vagyok jól.

Amikor megérkeztünk, Toll előbányászta a rendelő gyógyszertárából a tetanuszt és egy tiszta fecskendő. Lefektetett a várótermi padra, lehúzta a nadrágomat, s ideges mozdulattal a fenekembe szúrta az injekciót. Fáj. Utána magamra hagyott, bement az állataihoz. Felálltam, utánavánszorogtam, ám amikor lenyomtam a kilincset, s résnyire nyitottam az ajtót, leállított.

– Kint várjál! – mondta.

Megtorpantam, most éreztem először, hogy Toll félti tőlem a kedvenceit.

Visszaoldalogtam a váróterembe.

Miután a lány megetette az állatokat, rájuk csukta a terem ajtaját. Odalépett hozzám, még mindig a padon vártam rá. Leült melém.

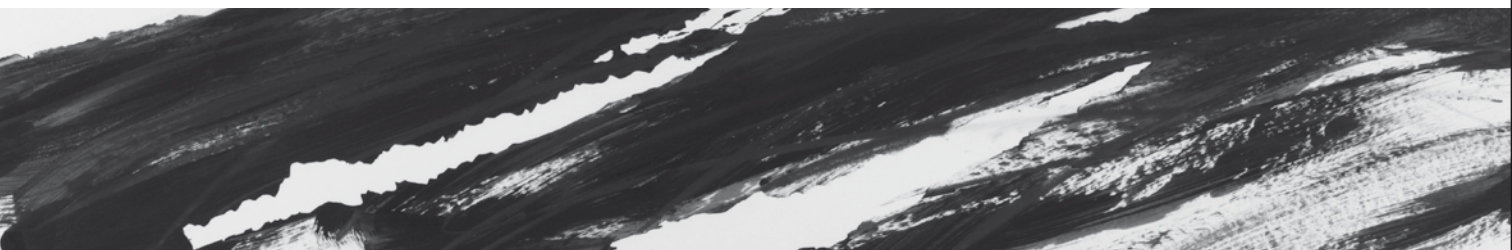
– Ne haragudj.

Toll bólogatott. Átöleltem.

– A kutya nem felejt – mondta.

Össze voltam zavarodva. De nem a szégyen fáj a legjobban.

² Hagyd abba, hát megöled! (szerb).

PALICSI ANZIX

– Hét emlék

A mikor Röszkénél elhagyjuk a magyar határt, és a zizegő kukoricaföldek után elsuhan mellettünk a palicsi víztorony, kicsit mindig összeszorul a szívem. Öröm és keserűség, megint itthon vagyok, bármit jelentsen is ez. Lokális autóbuszban utazom, szegedi *svercerek* között, egy vidám vénaszony a vezetőjük, odadugja a stekk Marlborót a vámosnak, és a visszaúton rám sóz két üveg Napoleon vinjakot,¹ vigyem át. Büszkén mutatom neki a szecessziós tornyot, legyint, látta ő azt már százszor. Láttam én is ezerszer, de a parkerdő mögött ott bújik a „tündéri tó” – kisebb, mint a Velencei, de nekem hatalmasabb, mint az óceán.

Vasárnap kora délután anya és én kidöcögünk villamossal a palicsi állatkertbe, ami messze földön híres a Tito marsall által adományozott egzotikus vadakról. Tízhektáros terület ez, ahol a jávai csimpánzoknak saját szigetük van, és a bejáratnál egy matuzsálemi kakadupapagáj vár, aki villás farönkön ülve kárálja a déli guszárok² minden dalát. Anyámmal kézen fogva sétálunk a búzló és lomha oroslánok, tigrisek, gepárdok ketrecai előtt – engem csak a múrom ormán gubasztó kőszirti sas nyűgöz le. Nézem, ahogy nem mozdul, és szilánkos tekintettel szemléli az elérhetetlen prédát. Lecsapna ránk, szétmarcangolna és cafatonként benyelne, azután kiöklendezné angyaltollunk – nem maradna belőlünk más, csak egy undorító

¹ A jugó konyak.

² Gusar = rabló, kalóz (szerb).

szörgombóc. Itt a bamba víziló is, a vastag üveg mögött lapuló kígyók, a zergék és őzek szétfutnak, a kilencöves tatu ki sem dugja az odújából a pofáját. Mutti elmegy a közeli büfébe kabezont³ venni, pár percre magamra hagy. Megbízható négyéves vagyok, rögtön átcsúszok az alacsony fémkorlát alatt, és odanyújtom a fehér gorillának a szendvicsem maradékát. Elveszi, rám pillant időtlen szemével, és mogorván a ketrec sarkába ballag vele. Kitör a hisztéria, egyszerre többen rángatnak vissza, ijedtemben összeszorítom a szám. Szidják a szüleimet, kérdezik, ki fia vagyok, a gorilla meg csak békésen rágcsál. Elmenekülünk a rezervátumból, a narancsitalt is otffelejítjük, nincs a beígért fagy, sem számon kérő korholás. Anya a villamoskocsiban sírással küszködik, nyeli a könnyeit, védtelenül szomorú. „Nagyon veszélyesek ezek a nagy majmok” – mondja, és én nem értem az aggodását. „Kedves volt – gondolom –, szó nélkül elfogadta tőlem a sonkás-paradicsomos kenyeret, pedig csak a felét tudtam neki adni.”

Elemiben a szabadstrand melletti Vértóhoz visznek ki bennünket biológiaórára. Sekély vizét vörösmoszat uralja, nádas partján virágozik a ritka fekete kökörcsin, osztrák zsálya, kövér aggófű. Cipősdobozokba gyűjtjük és otthon herbáriumba préseljük őket. Takács Zsuzsi a legügyesebb, ő még száratlan csüdfüvet is talál. Később átmegyünk a Palicsihoz fürdeni. Verőfényes szeptember van, a homokos strand néptelen, lökdösődve szaladunk bele a langymeleg tükörbe. Megérkezik a két szerb osztály is, soknyelvű zsvajt vernek vissza szemből a tanyák. Pero ismétlő, már kétszer bukott, az apja büntetésből kopaszra nyíratta. Veszélyesen csendes fiú, ha belekötnek, durván verekszik, mindenki fél tőle. Nekifut a korhadt deszkájú mólónak és hasast ugrik róla. Iszonyút sikolt, odarohannak a felnőttek, véres hab lebeg körülötte. Kievickél egyedül a sekélybe, a bal combját csonka karó szúrta át. Nem szabad kihúzni, megrettenve állunk körülötte, várjuk a mentőt. Férfiként véletlenül újra találkozom vele,

³ Üdítőital (szerb szleng).

szembejön a Strossmayer utcán. Késő nyár van megint, rövidnadrágot visel, a lábán ujjnyi vastag, rücskös fehér forradás. „Zdravo – mondom neki –, látom, te sem lettél futballsztár.” „Znaš, brate – feleli mosolyogva –, ideje volt. Legalább letettem a középiskolát.”

Úszni nem Palicson tanultam meg. Tartottam sötétzöld vizétől, hiába csesztetett a többi srác. Sveti Martinra, a horvát halászfaluba vitt le bennünket üdülni többször is a szakszervezet. Ott tempóztam el fulladozva a türkiz Adrián hullámzó távoli stégig, miközben mérgesen kiabált utánam a tanító néni. Hazatérve már én is bátran fogócskáztam, kiszámolóztam a tóban, de az emeletes nagymólóról csak talpast mertem ugrani. Röhögtek rajtam, azután egyszer, remegő térdekkel megpróbáltam egy nyomorúságos fejest. Mellig fúródtam bele a hideg iszapba, büdösen és vakon másztam ki a partra, minden porcikám fáj. Most senki sem röhögött. „Sasszézni kell, mikor becsapódsz, ferdén fölfelé, különben kitöröd a nyakad” – mondta ijedten a Dumi, akivel elengedett a nagyapám. Kedvelt engem ez az izmos nagyfiú és mindig megvédett, ha valaki bántott. A házukban lakott özvegy anyjával, ő volt az utcai késes banda vezére. Néhány év múlva, amikor a sugárúti szerb katonatiszt-gyerekekkel való bicikliláncos leszámolás után a bandát szétverték a szülők és a rendőrség, eltűnt. Hetek múlva találtak rá, a rideg novemberi fagyok idején, felakasztotta magát a kihalt strand egyik kabinjában.

Hetediktől végtelen úszások jöttek: Otterbein Öcsi barátom rábeszélte, hogy menjek vele a Spartacus Klubba. Télen Szabadka belvárosában, az egyik patinás polgárház udvarában rejtőző Fekete fürdőben, kora tavasztól késő őszig pedig a Palicsi-tavon lebegő „olimpiai” medencében edzettünk. Mindig utolsó voltam, kékülte már a szám, úgy igyekeztem. Reménytelenül mutatta nekem a kraul⁴ szabályos technikáját újra és újra a türelmes Ladócki mester, kínlódom kapaszkodtam a falapba, és nem vitt előre, csak csapkodott a két ügyetlen láb. Végül be-

tettek a vízilabda-csapatba, ott meg mindig alányomtak, alig vártam a szárazföldi erősítést és lazítást. A tavat viszont megszerettem, áprilisban bizsergetően szurkálta a bőrömet, mikor hősiezen becsobbantam, a zöldalgák és pontyok elnézően vigyorogtak, kedden és pénteken volt az igazi mulatság. Ingyen bérletet kaptunk a nyitott villamosra, nyolc kilométer, befúj a szellő, lóghatsz az ablakban, nem zavar le a kalauz, sportolók, kölykök, még tiétek a világ.

Az érettségi bankettunkat Palicson ültük, az Ábrahám vendéglőben. Remek társaság, tizenkét fiú és tizenkét lány, a 4/c természet-tudományi osztály. Mit kerestem közöttük, én, hülye, aki kétszer is pótvizsgáztam matekból, és csak úgy tudtam befejezni, hogy Bébi néni megígértette anyámmal, olyan egyetemre enged, ahol nincs osztás és szorzás. Szuper vacsora, vidám hangulat, és rajtam váratlanul végtelen szomorúság hullámzik át: úgy érzem, örökre elvesztettem valamit, őket, magamat talán. Hajnalban becsípve, zajosan kicsődültünk a partra, bezúfolódtunk a zenepavilonba és béna Bergendy-dalokat énekeltünk: *Sajtból van a Hoold...* A Kókai Cok még meg is fürdött, és utána elvitte Kanadába a Marikát. Majd Erzsivel, hitese magyar feleségemmel is kirándulunk tavat nézni. A romos Bagolyvár, a Lujza-villa, amiből kaszinó lett, a Nadas étterem, ahol méregdrága a süthal, a vandálul összetört Zsolnay kékváza, meg a szikkadt famóló, ahol napozás közben belénk köt egy részeg cigány. Zsóka nem tud úszni, Taurus gumimatracon kapaszkodik, nem érti, mire ez a lelkes szeretet, ez a mocsaras fellángolás.

4 ltt: férfi mellúszás. (A szerk.)

Idegen városokban élek évekig, úszom a Balatonban és a Lago di Luganóban, a Dunában és a Neretvában, a La Manche-csatornában és a Fekete-tengerben, az Indiai-óceánban. Gondolatban mindig összehasonlítom őket a Paliccsal: sűrűbb–ritkább, könnyebb–nehezebb, szelídebb–veszélyesebb, de nem kedvesebb egyik sem. A hetvenes években szanalják a tavat, a kékalgák burjánzó virágzása minden élőlényt kipusztított, több száz tonna iszapot kotortak ki a buldózerek. Olvasom a *Magyar Szóban*, hogy megtalálták benne Savoyai Eugén ágyúit: miután 1697-ben Zentánál megverte a török nagyvezír hadait, a zsákmányolt fegyvereket a vízbe dobták, és elnyelte őket a posvány. Itt készíti el Kerekes Laci, a szabadkai neoavantgárd Bosch+Bosch csoport tagja a vajdasági land art⁵ első fontos alkotását. Mészporral szignalista ábrákat húz a repedezett agyagra, a halmúmiák közé: képzelt koordináták alapján berajzolt jeleket, numerikus szimbólumokat, ahol maga az idea a fontos. Átrendezi a természetes teret, miközben semmit sem változtat rajta. Ott áll, villogó szemüvegében, a háttérben, és érthetetlen üzenetet sugároz felénk: „Elmondanám ezt néked. Ha nem unná.”⁶ Egy gyógyíthatatlan művész kísérletei, akit Berlin és a Spree sodrása vár. Később valami ügyes bunyevác parasztgazda bérbe veszi a kiszárított medret és beveti kukoricával. Hurrá, nyaralunk! Van megint tengerünk, hullámzó csuhében lubicolunk, popcorn pattog a fodrán.⁷

Mennyi emlék, mennyi távolodás. Csak nézem, hogy a Kosztolányi család milyen boldog Palicsfürdőn. Egyberészes dresszek, gyerekek labdával, bor, kalács. Áldott Monarchia, hajnali részegség a Logodi utcában, homályban imbolygó fák. És a tó, végtelen szenvedélyeinkbe merülve, szenttelenül csillog vissza ránk.

(Budapest, 2015. szeptember 22.)

⁵ Tájélművészet, a '60-as években kialakult nemzetközi irányzat.

⁶ Idézet Kosztolányi Dezső *Hajnali részegség* (Budapest, 1933) című verséből.

⁷ A tavat 1976-ban feltöltötték, de a pop art nem vert gyökeret vízében.

Lantos Ábel

ERŐLTETETT MENET

– Útinapló

1.

Ez a hely eléggé emlékeztet az otthonomra. Nem pont ugyanolyan, de emlékeztet rá. Nem tudom, hol vagyunk, fogalmam sincs, csak az ország nevét tudom: *Szerbia*. Még egy nevet tudok, azét, ahova majd megyünk: *Németország*.

Már napok óta gyalogolunk a búza- és kukoricamezők takarásában, gondosan elkerülve a betonutakat. Amikor fényes nappal nagy ritkán hosszan elnyúló dombokon kelünk át, egy-egy percre feltűnik előttem a végeláthatatlan síkság, tele aranyló búza- és kukoricamezőkkel, meg még valami növénynyel, amelynek nagy, fekete, tányérszerű virága van sárga szirmokkal, és sok magja, de nem jóízűek. A hullámzó mezőkről eszembe jut a tenger, főleg ha este fúj a szél, és felülről láthatom a nyári holdfényben ezt a hullámzást. Szinte teljesen olyan, mint a csapkodó éjszakai tenger. Az itteni vizek azonban jobbra inkább csak kanálisok, egyáltalán nem emlékeztetnek az otthoni tengerre, hiába víz mindkettő. Korántsem tiszta, égkék a színük, hanem zavarosak és szürkék, meg a partjuk sem olyan tiszta homokos, köves, hanem valami vad, nádszerű növény burjánzik el rajta méter magasan. Kész pokol átvágni ezen. A folyómeder sáros, meg sem közelíti a tenger sima, köves aljátát. Vajon Németországban van tenger?

2.

A távolban éles, de csak haloványan idelátszó sárgás fények. Valamivel közelebb itt-ott gyenge, pislákoló lángolás. Este van, úgy tíz körül. Egész nap egy keskeny, foltozott betonutat követtünk, mellette haladtunk a füves-gazos síkon, a kisebb-nagyobb fák és cserjék árnyékában. Ha meghallottunk egy kocsit az úton közeledni, lelapultunk a szűrős, száraz aljnövényzetbe. Valaki azt mondta, hogy ha ezt az utat követjük, lesz majd egy nagyobb városka, amelynek a külterületén áll egy lepusztult épület, már betonváz csupán, az udvarán néhány nagy kupac téglatörmelék és sóder lesz. Ott fogunk találkozni a többi csoporttal, és ha onnét megindulunk egyenesen észak felé, eljutunk a zöldhatárra. Azt mondta, ha végig ezen az úton haladunk, nem téveszthetjük el azt a helyet, a téglagyárat.

Megtaláltuk. Az út felől csak egy rozsdás kerítés védi, utcalámpa alig néhány. Ám hátulról magas kőkerítés övezte valamikor rég; mára több rajta az embernyi lyuk, mint az ép felület. Amint átgázolunk a bozótos hasadékok egyikén, hirtelen elakad a lélegzetem, annyira emlékeztet a látvány egykori városom mostani állapotára. A tágas udvaron mindenfelé újságpapírból és gallyakból gyűjtött szerény tüzecskék lángolnak, mindegyik körül hozzám hasonló emberek ülnek és beszélgetnek. Több helyen, de főleg az egykori épület tövében, a sötét miatt beazonosíthatatlan összetételű dombocskák állnak, gyerekek játszanak rajtuk – akár éjszakai dűnék is lehetnének. Az udvar betonját már szinte mindenhol feltörte a gaz, a nagyobb repedésekből terebélyes bokrok buggyannak ki, a romos falat belülről alacsony fák és szűrős akácbokrok takarják.

De a legnyomasztóbb az épület: viszonylag nagy, viszonylag széles, viszonylag magas. Csak éppen teljesen lepusztult. A falakon értelmezhetetlen firkák, a vakolat lehámlott, kivillantva a csupasz betont. Az ajtók és ablakok helyén fekete lyukak tátongnak, néhol van csak törött, koszos üvegcserep, a legfelső ablakok keretében. Itt-ott felfutott

rá a borostyán, egy részén, úgy tűnik, elbontottak egy szárnyat vagy valami helyiséget, mert rozsdás vasrudak merednek ki a csonka válaszfalból, mint a bordák. Még látszik, egykor milyen színű volt a falfesték, de mára már jobbára lemosta az idő. Sokan úgy vélik, kockázatos lenne bent aludni, mert a helyiek szerint omlásveszélyes. Odahaza hasonlóan vagy pont ugyanígy fest minden város és ház. Kiegett, lerombolt, elhagyatott, üszkös torzó. Egyáltalán visszamehetek majd még?

3.

Reggel van, a nap még épphogy csak felkelt. A nyár ellenére szürke az ég és hideg is van, fúj a szél. Hamarosan esni fog, mondják többen is. Már mind felébredtünk, a tűz rég kialudt, világos van, ideje továbbindulni észak felé. Útközben találunk egy telepített erdőt, úgy döntünk, bemegyünk a fák közé. Valamiért mindig és mindenhol veszélyesnek tartjuk a nyílt terepet – pedig mi úgy tapasztaltuk, akárcsak a többi csoport, hogy sohasem történik semmi, ha fedezék nélkül megyünk. Valószínűleg a háborúból hozott szokás. A fák szabályosan sorakoznak, jobbra-balra nyílegyenes, üres folyosókat látok, pedig ahogy haladunk beljebb, kiderül, milyen sok fa van itt. Ráadásul mindegyik ugyanabból a fajtából: nyúlánk, vékony, fehér törzsek barnás csíkokkal, a lombjuk nagyon magasan kezdődik, és inkább fölfele tör, semmint oldalvást. A leveleik sötét jáde színűek, mint az a lapos, szép kő, amit egyszer otthon láttam a bazárban.

Van egy nagy gondunk: az aljnövényzet akácból áll. Csak akácból. Valahogy rákeveredünk egy erdei útféleségre, ami inkább csapás, mint ösvény. Libasorban haladunk előre, tépnek minket az ágak, pillanatról pillanatra fennakadunk rajtuk, fárasztó és idegesítő így haladni; a tüskék rendre belekapnak az arcomba-kezembe, így inkább az arcom elé emelem a kezem. Ez nem zavar, nem kell ennél jobban látni az utat, más ösvények nincsenek, csak a szűrős akáctakáró, annyit meg úgyis látok, hogy az előttem lépkedő milyen gyorsan megy. Megszoktam

már a viszontagságokat, de ez most valahogy furcsa: egy egyenes úton menetelsz, nem látod a végét, nem tudsz letérni, közben folyamatosan szenvedsz és fennakadsz minden pillanatban. Nem nagyon, de ahhoz eléggé, hogy megtörje benned a lelket. Vége lesz-e valaha ennek az erdőnek?

4.

Amint kiérünk a pokoli erdőből, elered az eső. Alig hajnalodik. Hiába minden, mi csak megyünk tovább, ahogy eddig, csak már kicsit fáradtabban meg szakadtabban. Mivel úgyis a semmi közepén járunk a kora reggelben, most megengedjük magunknak azt, hogy ne a mezőkön át menjünk, hanem az úton. A földutak néhol elég jó állapotban vannak, leszámítva a traktornyomokat, ám ez, amin mi megyünk, katasztrofális. Csupa sár, fél méter mély gödrök lyuggatják, amelyek most megteltek vízzel, és minden lépésnél ügyelni kell arra, nehogy beljünk csúszszunk. Azután kénytelenek vagyunk átvágni a betonúton, mert azok az utálatos kanálisok elállják az utunkat. Az országotat átszelve egy töltéshez lyukadunk ki, amelytől pár száz méterre ott a folyó, egy nagyobb ártéri erdő választja el tőlünk. Már elállt az eső. Fél hat körül járhatunk. Otthon soha nem esett ennyit, de még a hegyekben sem, Szerbia felé jövet.

Rövid pihenő után továbbindulunk a töltés alján, az ártéri erdő mellett a sáros úton. De legalább nem gödrös. A rejtőzködés miatt jobb ötlet lett volna a sűrű erdőben menni, de egy másik csoport még a téglagyárnál azt mondta, hogy ha a töltést követjük, eljutunk a zöldhatárra; egyébként meg az akácok után most egy időre elégünk lett az erdőből. Nyomasztó érzésem támadt, mintha völgyben mennénk, mert a töltés és az erdő eltakarja előlünk a horizontot. Az elején még kanyargott a töltés, már az is rossz érzést keltett bennem. De mind túl fáradtak vagyunk ahhoz, hogy ilyesmiken gondolkodjunk – egyáltalán nem akarunk gondolkodni. A kanyargós után hosszú, egyenes szakaszon haladunk. Fogalmunk sincs róla, mi van a töltés másik

oldalán. A bozótost felváltotta egy telepített erdő, de ennek idegenek a fái: pirosas törzsűek, enyhén hajlottak, és az aljnövényzet sem akác, hanem valami ritkás cserje.

Jó nekünk az út is. Amikor elkanyarodik velünk, jön egy irtott rész. Azok a nagy fák feldarabolva fekszenek szanaszét, vagy apró darabokra fűrészelve, nagy halmokban hevernek. Kísértetiesen hasonlítanak valamire, amire nem akarok emlékezni. Mindannyian felgyorsítjuk a lépteinket. Nagyon hosszú szakasz következik, mellette megint a telepített erdő a magas, fehér, jádeszín levelű fák-ból, az aljnövényzet ismét azátkozott akác. Továbbra is maradunk a töltés alján, az úton. Utána még egy nagy kanyar. Hét óra felé járhat. Most visszatér a sima ártéri erdő. Már csak pár száz méterre vagyunk a térképen jelzett piros csíktól, az államhatártól, amikor elmegyünk egy irtás mellett, amelyet már benőttek az apró, fiatal cserjék és a zsenge fák. Megállok, és miközben egyre hangosabban száguld felénk egy autó, azon gondolkodom: vajon az otthonom romjait is így fogja újra benőni majd egyszer az élet?

(A szerző tizenhét éves, harmadik osztályos gimnáziumi tanuló, 1998-ban született Budapesten. Szülei vajdasági származásúak, ő maga minden nyáron heteket tölt a határ közeli Martonoson.)

EGY ÉLES PEN- GÉJŰ MACSÉTA

– Kis va(j)dmagyar 74.

Egy kis tartályban vagyok. Ez a tartály nem ismer kertet, se évszakot. Tele van gyökerekkel, mindenféle szárazakkal, régen elkorhadt, égetni való gyámkarókkal. Korábban még díjnyertes borsóvirágok is voltak, elvittem őket a Virágkiállításra, de amióta a kedvenc állatkám láthatatlanra zsugorodott, a virágok elhervadtak, és borsó sem termett. A tél majd megszabadít ettől a nevetséges szeméttől, erre gondoltam, időnként meg arra, hogy az éjszaka, a sötétség fagyos nyugalma nem más, mint az elkövetkező nappal reménye. Nem tudtam vagy nem akartam rendet teremteni. Az egyik haverom apja újabban kijár az ártérbe gombát szedni, gombát sütni, és egy óriási macsétával (pengéje 55 centis) vágja át magát a növényzeten. Nem jó a szeme, ezt biztosan tudom, csoda, hogy látja még, mit vág át. Ha az ember egy kis tartályban él, akkor jobban oda kell figyelnie arra, hogy él-e még, vagy mikor halt meg. Ezt olvasom abban a könyvben, amit a haverom apjától kaptam. Nem mondom neki, egyedül a gombák felkutatásán, leszedésén és megevésén keresztül szívárogo bele némi élet. A vaksi, élettelen szemén át látom, mi van és mi nincs benne. Olyan ez a szem, mint a korhadt gyámkarók, írom anyámnak a Skype-on, ő meg nem érti, miért nem vidám emberekkel veszem körül magam.

A macséta ott van az előszobában, a cipőszekrény fölött egy szögre akasztva. Egy hangya vagy természetesen mászott a pengéjére, egy teljes napot volt az éles fémen, mozdulatlanul, mintha a közelgő tél lefagyasztotta volna. Ilyen macsétára lenne nekem is szükségem, ha a korhadt karókat, a díjnyertes borsóvirágból lett szemetet megse tüntetné el a hó. „Egyedül a hó tud feloldozást hozni”, ezt mondja a haverom apja, teste olyan kemény, fagyos föld, amibe bekerülve az eredetileg rozsdavörös, majd kormosra sütött tányérgombák eliszonyodnak. A hóolvadás után az újrakezdés jön, a kertbe való kilépés ígérete, erre próbáltam gondolni, miközben tudtam (a haverom apjára nézve láttam), vannak olyan kis, ügyes szerkezetű tartályok, amelyek örökre bezárnak. „Ez nem a jó működés”, írja anyám a Skype-on.

A kedvenc állatkám kiköltözött falura, és miniatűr állatokat nevelget. Legalább hathét karámja van, ugyanennyi ketrece, igazából tyúkketrece, amihez hasonlóan anno a Katona József utcai bérház udvarán tengerimalac-társait én tartottam. Amikor levágtuk őket, a ropogósra sült pecsenyét (vadkörtécikelyekkel körítve) egyedül ő fogyasztotta el. Vannak törpenyulai, kisdisznói, pici tehenei, báránykái, talán még aprócska tyúkjai, kacsái, libái is, bár úgy tudom, a szárnyas jószágokat nem igazán kedveli. A faluban csak velük él, ez a láthatatlanra zsugorodott, csak test ennek a miniatűr világnak az ura és parancsolója. Az unalmas élet a monumentalitás gyűlölete, egy olyan ügyetlen szerkezet, amelynek tetején (lécekből eszkábált trónon) a csivitelő kedvenc állatkám ül, és irányítja a dolgok (a nyulak, disznók, tehének, bárányok és talán még tyúkok, kacsák és libák) működését. Egyetlenegy hangya vagy természetesen se mászhat be ebbe a birodalomba. Csak tetvek vannak, kullancsok és legyek, az évszakok állásától függetlenül, hatalmas mennyiségben. A kísérleti, miniatűr állatkák minden lépésükre vigyáznak, hangtalanul mozgolódnak, és a kedvenc állatkám már egy jó szavától pici szívükbe a boldogság meleg érzése költözik.

Ilyen lehet a kert, írom anyámnak a Skype-on, miközben a haverom apja vaksi, élettelen szeme ellenére macsétájával szakszerűen vágja át az ártéri növényzetet. A fatörzsekről hátizsákjába taplógombákat szed, nemsokára alufóliába helyezi, majd parázson megsüti őket. A kis tartályban a hervadt borsóvirágok nem őrzik a Virágkiállítás csodálatát, de az élettelen, használhatatlan, egykori növényen pici hangyák vagy természetek alszanak. Amikor az előszobában megláttam a macséta éles pengéjén a mozdulatlan hangyát vagy természet, nem a feleslegessé vált nyomorúságunkra, a nevetséges szemétre, de nem is az élet meg a halál figyelésére gondoltam, hanem arra, hogy a korhadt gyámkarók a légmozgásra milyen szépen, alig hallhatóan nyikorognak. Hogy úgy nyikorognak, mint ahogy a kedvenc állatkám csivitelt, mielőtt kiköltözött volna a falura. Bele a monumentalitás gyűlöletébe, be a tetvek, kullancsok és legyek közé, jól végzett, dicső, férfias munka által elhagyva az ügyes szerkezetű, kicsi tartályt.

Szalmaszállal felkelteni a hangyákat vagy természeteket. Kimenni az ártérre gombát szedni, rozsdavörös, szivacsos taplógombákat kormosra sütni, majd enni. Tartályban lenni, amibe épphogy csak beszivárog az élet. 55 centis pengével elvágni a növényzetet, behatolni a bozótba, ami után feltárul a víz, a nyugodt felszín. Egy vaksi, élettelen szem által látva lenni, homályosan, mégis a hó reményével, ami ellep, betakar, még az éjszakában, a sötétségben is tudja a nappal eljövételét. A macséta markolatát fogva belépni a vízbe, egy jóval hatalmasabb, erősebb vízbe, mint ami egy hangyára vagy természetre hulló esőcsepp lenne. A hervadt borsóvirágokon felébredve tudni, ilyenkor dőlnek meg lécekből eszkábált trónok, tudni, hogy ez maga a monumentalitás.

(A szövegben eredeti vagy torzított formában Beckett-, Agatha Christie- és József Attila-idézetek vagy -allúziók szerepelnek.)

Lenkes László

ŐSZI ÁSÁS

Igazából csöndre vágytam. Már jó ideje. Isten az atyám. Azért ások. Semmi másra, csak csöndre.

Megkaparintani végre a saját csöndemet: ezért maradtam kint. Ugyan csönd mint olyan nem létezik, ez csupán egy szó. Másként fogalmazva: csak a nyelvben van abszolút csönd. És sehol másutt. Ebből a szempontból teljesen mindegy, hogy kint vagyok, avagy bent a városban. Akárhogy is, csönd nincs, csak csöndek vannak, és én az enyém elérését tűztem ki célul, épp itt, Bácska kellős közepén.

Csőndben ásni egymagadban a bácskai földben: megfizethetetlen élmény. Csak úgy surrant bele a vajszerű, termékeny földbe a régi, megélezett ásó. Már-már zenélt. Évekig arra törekedtem, hogy mindkét helyen ugyanannyi időt töltsék, Újvidéken és itt. De valamiért mostanában mintha átbillent volna a mérleg. Egyre kevésbé vágyódom el innen, és egyre ritkábban vonz a város. Kiismertem a város logikáját, és a taktikai sem túl izgalmasak már.

Egyrészt a kinti magas akácfák vették át a barát funkcióját, mióta a hat kamaszkori barátom közül semelyikkel sem tartjuk a kapcsolatot olyan intenzíven, mint régen. Egyik barátom épp a minap nősült. A másik éledegéli a saját kis enyhén lezüllött, boldog bácskai tranzíciós kétkezi munkáséletét, a többiek pedig elmentek külföldre az újfent divatos „új élet” reményében. A telepi nagyanyám mondta mindig így, Jusztícia mama, hogy „az új élet reményében”, amikor az ő szülei, a dédimék Amerikába való emigrálásáról

regélt. És ugyanígy mondják ma is: *új élet* – csak most folyton hozzáteszik, hogy az „új, magyar papírokkal”. Ez a sok új és új és új: repetitív, zajos és vonzó. Fogyasztóbarát popslágerek, technoritmusra mixelve. Egy-kettő bedarál. Na, ilyen itt kint, ahol ásök, nincs. Új és új és új és új: dehogy új. Minden a régi és ismétli önmagát. Kilencszáztíz évek, kétezertíz évek. Ha kényszerből kell lépni, egykutya. Bácska ürül, majd új tartalmakkal telítődik, input-output. De hát az ilyesfajta népmozgások nyilván sosem voltak idegenek itt Bácskában sem. Annyifajta nép fia, lova, harckocsija taposta már e zsíros bácskai termőföldeket, hogy napokig mesélhetné nyögve-sírva a szegény termőföld, kik nem vágattak át rajta már. Viszont mesélni nem tud, csak sejtet ezt-azt, hála istennek. Helyette találgatunk mi.

Szeretek itt. Mindentől távol, mindentől ugyanannyira. A város hideg. Kint mindig melegebb van. Van fogódzó, mint ez a kopottságtól fényes lapátnyéll itt a piszkos-sáros kezemben, amit apámtól örököltem, ni! Semmi misztika, semmi ezotéria, semmi metafizika. Fizikai, földi, profán, anyagi világ.

*Erős fizikumra vágyik? Válasszon minket!
A siker titka: csak ásás és semmi más. Próbálja*

ki! Ne habozzon. Találó reklámszlogen, ezt jó pénzért el is adhatnám valahol a városban. Ezotéria. Alkímia. Ásítás. Hiszen lejárattuk ezeket a „megoldásokat” is annak rendje-módja szerint, a termékeny fekete földig. Például magát az ásást is. Úgy *en bloc* a fizikai munkát és annak végzőjét, a munkást. Alapvetően büdös mindkettő. Alsó szint. A fizikai munka is, meg a munkáskéz is. Érdeklí a fenét mindez ott fent.

Lazítani jövök ki. Egy privát sziget Bácska kellős közepén. Mindenkinek kellene egy. Relaxálok, ugyanúgy, mint amikor kerékpárral megyek be a dűlőúton Újvidékre. Vagy mint amikor kertészkedem, tűzifát hasogatok stb. Mehetnék az autómmal is, de nem teszem. Ez a kerékpárút innen kintről általában több órát vesz igénybe, ami merengésre kitérítő. Ilyenkor, elmélázva a biciklin, a bácskai tájat figyelem.

Festőinek ugyan nem mondhatni, de hát táj. Az enyém, ezért nyilván a legszebb. Viszonyítási pont mindenhol, ahova csak elviszem magammal. Pesten, *Szrémben*, Veszprémben. A Bara-parti nádasokat, az akácokat, a lápokot, a mocsarakat, a holtágakat. A szegény bácskai parasztok újabb és újabb, nyugati és orosz gyártmányú kombájnjait, a gazdák új traktorjait, vadiúj dzsipjeit, a kizsákmányolt *underclass*t, ahogy a pótkocsikon zötyögnek egymást lökdösve álmosan a nyári hajnalokon, hogy télire legyen miből eléldegélni a kis családnak. A prekariátust, amint ügyeskednek ősszel, a cukorrépaszezonban a főnöknek, vagy a munkanélkülieket, ahogyan fáradtan – vagy ahogy itt mondják: *tempóban* – bicikliznek haza a pecázásból. A korrump halőröket és a pókhasú, bajszos vadász bácsikat, akik a bácskai vadnyulat kergetik ki a világból borgőzősen, a kilencvenes évekből származó katonakabátjaikban. És az eltaposott dögöt, amibe belebotlok, amint kiérek a kerékpárral a nyári útról a betonra.

Ugye, úgy szoktuk mondogatni teli hassal, vígan, a meleg szobáinkban, hogy a Vajdaság Európa kicsiben. Amire büszkék is vagyunk, nyilván joggal. Ugyanakkor mint a vadnyulat a vadászcsapdába, úgy szoktunk belehullani Európa-értelmezéseinkkel a pozitív

asszociációk hálójába mi is. Holott Európa nem csak a svájci csoki, hanem a szögesdrót is az. Amiként a soknemzetiségű Bácskához is hozzátartoznak a giccsbe hajló őszi tájas akvarellek és a melankolikus akácok mellett a hideg napok, a megtorlások és a hasonló véres akciók is.

Na, tessék. Immár a munka háromnegyedénél tartok, és még csak dél. Még egy tucat hosszabb sor, és készek is lennénk. Megy ez gyorsan a bácskai talajon. Szerencsére nem terveztem az idén ősszel nagyobb részt felásni. Kis kert lesz. Annyi, amennyi nekem bőven elég.

Félúton a város felé, itt kint a határban, a római sáncoknál szoktam megállni. A történelmi limest jelképező téglafalmaradványok tövében szoktam leülni, megpihenni néhány korty víz vagy egy cigi erejéig, és ilyenkor azon gondolkodom, hogy most milyen szörnyű barbárként pihenek itt – ha képzeletemben visszaugrom másfélezer évnnyit –, Bácska kellős közepén. Hiszen a limesen túl mindenki barbár. Most sincs másként, csupán néhány kilométerrel arrébb tolódott a limes – és szögesdrót jelzi a téglafal helyett.

Én ugyan bácskaiként csak bámulni tudok ezekre a falakra; mint borjú az új kapura, úgy bámulok. A világ összes ilyen falára. Vicces, rémesen vicces, ha az ember mélyebbre ás. Kiviláglik a dolgok folyékony és abszurd volta, a limesen innen és túl. Folyik szét minden, és hiábavaló igyekezet megkapaszkodni benne. Ekkor felpattanok a biciklimre és – hajts tovább. Laza mosollyal pöccintem föl a csikket a római falmaradványra, magam mögött hagyva e barbár gondolatokat. És már tekerek is a bácskai, poros dűlőúton befelé a városba.

Az őszi ásás ugyanolyan fontos, mint a tavaszi. Fellazítja a talajt, porhanyósítja a felső talajréteget és biztosítja a tavaszi növények erőteljes, egyenletes növekedését. Szerencsésnek érzem magam, hogy ilyen talajt adott az ásóm alá a Jóisten. Nincs okom panaszra ilyen szempontból sem Bácskában. Próbálok minél realisabb lenni.

A barátaim sosem fognak már visszatérni ide. Én ezzel tisztában vagyok. És minden

bizonytalán ők is. Legfeljebb nyugdíjas korukban. Ha egyáltalán. Azoknak a régi jó, éjszakákba nyúló társalgásainknak lóttek, de hát ez van. Bele kell nyugodni. Mint sok minden másba itt. De azért még találkozgatunk. Főként nyáron. És olyankor megy a nosztalgia ezerrel, amit a bácskai pálinka csak még színesebbé és valósabbá tesz. De amikor besurran az ősz és nincs itthon már senki sem, akkor én szépen visszatérek a kinti akácimhoz, a kertembe. A saját csöndembe. Éppen ezért mostanában mind jobban várom az őszt. Akkor lecsendesedik minden, és ettől boldog vagyok. Hallgatni szoktam az ásó lassú, halk moráját, vagy pihenés közben a neszt, ahogy a csiga mászik a lehullott sárgás-vöröses levelek szőnyegén. A kis barbár csiga belemászik a csöndembe, és eggyé válik vele.

Jobban érzem magam itt, mint a városban. Újvidékre csak akkor megyek be, amikor úgymond van valami dolgom, vagy meghívást kapok valahová. Azért „úgymond”, mert amit ott *dolognak* hívnak, az itt értékét veszti és átalakul. Ezért kezdtem el intenzívebben művelni ezt a fél holdnyi földcsékemet is. Jövőt látok benne. Évtizedekig parlagon állt. Utána a szomszéd Branko bácsi kaszálta szénának, majd amikor meghalt az öreg, én nyírtam tovább benzines fűnyíróval. Egészen szép pázsit alakult ki rajta. Az augusztusi hónapokban, a tűző nap fényében néha annyira szép, mintha zölden csillogna. Sokáig szoktam bámulni az én bácskai angol pázsitomat.

Hiszem, hogy a legtöbb ember, aki csak megfordult ezeken a tájakon az utóbbi röpké kétezer év alatt, ha mást nem is, de ásni, azt tudott, vagy legalábbis meg kellett tanulnia, felhívta rá a termékeny föld. És ismerete a fokhagyma erejét, a rózsakert titkát, és főleg a csöndet. Csöndben élt. Míg valaki fel nem keverte az őt körülvevő csöndet. Majd ugyanolyan csöndben távozott innen, amikor eljött az ideje.

Egy nagyobbacska rózsakertet tervezek tavaszra. Ezért az őszi ásás. A rózsakert mellett pedig fűszernövényeket fogok termesztetni. A két rész köré fokhagymát ültetek több sorban, afféle kerítésként. Elriasztja a kártevőket.

TÉLI JEGYZET MADARAKRÓL, ERKÉLYRŐL, ÉG ÉS FÖLD KÖZÖTT

Él bennem egy élménynarratíva emléke: munkába állásom első éveiben kávézás közben mesélte egy idősebb, nagyjából az apám korosztályához tartozó kollégám, aki a még akkoriban létező, hat köztársaságból és két autonóm tartományból álló, a máig tartó yu-nosztalgiaink tárgyát képező Nagy-Jugoszlávia viszonylatában is ismert ornitológus volt. Arról mesélt, hogy otthon van egy vércsējük, ami köztudottan ragadozó madár, s hogy ennek a vércsének egyik legkedvesebb időtöltése, hogy kollégám feleségének a nyakhajlatában, egészen pontosan a nyak és a váll közötti, „sótartónak” is nevezett homorú hajlatban napozik. Hogy amikor a feleség, aki mellest a város egyik általános iskolájának biológiatanárnője volt, kiül a kerti nyugágyba a napra, ez a rettenthetetlen ragadozómadár, amelytől a kutya is nyüszítve menekül, miután egy alkalommal csőrével orron koppintotta, a leglágyabb szelídséggel gazdasszonya „sótartójába” telepszik, vele egyetemben csendesen piheg a kora őszi napsütésben, s ha tehetné, órákig így maradna.

Egy időben mi is egészen közel kerültünk a körülöttünk élő madarakhoz. Jó néhány évvel ezelőtt egy télen ugyanis madarakat etettünk. Volt egy zugunk, a padlástérben az ebédlőben, a radiátor előtt egy szőnyegre

terített gyerekpokrócon (kis méretű Ambassador – mond ez valakinek valamit?) ültünk a fiammal, s az erkélyre néző dupla üveges ajtó átlátszó függönyén át szemléltük, mi történik kint, a havas téli táj e taláalomra kimetszett szegletében, a föld fölött, az ég alatt, mínusz néhány fokos hidegben.

Mekkora nyüzsgés, forgalom! Leszállások és felröppenések, ereszkedések és suhanások, másodpernyi mozdulatok oda és vissza, harminc-negyven-ötvenszeres ismétlődésben, újra és újra! Jöttek a kistestű madarak az erkély korlátjára szerelt, vízhatlan anyaggal bevont tetejű etetőhöz, cérnalábuk kis göcsörtös ujjaival megkapaszkodtak a peremén, a bátrabbak egyenesen az etető téglalap alakú vályújába szálltak, felcsippentették a napraforgómagot, s már vitték is magukkal, iszkoltak vele az udvar szerteágazó barackfájának valamelyik ágára, hogy feltörjék a zsákmányt.

Mindez persze bonyolultabb, pontosan kiszámított, kellő óvatossággal véghezvitt hadművelet volt. A gyülekezőhely, a seregszemle helyszíne ez a valamivel távolabb eső, gazdag ágbogú barackfa volt, amelyről élénk és rebbenékeny madártekintettel be lehetett mérni az állandó veszélyt rejtő tágabb és szűkebb térséget, s ahonnan az etető gyorsan fogyó tartalma is szemmel tartható volt. Hogy nemcsak madársokadalom van, van is miért leszállni, kockáztatni, veszélyes közelségbe kerülni velünk, akikről soha nem tudni, mi mindenre vagyunk képesek. Mármint a fajtánk. A következő, közelebbi, emiatt még veszélyesebb állomás az erkély ablakával szemben levő, gyérebbszágazatú, ezért leleplezőbb cseresznyefa volt, innen egy röppenésnyire az erkély korlátja, rajta a barnára pácolt, zsineggel a korlátra erősített fa madáretető, benne a napraforgómagokkal. Ezt szombatonként vásároltuk a piacon, jobb híján kis kiszérelésben, tehát drágábban, de nem kis mennyiségben. Délután, de inkább este, lámpafénynél teleszór-tuk az etetőt, s reggelenként, a pokrócon ülve vártuk a madarakat. Dehogyan vártuk! Már kora reggel, talán a hajnali óráktól ott voltak, nyüzsögtek, csiviteltek, pityegtek az etető

körül. Amit előző délután vagy este kiszórtunk nekik, mire felébredtünk, már jóformán elfogyott. Olykor ki kellett lépni a havas, fagyos erkélyre, pulóverben, papucsban az éhes raj közé, hogy újra feltöltsük az etetőt. Ilyenkor iszonyú szárnysuhogás, menekülés a tágasabb égi mezőre, még távolabb eső fákra, mintha a legádázabb ellenség lépett volna közéjük. Tudomásul kellett vennünk, hogy a magok pótlása csak ezzel a kis lelki ismeret-furdalással együtt bonyolítható le. Mehetünk szombat reggelként dermesztő hidegben a piacra, lehetőleg nem a későbbi, enyhébb délelőtti órákban, hogy még jusson madáreledel, nehogy elfogyjon, mire a ködös reggeli motortúráztatás után kijutunk, sőt tanácsos volt a keddi piaci napokat is beiktatni a beszerzésbe, nehogy elfogyjon a tartalék, hiszen napról napra több madár érkezett. Ennek ellenére *ellenség* voltunk, akitől menekülni kell, amely életveszélyes lehet számukra, váratlanul lecsaphat, csapdát állíthat, lőhet. A madárnépség pedig *tolvaj* módra ment bele ebbe a veszélybe s játszotta ki a játékszabályokat. Az éhség nagy úr, különösen, ha akár a legvékonyabb hótakaró is rátelepszik a táplálékra, s elrejtí az olajos magvakat.

Rebbenő madárszárny, madárláb, madárszem. Nem értettünk madárnyelven, nem volt nyelv, amelyen megszólíthatuk volna őket, a függönyön átsejlő mozdulatainktól fél pillanat leforgása alatt szétrajzoltak. Nem volt módunk a tudomásukra hozni, hogy hagyjuk a beidegződött játékszabályokat, nincs nálunk semmi, fegyvertelenek vagyunk, majdnem annyira védtelenek itt az üveglap mögött, mint ők, nem vagyunk ellenségek, s ők nem tolvajok. Nem tudtuk felülírni, semlegesíteni a génjeikbe biológiailag erőteljesen beépült, mély gyökereket vert veszélyérzést. A (talán) kétenyérnyi emberi agy tehetetlennek és ostobának bizonyult a körömnymi madáraggyal szemben. Más alkalommal is tapasztaltuk: ha vadon élő állattal kerülünk szembe, csődöt mond az addig elsajátított, betanult, beidegződött emberi kommunikáció minden neme – még az is, amit házi- vagy haszonállatainkkal sikerült kialakítanunk. Tudtuk hogyan magunkhoz

hívni vagy épp ölelni, netalán nyugalomra inteni a foxit, ismertük számtalan macskánk kényelemérzetének jeleit, hozzánk simulásait, a disznók éhes vagy elégedett röffenéseit, a tyúkok kárálásának, a kakas rikkantásának, a pulykák duzzogásának, a gyöngytyúkok rikoltásának, a kacsák locsogásának, a libák szíszogásának jelrendszerét, ahogyan ők maguk is értették hanghordozásunkat, mozdulatainkat. Ám ha vadon élő állattal kerülünk szembe, mindkét oldalon beáll a görcs. A kisebb és félnélkebb fajta félti a bőrét, a harciasabb vagy vakmerőbb viczorít, fontolgatja a támadást. Váltakozó körülmények között *te vagy a vadász és a vad*, a szembenállás feloldhatatlan, a bizalom ismeretlen fogalom.

A szerepek mennyire durva leosztása ez, hogy *ellenség* és *tolvaj*, *ellenség* és *áldozat*! A madarak nem voltak tolvajok, mert ma-

gunk adtuk nekik az eledelt, s nem voltak áldozatok, mert tolluk sem görbült, meg az életükkel sem kellett fizetniük. Pedig fizettek, bőségesen! Látvánnyal, szépséggel, kecsességgel, hangokkal. Délelőttönként zajlott az élet: szárnyzuhogások, csivitelések, pityegések, színek, kontrasztok, finom átmenetek, formák és mozdulatok. A félénkebbek rebbenékenységé, a nagyobb testűek zsarnokoskodása, s igen, tipródások, csőrköppintások, torzsalkodások is. A táplálkozás a fennmaradásért folytatott harc.

Jöttek a madarak, kitérült egy számunkra addig ismeretlen univerzum, amelyről, akár a bennünket körülvevő fákról, mezei és gyógynövényekről, szinte semmit nem tanítottak nekünk soha. Előkerült a madárhátározó: ez a sok fekete-sárga a *széncinege*, ez a *kék cinege*, ez a *fenyőrigó*, ez a *zöldike*. Soha nem láttuk őket eddig, amíg a fák lombjaiban rejtőztek. Csupa finom, disztinvált mozdulat. A rengeteg csérogó *veréb* s a távolabbi fákról figyelő *feketerigók* között a piros fejű *tengelic* (mert beazonosítottuk) megjelenése ritka, ünnepi pillanatnak számított. Annál

kevésbé a nagyobb dimenzióinak biztos tudatában az etető legközepe vagy peremén trónoló néhány gyönyörű, testes és erős csőrű *meggyvágóé* (ennek is utánajártunk). A több héten át ismétlődő jelenetek csúcsa mégis az élénk, piros-fekete-fehér színkontrasztban pompázó *balkáni fakopáncs* királyi, arisztokratikus színrelépése volt, ahogyan a cseresznyefa törzséhez szegezte magát, szinte a semmiben állva.

Nem tudtunk elmozdulni a gyermekpokrócra. Mintha odaszögeztek volna bennünket a hátunkat melengető radiátor bordáihoz. Lapultunk az erkélyajtó elfüggönyözött üveglapja mögött, úgy néztük a röpködést, ezt a madárhangoktól, szárnyzuhogásoktól teljes zsongást, kapkodó sürgés-forgást, hogy a mozdulat legkisebb jelét se adjuk. Lélegezni is alig mertünk, nehogy a legapróbb mozdulatunkkal eláruljuk, hogy ott figyelünk, leskelődünk a lenge, átlátszó függöny mögött, Kosztolányi *Hajnali részegségének* versalanyához hasonlóan ámulva a világ egy olyan részletén, amelybe eddig nem volt belépésünk.

Miklós Csongor–Pecze
Vukajlović Natália–
Sihelnik József

A TOPOLYAI PARK MÚLTJA ÉS TER- MÉSZETI ÉRTÉKEI

A topolyai parkot a XIX. század elején telepítette a vidék akkori birtokosának számító Kray család. A mintegy hat hektáros területre több mint négyezer fát ültettek, közöttük őshonos fajokat, kocsányos tölgyeket (*Quercus robur*), fehér nyarakat (*Populus alba*), különböző kőriseket és juharokat, ezeken kívül egzotikumnak számító fafajokat is, többek között cédrusokat, páfrányfenyőket (*Ginkgo biloba*) és mocsárciprusokat. A park eredetileg angolparknak készült, de a nagyszámú fás- és lágyszárú növény miatt sokan egyfajta botanikus kertnek is tekintették, s habár a bárói család tulajdonában állt, olyan közösségi térnek számított, amelyben szívesen tartózkodott Topolya minden polgára. Ebben az időben a parkról több hivatásos kertész gondoskodott, akik folyamatos munkával tartották karban.

A XX. század derekától számítva megkezdődött a park lefokozódása. Az akkori új hatalom nem ismerte fel a „nagykert” kultúrtörténeti és esztétikai értékeit. A természetvédelmi szempontok csak később kerültek a köztudatba. Habár a park 1974-ben védettségi státust kapott, a bürokrácia útvessztői, a szaktudás hiánya, illetve a min-

denkori városvezetés érdektelensége miatt az egykori park már csak árnyéka önmagának. Területe jelentősen csökkent, növény- és állatvilága megcsappant. Ettől függetlenül még mindig igen komoly kulturális és természetvédelmi jelentőséget képvisel. Továbbra is vannak évszázados fái (kocsányos tölgy, juharlevelű platán – azaz a *Platanus hybrida* –, fehér nyár), ezenkívül érdekes és ritka madárfajok, rovarok, denevérek, hullók és kétélűek végső menedéke, mivel statisztikai tény, hogy Szerbiában a zöldfelületek nagyságát illetően Topolya község az utolsók közé tartozik.

Pókfauna

A pókok az ízeltlábúak csoportjának egyik legsikeresebb, de korántsem annyira ismert képviselői. Ismeretek hiányában sokszor undort váltanak ki az emberekben, pedig az ökológiai hálózatban fontos szerepet töltenek be ragadozóként és táplálékként is. Hiányuk az élőhelyek degradálódására utal.

Ma már a pókok több faja is képes az ember közelében élni mint kozmopolita és szinantrop faj. Mindezek arra utalnak, hogy az emberi tevékenység nyomán egyre inkább csökkennek a pókok természetes élőhelyei. Emiatt található annyi pókfaj az ember által teremtett mesterséges biotópokban, melyek talán a legjobban utánozzák az eredeti, természetes élőhelyüket. Ilyenek például a parkok, az arborétumok, a kertek vagy az üvegházak.

A topolyai park területén közel tíz éve folynak arachnológiai kutatások. Az eredmények alapján következtetni lehet rá, hogy a pókok számára ez a terület egy természeteshez hasonló oázisnak számít, amelyben a jelen lévő fajok nagyon jól érzik magukat. Parkunkban huszonöt család képviselői találhatóak meg, ami jelentős eredmény, hiszen egész Szerbiában harminchét család van jelen. Ha a fajok elterjedési területét (*area*) elemezzük, a következőket tudjuk leszűrni: a legnagyobb mértékben a palearktikus fajok (elterjedési területük Európa, Ázsia és Afrika északi része) találhatóak meg itt, 51%-ban; a széles

areájú pókfajok (holarktikus fajok – Európa, Ázsia, Észak-Amerika) 21%-ot tesznek ki; de figyelemre méltó a szűk elterjedésű fajok aránya is, amelyek csak Európa területén lelhetők föl. A kozmopolita és mediterrán fajok régiókban, így a parkban is csak kis számban fordulnak elő, ám ezek egyébként is szinantrop fajok, melyek teljesen az emberhez kötöttek, így jelenlétük sem szignifikáns az élőhely számára.

A fajok, valamint a meglévő családok száma utal a pókok alkalmazkodóképességére is. Egyes fajoknak gyorsan otthonukká válik az olyan biotóp, amelyen különösen érezhető az emberi tevékenység. Ilyen negatív hatás lehet a tájidegen, illetve invazív fafajok ültetése, a szakszerűtlen cserjekivágás vagy a rendszertelen gondozás. Más fajok esetében ugyanakkor ezek a hatások nagyban megváltoztatják az élőhelyüket, ami a területről való eltűnésüket is eredményezheti. Ezt az elmúlt négy év összehasonlító vizsgálatai is alátámasztják, a fajok száma ugyanis a vizsgált területen egyre csökken. Mindez vészjelzés, hogy minél előbb komoly intézkedéseket kellene végrehajtani, ha a jelenlegi pókfaunát és élőhelyüket, a valamikori híres parkot szeretnénk megvédeni.

Figyelemre méltó a topolyai parkban a *Paratrachela maculatus* jelenléte, ugyanis olyan ritka európai fajról van szó, amelyet csak kevés országban regisztráltak. Nálunk 2007 óta folyamatos a jelenléte. A fent említett pók

mellett még három, hazánkban védett faj előfordulása is bizonyított, amelyek közül kettő a tölcsérhálósok családjához (*Malthonica campestris* és *Tegenaria domestica*), valamint egy a hamvaspókok családjához (*Cicurina cicur*) tartozik.

Madárvilág

A topolyai parkban ez ideig hatvanöt madárfajt sikerült megfigyelni, amelyek között megtalálhatjuk a fészkelőket, téli vendégeket, illetve átvonulókat, kóborlókat és alkalmi vendégeket egyaránt. A Topolya központjában lévő fás terület a madarak szempontjából nagy jelentőséggel bír, hiszen az öreg fák több odúlakó madárfajnak jelentik a fészkelőhelyüket. Ilyen többek között a széncinege (*Parus major*), a kék cinege (*Parus caeruleus*), a mezei veréb (*Passer montanus*) és a seregély (*Sturnus vulgaris*). Ezen kívül a kisebb tisztások és a peremrészek közvetlen közelében elhelyezkedő idősebb fák ki-korhadat odvaiban, leváló kérge mögött ritka fészkelő a szürke légykapó (*Muscicapa striata*). Fontosak és említésre méltóak ezen túlmenően a különböző harkályfajok, amelyek közül a nagy fakopáncs (*Dendrocopos major*) és a balkáni fakopáncs (*Dendrocopos syriacus*) a topolyai park rendszeres fészkelője. Rajtuk kívül további két faj, a közép fakopáncs (*Dendrocopos medius*) és a kis fakopáncs (*Dendrocopos minor*) előfordulása bizonyított,

ám ezek a fajok csak kóborlók, és ritkán figyelhetőek meg a területen.

A másik jelentős csoportot a bokorlakó énekesmadarak alkotják, amelyek számára kiváló fészkelőhelyet jelentett a parkban mindenütt sűrűn burjánzó fekete bodza (*Sambucus nigra*). Az elmúlt pár évben a kaszálások következtében e fajok száma jelentősen visszaesett. Korábban gyakori fészkelő volt a barátposzáta (*Sylvia atricapilla*), illetve a sűrű bokrok alatt, a borostyán (*Hedera helix*) takarásában, a talajon fészkelő fülemüle (*Luscinia megarhynchos*). Az ökörszem (*Troglodytes troglodytes*) költése az utóbbi években immáron kérdésessé vált, ám korábban néhány pár minden évben itt fészkel. A fekete rigó (*Turdus merula*) szintén a sűrű bokrok ágai között építi fészket, de előszeretettel használja a borostyános fákat is. Kidőlt fák gyökerei között, valamint a Krivaja patak partfalának üregeiben rakja fészket a vörösbegy (*Erithacus rubecula*), amely mára már szintén megfogyatkozott a park területén.

Költő fajként régóta jelen van az erdei fülesbagoly (*Asio otus*), mely az öreg fák kikorhadt, nagyméretű odúiban és a dolmányos varjú (*Corvus cornix*) elhagyott fészkeiben költ. A füleskuvik (*Otus scops*) első sikeres költése vidékünkön a topolyai parkból származik. Sajnos 2002-es költése óta már csak időszakosan figyelhető meg. A nagyobb méretű természetes odúkban korábban költött a csóka (*Corvus monedula*) is, napjainkban azonban ez a varjúféle már nem fészkel a városi parkban. Rendszeres fészkelőként jelen van viszont az egyre inkább városiasodó örvös galamb (*Columba palumbus*). A karvaly (*Accipiter nisus*) számára a park telente kiváló vadászterületnek bizonyul.

A lombkoronaszinten több pintyféle is költ, amelyek közül a legjelentősebbek az erdei pinty (*Fringilla coelebs*), a zöldike (*Carduelis chloris*), a tengelic (*Carduelis carduelis*) és a csicsörke (*Serinus serinus*); ezen fajok állománya viszonylag stabilnak mondható. Bár a meggyvágó (*Coccothraustes coccothraustes*) ritka fészkelőként fordul elő, télen a városba behúzódnó példányok előszeretettel táplálkoznak a parkban.

Emlősfauna

A topolyai park emlőseinek száma a madarakéhoz képest jóval alacsonyabb, de így is több jelentős faj megtalálható itt. A park kiváló élőhelyet nyújt a közönséges vakond (*Talpa europaea*), valamint a keleti sün (*Erinaceus concolor*) részére. Fontos faj továbbá az erdei cickány (*Sorex araneus*), amely földgiliztákkal, különböző rovarokkal és csigákkal táplálkozik. A sűrű, bokros területek igazán jó élőhelyet jelentenek számára.

A park legjelentősebb emlősei a fokozottan védett denevérek, amelyeknek négy faja is előfordul itt. Leggyakrabban a rőt koraidenevérrel (*Nyctalus noctula*) találkozhatunk, az ő részére igen nagy jelentőséggel bírnak az öreg, odvas fák. Ezek odvaiban akár húsz-harminc példány is összegyűlik kölykezni. A telet szintén faodvakban töltik. A közönséges törpedenevér (*Pipistrellus pipistrellus*) ugyancsak fák odvaiban, hasadékaiban kölykezik, egyúttal ezek a helyek az ő számára is alkalmas téli szállást is jelentenek. A parkban előforduló harmadik faj a nagy késeidenevér (*Eptesicus serotinus*), amely főleg épületek padlásainak lakója, ám télire szívesen húzódik a park fáinak hasadékaiba, szűkebb odúiba. A szürke hosszúfűlű-denevér (*Plecotus austriacus*) elsősorban épületek padlásain telepszik meg, ahol nyáron tízhúsz példányos kolóniákat alkot. Többek között a park szomszédságában található katolikus templom tornyában és padlásrészében él, ám táplálékszerzés céljából rendszeresen látogatja a parkot is. Télire vidékünkön többnyire régi pincékbe húzódik. Természetesen mind a négy faj különböző, kisebb-nagyobb repülő rovarokkal, így kétszárnyúakkal, lepkékkel, bogarakkal, de levéltetvekkel is táplálkozik. Fontos számukra a park idős faállománya, hiszen odvaik több faj esetében egyaránt szolgálhatnak nyári és téli szállásként is.

Egyik jellegzetes erdei egér-fajunk szintúgy megtalálható a parkban. A közönséges erdei egér (*Apodemus sylvaticus*) kisebb számban bár, ám rendszeres lakóként ugyancsak jelen van parkunkban.

A BETYÁR-VÖLGY NÖVÉNYVILÁGA

Földrajzi elhelyezkedés

A Kárpát-medencén belül, az Alföld déli részén találjuk Bácskát, amely csaknem teljes egészében a Vajdaság területén helyezkedik el. Nyugatról és délről a Duna, míg keletről a Tisza határolja, ezzel szemben északon mesterséges határt képez a Magyarország és Szerbia közötti államhatár. Bácska középső vidékén (Közép-Bácska) találjuk Topolyát (Bačka Topola), amely a bácskai löszfennsíkon belül a Telecskai-dombok déli pereménél fekszik. A város Szabadkától 35 kilométerre délre található a Krivaja patak (Bács-ér) völgyében.

Topolya és környéke

A környezetet tipikus löszvidék (szél által szállított és lerakott alpi eredetű hordalék) alkotja, amely hátság-jellegénél fogva magasabban fekvő terület, ahol az egykor dús, gyepi vegetációt mára jó termékenysége miatt kultúrtájjá formálták, s a korábbiakban mindenütt előforduló löszgyeppek kizárólag a Krivaja patak völgyében, lejtős részeken maradhettek fenn. Éppen ezért, a mezőgazdaságnak köszönhetően, Bácska középső vidékének egykoron gazdag természeti értékei szinte maradéktalanul eltűntek. Napjainkra már csak mozaikokban láthatjuk a múltat idéző természetes növényzetet.

Talaj tekintetében mészlepedékes csernozjomról beszélhetünk, amelyen eredetileg löszpusztarét volt található. Éghajlati viszo-

nyait tekintve meleg, száraz nyarak és hideg telek jellemzik, míg az átlagos évi csapadékmennyiség 550–600 mm között alakul.

A terület jellemzése

A Betyár-völgy nevét az akkoriban még nem létező mesterséges tó helyén található hatalmas kiterjedésű nádasokban bujkáló betyárokról kapta, akik rendszeresen megfordultak a területen (a monda szerint járt itt Sobri Jóska, Angyal Bandi, de talán még maga Rózsa Sándor is). A nádasok egy része még ma is megvan, és értékes madárvilágot rejtenek magukban.

A völgy lejtős peremén azonban fennmaradhatott az ősi vegetáció, amelyet ősgyepként is emlegetnek. Területe sajnos nem nagy, de sok értékes növény utolsó élőhelyét jelenti. Amíg északi kitettségű lejtőin még hó terül el, a nyugatin már megpillanthatjuk az éledő gyep első hírnökeit, majd kicsivel később a keleti lejtő is csatlakozik az éledő természet folytonosságához.

A Betyár-völgy növényei

A hóolvadást követően, kora tavasszal jelennek meg a gyep első gyöngyszemei, a tarka sáfrányok (*Crocus reticulatus*), amelyek először csak a korábban felmelegedő nyugati lejtőkön, majd szép fokozatosan a többin is előbújnak. A lejtők kitettségének köszönhetően hosszabb ideig is meg lehet csodálni e törékeny növénykéket, mivel virágzási idejük a hűvösebb oldalakon kitolódik. Ezt követően már a társulásalkotó fajok is tömegével kezdenek zöldellni, mint a pusztai csenkesz (*Festuca rupicola*) és a különböző zsályák (*Salvia sp.*), a peremterületeken pedig kicsivel később a közönséges tarackbúza (*Elymus repens*), valamint a helyenként nagyobb foltokban jelen lévő taréjos tarackbúza (*Agropyron pectiniforme*). Ahogyan haladunk a május felé, egyre több és színesebb növény tűnik elő. A peremterületeken előfordul a kónya madártej (*Ornithogalum boucheanum*),

az ernyős madártej (*Ornithogalum umbellatum*) és a kis tyúktaraj (*Gagea pusilla*) is. Jelentős faj a puszta meténg (*Vinca herbacea*), melynek csak kisszámú, elterülő szárú állománya díszlik a vidéken. Ekkor már láthatóak az első csüdfüvek, amelyeknek öt faja él a Betyár-völgy területén. Jellegzetes az apró termetű kisvirágú csüdfű (*Astragalus austriacus*), a magjait csak nyáron érlelő hólyagos csüdfű (*Astragalus cicer*) és a zászlós csüdfű (*Astragalus onobrychis*). Mégis, a legnagyobb értéket a hazánkban is természeti ritkaságnak számító szártalan csüdfű (*Astragalus exscapus*) jelenti. A korábban felmelegedő lejtőkön már május elején nyílnak első tövei, melyeknek apró sárga virágai nem feltűnőek, ezért még virágzás idején is nehéz felbecsülni az állományát. Szárazabb években a gyengébb tövek rejtve maradnak, csak néhány levelet fejlesztenek, ily módon próbálják átveszteni a kedvezőtlen időszakot. Megfelelő vízellátottságú években viszont minden példánya virágba borul, és ez számlálásukat is eredményessé teszi. Az eddigi adatok alapján számuk a völgy teljes területén az ötven tövet is elérheti.

A tömeges közönséges és indás ínfű (*Ajuga genevensis* és *Ajuga reptans*) mellett hasonlóan értékes a szennyes ínfű (*Ajuga laxmannii*), amelynek egyetlen, néhány négyzetméteres, mindössze negyvenötven töben kimerülő homogén állománya van. Május második felében már láthatjuk sárgás virágait, amelyek távolabbról szemlélve szennyes benyomást keltenek. Természetesen az értékesebb egymás-gumós egyszikűek is jelen vannak, mint a márciusban nyíló fürtös gyöngyike (*Muscari racemosum*), a ritka bunkós hagyma (*Allium sphaerocephalon*) és a valamivel gyakoribb üstökös gyöngyike (*Muscari comosum*).

Fontos megemlíteni a lila ökörfarkkórót (*Verbascum phoeniceum*), valamint a hatalmas termetű rokon fajt, a szöszös ökörfarkkórót (*Verbascum phlomoides*), amely csak degradáltabb foltokban fordul elő. Ugyanitt találjuk a mezei iringót (*Eryngium campestre*) és a tövises iglicét (*Ononis spinosa*) is. A gyepe sűrűjében rejtőzik a másutt gyomként számon tartott mezei árvácska (*Viola arvensis*),

de hasonlóan természetes közegében élhet itt a fekete peszterce (*Ballota nigra*) és a fehér pemetefű (*Marrubium peregrinum*). A ligeti zsálya (*Salvia nemorosa*) mellett a fehér virágú osztrák zsálya (*Salvia austriaca*) is képviselteti magát, mely védett növény hazánkban. A harangvirágok közül a csomós harangvirág (*Campanula glomerata*) és az olasz harangvirág (*Campanula bononiensis*) ugyan viszonylag ritka, de általánosan föllelhető az egész gyepterületen. Továbbá megtalálható a koloncos legyezőfű (*Filipendula vulgaris*), a tejoltó galaj (*Galium verum*), a közönséges méreggyilok (*Vincetoxicum officinale*) és természetesen a közönséges orbáncfű (*Hypericum perforatum*) is. A terület értékét tovább növeli a mézszigényes pannon bennszülött budai imola (*Centaurea sadleriana*). Ez a faj a gyepterület egészén előfordul, s állománya örvendetes módon lassú, de növekvő tendenciát mutat.

Tavaszi közepére kellemes látványt nyújt a szélben lágyan ringadozó hegyi len (*Linum austriacum*) virágainak tömkelege. A vidékünkön igen ritka selymes peremizs (*Inula oculus-christi*) szintén fellelhető, amelynek eddig mindössze egyetlen tövére sikerült rátalálni. Rokon faja, a hengeresfészű peremizs (*Inula germanica*) ugyanakkor gyakorinak mondható, és egyes helyeken sárga szőnyegként borítja a gyepet.

A nyár beköszöntével csökken a gyepe sokszínűsége, ellenben gyönyörű, üde zöld területként él tovább. Ekkorra már a kunkorgó árvalányhaj (*Stipa capillata*) toklászai is előtűnnek: lágyan ringatja őket a szél, egészen nyár végéig. Augusztusra teljesen megváltozik a gyepe arculata, elveszíti üdeségét, majd a száradó növények látványa kerül túlsúlyba. Egyetlen jelentős nyári végi, őszi növényünk van, a kései pitypang (*Taraxacum serotinum*), amely a löszterületek indikátora is lehetne.

A területet, értékes ősgyepként és ritka növények utolsó menedékeként, a hosszas kutatómunkának és utánajárásnak köszönhetően 2015-ben végre sikerült védelemre előterjeszteni – így a természeti értékekben bővelkedő Betyár-völgy hamarosan helyi jelentőségű védelmet kaphat.

ÚJFALU

Újfalu. Egy eldugott, kis település, amelyet még a szomszédos községek is alig-alig ismernek. Gyakran megesik, hogy összetévesztik a közeli Szabadka azonos nevű városrészével. Mások azonnal egy ugyanilyen nevű bánáti falura gondolnak, és nagyot néznek, amikor én, aki itt élek, elmagyarázom, hol is van Újfalu. Nem bonyolult. Bácska északkeleti részén bújik meg, Magyarkanizsától délnyugatra. Magyarkanizsa község legkisebb települése, és egyben a legfiatalabb is. Az ismeretlen kis falu közvetlen szomszédja a magyarlakta Orom és a zömében szerbek lakta Velebit.

A történet egészen a második világháború utáni első évekig nyúlik vissza, és a magántulajdonban lévő földterületek államosítása előzte meg. Ezek a szántóföldek adták az alapját annak a mezőgazdasági birtoknak, amely a falu szíve, lelke és gerince volt. A házakat a munkások részére építették. Az úgynevezett *verett falú* házak a tervek szerint csillagot formáztak volna. Tervezőjük, egy szovjet építésmérnök így álmodta meg, és a falu eredetileg a Csillagfalu nevet kapta volna. A történet ama része nem ismert, hogy végül miért is nem épült meg a teljes falu. Mivel azonban a csillag nem készült el, már a név sem állta meg a helyét. Újfalu lett a neve, mert akkor még igazán új volt.

Érdekessége, hogy bár típusházakról beszélünk, ezek mégsem voltak egyformák. A mai Jókai Mór (akkor még Edvard Kardelj) utca első része, amely a birtokhoz közelebb esik, úgynevezett ikerházakból áll. Ezek az ikerházak két családnak adtak otthont. Abban

az időben a családok nem három-négy, hanem gyakran nyolc-tíz főből álltak. Az idősebbek elmondása alapján néha még a garázst vagy más melléképületet is szobává alakították, ha egy-egy újonnan idetelepült munkás számára nem jutott már hely. Az építkezések nyomai a mai napig láthatók a közfalakon. Egy-egy ablak vagy ajtó eltüntetése még hatvan év múltán is meglátszik ezeken a házakon, attól függően, mennyire volt hozzáértő az, aki az átalakítást végezte.

A kezdeti időszakban az infrastruktúra sem állt a helyzet magaslatán. A vizet közös kútból húzták, majd később két háznak volt egy kútja. Akik használták ezeknek a kutaknak a vizét, azt mesélik, hogy bővizűek voltak, a vizük pedig minőséges. Az áramellátást helyileg oldották meg. A már említett Jókai Mór utca első házát akkor tejházként használták, és itt működött a falu villanytelepe is. Akik még emlékeztek rá, azt mondták, a villanytelep egy traktor segítségével üzemelt. Reggel hét és este tíz óra között villanykörték világítottak a szobákban, és rádió szólt, vagy nézhatték a televíziót. Később azután jött a vezetékes ivóvíz, és a falut a villanyhálózathoz csatolták. A mezőgazdasági birtokon közben gőzerővel folyt a munka. Magyarok, szerbek, bosnyákok, horvátok dolgoztak együtt, cserélődtek, jöttek-mentek. Gabonaféléket, ipari növényeket termesztettek, baromfit, sertést, szarvasmarhát, lovakat és juhokat neveltek, hizlaltak, vettek, eladtak. A birtoknak saját vágóhídja is volt, előbb a villanytelep mellett, majd egy újabb építésű, a célnak megfelelő épületben.

A falunak akkoriban saját pékje is volt. A pékség épületébe költözött be később, némi átalakítás után, a birtok igazgatósága. Sőt, a pékséggel szemben fekvő kocsmá épületét munkásétkezdévé alakították. A kezdeti nehézségek ellenére ez a három utca (Jókai Mór, Herceg János, Móricz Zsigmond) az 1948-as népszámlálási adatok szerint mégis 435 lelket számlált. Ez természetesen nem nagy lélekszám a szomszédos Oromhoz képest, amely már akkor is jóval nagyobb és népesebb volt. Ám a későbbi, valamint a jelenlegi adatokhoz viszonyítva az akkori

lélekszám csúcsteljesítménynek számított a faluban. 1953-ban már valamivel kevesebben, 429-en éltek itt. Ezt követte az 1961-es népszámlálás, amikor már csupán 390-en laktak. Még később, 1971-ben Újfalú népessége már 332, tíz évvel később, 1981-ben pedig hirtelen 300 főre csökkent. 1991-ben, váratlan fordulatként, 336 lakost számláltak. A 2002-es népszámlálás eredménye azonban aggasztó: 211 fő. Ez a szám 2015-re mindössze 92 főre apadt. Az utolsó adatot gyors fejszámolással hoztam össze, hiszen már annyira kevesen élünk itt, hogy fejben képes vagyok megszámolni az embereket. És egyre fogyunk. Sok az idős ember, az elhalálozások száma magas.

A fiatalok, akik ide születtek, itt nőttek fel, és talán itt képzeltek el az életüket, elhagyták a falut, vagy éppen arra készülnek, hogy elmenjenek, minél messzebbre. Nem ritkán hallom ezt: „csak minél messzebbre innen”. Itt már nincs semmi. Persze, hogy nincs, mert elmegyünk, mert elmentek, és mert a falu szíve, lelke és gerince megsemmisült. A birtok, ami az itt élőknek megélhetést, fizetést, nyugdíjat biztosított, szép lassan elindult az enyészet felé. De ez sem ment egyik napról a másikra. Eleinte észre sem vettük. Nekem gyermekként csak az tűnt fel, hogy már nincsenek a lovak, amiket szerettem. Mindez az 1990-es évek közepén történt.

A '90-es évek végén az akkori igazgató, akit mindenki jó emlékezetében őriz, meghalt. Egy ideig megbízott igazgató és igazgatótanács irányította a vállalatot, de akkor már nagyon sokan tudták, hogy itt a vége, közeleg az elkerülhetetlen privatizáció. És, mint a privatizáció esetében általában, két lehetőség volt: vagy megerősödik a vállalat, és akkor visszatér az élet a faluba is, vagy még jobban tönkremegy, és vele semmisül meg a falu is. Sajnos az utóbbi eshetőség vált valóra. Azóta a birtok már kétszer gazdát cserélt, de minden cserénél csak rosszabb lett a helyzet.

Ha végigmegyek az utcánkon, azt látom, hogy minden második ház üres. Az egyik össze is dőlt a múlt évben, rá a járdára. Eltakarítottuk, mást nem tehattünk. Ha benézek a birtok udvarára, azt látom, hogy a régi ta-

karmányraktár teteje már sehol sincs, és az egykori savanyító ablakait is elvitték oda, ahol nagyobb szükség volt rájuk. Ugyanígy mennek el az emberek is oda, ahol nagyobb a szükség rájuk. Egy nap üresen marad az utolsó ház is, és akkor a legfiatalabb település megszűnik létezni. Megsemmisül, mint Macondo. Kialszik a csillag, ami sohasem létezett.

SOKAT ADOTT A DUNA MEG AZ ERDŐ

A bácskai Duna menti falvak telepítése a XVIII. század végére megtörtént. A telepítési okiratok sorra tartalmazzák, hogy az új lakosok a maguk házainak megépítéséhez elegendő faanyagot igényelhetnek. A folyó partján elterülő nagy erdőségek bőségesen ellátták fával a házépítőket. A házak fedelei pedig mind nádból készültek, amit ugyancsak a vizek, mocsarak partjain vágta az emberek. Az erdő és a tölgyes a jószág tartásban is segítette őket, ugyanis ott legeltették s makkoltatták disznaikat, vagyis a szükséges húsmennyiség előteremtésében nagy segítségükre sietett. Az otthon tartott jószágot az erdőben kaszált fűvel is etették. A télire való tüzelő is az erdőből került ki. Mindezekről a javakról szólnak az idősebb kupuszinai (bácskertes) emberek itt következő vallomásai.

*

A mangalica-malacokat, -süldőket, de még a göbéket is, a Dunán keresztül kivitték az erdőbe, a Szigába. Beljebb, a Hampóba nem vitték őket, a jáger nem engedte. Tavasszal vitték ki őket szekéren. Följük a szekérre lánchoronát, ólajtót, öreg ajtót tettek, hogy a malacok, süldők ki ne ugorhassanak a szekér belsejéből. Komppal keltek át a Dunán. Az erdőben összeeszkábáltak nekik ólakat a fokok közötti gerendekre, dombos terekre, hogy árvíz esetén ne legyenek veszélyeztetve, s a gazdák pár hétig minden nap kimen-

tek kukoricával, hogy az ólban megetessék a disznókat, majd később ki is engedték őket, s csupán estére hívták vissza őket ugyanúgy, míg végül a disznók a napközbeni legelés után maguk is visszataláltak óljukba. Azután a gazdák összefogtak, s akár minden nap, akár minden más- vagy harmadnap valamelyikük kiment az erdőbe ellenőrizni a disznókat. Ladikkal vitte át a gazdákat a mi Dunánkon az Ilia Misa bácsinak az anyja, a Maris néni, s azért kapott egy kis pénzt, mert a komp nem közlekedett mindíg. A gazda a hátán vitte a morzsolt kukoricát, s az ólba szórta, oda hívta a malacokat enni. Mert pótolni kellett a legelőt, különben nem lett volna jó a zsírjuk a hízóknak. Az ólakba jártak aludni azok a disznók. Nem vigyázott rájuk senki. Maguk mentek ki reggel legelni. Így nem kellett otthon etetni őket. A legeltetési terület nem volt behatárolva, többszáz holdas erdőség, vízfolyások, fokok – mind az övék volt. Magas vízállás idején a fokok mind megteltek vízzel, s amikor az áradás visszahúzódott, a sekély fokokban ott ragadtak a halak, főleg a csukák, apróbb halak, s azokat is megették a disznók. A gazdák ezért aprópénzt fizettek a jágernek, hiszen az erdőgazdaság megengedte nekik az ottani disznó tartást, így az erdőalj tisztítása megoldódott. A malacok ott nőttek fel, kint az erdőben. Nyáron legeltek, ősszel meg a makkot ették. De néhányan még télre is kint hagyták őket. Csak amelyiket le akartak vágni, azt hozták haza szekéren, ismét lánchoronával letakarva. A komp hozta át a szekeret. De a vágásra kiszemelt disznókat előbb hazavitték, otthon etették még két hónapig moslékkal, kukoricával, hogy hízzanak meg valamelyest, s csak utána vágta le őket. A göbévé érett süldők ott kint párosodtak a vadkanokkal is, és akkor az ottani disznónak nem volt olyan jó és sok a zsírja. Szarvasmarhát nem vittek oda.

Füvet is kaszáltak a Szigában a kupuszinaiak, komócsot. De még a Hampó-erdő végén levő Szélesrétre is elmentek komócsért. A jáger kijelölte, hogy ki melyik területen kaszálhat. A komócs fűféle, olyan, mint a nád, csak alacsonyabb, s nem vág annyira. Van virágja is. A jószág szerette, mert kemény, a lo-

vak szerették. Amikor az megszáradt, akkor petrencéken kivitték a partra, és ladikon áthozták erre a felére, onnan pedig parasztkocsikon haza. A Julina Pista bácsinak volt harminc hold földje itt a határban, mégis átment kaszálni komócsot a Rókásba, az a Sziga egyik része, és onnan hozta haza. Nem vetett herét itt a határban, hanem komóccsal etette a jószágot. A határban így mást természetelt. A komócs jó volt aljazásnak is, és néha megtette takarmány gyanánt. Volt komp is a Dunán, de csak időszakosan járt, nem minden nap, csak bizonyos időszakban, így a szállítás nagyobb bérelt csónakokkal is történt.

A Szigába vitték a süldőket, jobbra süldőket. A Hampóba is vittek, de nem sokat. A Hampó is egy erdőség. Így van Kupuszinától: a mi Dunánk, vagyis az Öreg-Duna, akkor a Sziga-erdő, majd a Sárkányos-Duna, akkor a Hampó-erdőség, s azon túl a Kazuk-erdőség, és az visz ki a Nagy-Dunára, amit a mederszabályozás után ástak meg. A másik oldal Horvátország, elég közel van légvonalban. Vörösmatra lehetett menni ladikon. Meg a tökösi rétbe, dolgozni.

(Adatközlők: Cselyuszka Mihály, 1927-ben született, a beszélgetés 2015. augusztus 14-én történt; Balogh Pál, 1942-ben született, a beszélgetés 2015. augusztus 12-én történt; Buják János, 1939-ben született, a beszélgetés 2015. augusztus 14-én történt; Molnár József, 1951-ben született, a beszélgetés 2015. augusztus 14-én történt.)

*

Régen a mi Dunánkon is ment a hajó, közlekedett az 1930-as évek közepéig. Apám mesélte, hogy ő még látta a hajót. Apatintól jött fölfelé, s itt fordult meg a falu fölött. Meg a vízimalmok is itt voltak, itt, ahol a Dreznicai-csárda volt, a töltés falu felőli oldalán. Ott várakoztak ősszel a kocsik, télen a szánkók a búzával, hogy megőröljék a vízimalmok. Sok vízimalom volt, tizenhárom, tizenöt. Kupuszinai tulajdonban.

(Az adatközlő Erdélyi József, 1932-ben született, 2011-ben halt meg. A beszélgetés 2009 őszén történt.)

*

Itt az Iliánál volt komp a mi fiatalkorunkban. Át lehetett menni kompon is meg la-

dikon is a Szigába. Oda mentünk komócsot kaszálni. Az olyan, mint a sás, kicsit keskenyebb levelű. Azt is meg kellett beszélni a jágerrel, hogy hol kaszálhatunk. Miután megszáradt, akkor hazahoztuk. Valahogy áthoztuk a Dunán, kompon vagy ladikkal, s ott volt a kocsink, akkor azon hordtuk be a faluba. A lovak ették azt.

Többet jártunk fát vágni a Szigába is, meg a Hampóba is, mint kaszálni. Télen is, meg máskor is. Jobbára ágfa volt az, letört ágak, vagy kidőlt, beteg fa. A nagy törzseket az erdészek kivágatták a birtokosnak vagy az erdőgazdaságnak, s az ágak ott maradtak, azt szedtük össze mi, összevágtuk és összeraktuk rakásra. Nem kellett fizetni érte, de a jáger eljött leellenőrizni, hogy nincs-e a rakásban vastagabb és egészséges törzs. Aztán kihordtuk a partra, és nagy ladikon hoztuk át. A ladikot végig megrakták, magasra megrakták fával. Annyira megrakták, hogy a ladik oldalából csak négy-öt centiméter látszott ki a vízből. Mi a Sugárral a ladik végében ültünk. Féltem, hogy elsüllyedünk. A másik végében eveztek az emberek. Amikor átértünk, akkor kidobáltuk a ladikból a fát, s onnan hordtuk haza.

(Az adatközlő Makk István, 1942-ben született. A beszélgetés 2015. augusztus 14-én készült.)

*

Öregapámék hárman voltak testvérek, három legény. Ők november végén kimentek az erdőbe, csináltak maguknak ágból, nád-ból kunyhót, száraz fűvel, avarral kibélelték, ajtaja is volt, és egész karácsonyig ott voltak. Subájukkal takaróztak. Napközben fát és nádat vágtak eladásra. Vittek egy vagy két tábla szalonnát, s azon éltek. Kenyérért be kellett jönniük egyszer egy héten, esetleg valaki kivitte nekik. Az ünnepek után ismét kimentek, és csak a tavaszi munkálatok kezdetekor jöttek be a faluba.

Szélesréten is kaptunk fát vágni. Nagy vihar tövestől kitepte a nyárfákat, s a jáger szólt, hogy kivághatjuk őket. Reggel ötkor indultunk, télen, klumpában, és kilenc óra volt, mire odaértünk. Ott a törzseket is meg-

kaptuk. Mind össze kellett fűrészelni. Több napig voltunk kint. A Polgár Misa bácsi irányítása alatt építettünk magunknak kunyhót nádból. A szőlőskertekben épült kunyhókra hasonlított ez, csak a felső része nem volt teljesen összefogva, ugyanis a komóccsal bélelt kunyhó közepén hagyunk egy tiszta területet, ahol tüzet raktunk. Vigyázni kellett, hogy csak szilfával fűtsünk, ugyanis annak nem pattog a parazsa, s így nem égett le a kunyhó. A kivágott fát kivittük a Duna partjára, s onnan hajóval hoztuk le egészen a csárdáig. Ott raktuk ki, majd szekéren szállítottuk haza.

(Az adatközlő Cselyuszka Mihály, 1927-ben született. A beszélgetés 2015. augusztus 15-én készült.)

*

Nádat mindenhol lehetett vágni, ahol nőtt, mert arra szükség volt. A falut körülvevő mocsarakban bár sok, de gyengébb minőségű nád termett, azonban a Duna-ágak partjain, a Kucska-parton (ez egy Duna-ág), a Krak nevű víz partján, a kanálisok mellett és a belvizeken jó nádat lehetett vágni. Azt télen végezték, amikor befagyott a víz, és rá lehetett menni a jégre. Koszírral vágják, rövid pengéjű és rövid nyelvű nádvágó kaszával. A levágott nádat lefektették szépen sorban, a virágos végét azonos oldalra, s osztályozták is őket a hosszúság és vastagság szerint két osztályba. Majd kévébe kötötték vesszővel, kákából font kötéllel, fiatal nádcsomóval, kúpokba rakták össze, míg nem szállították haza kocsival. Levették a saroglyát a kocsi-ról, hogy a hosszú nádkévék elférjenek, de leginkább vendégoldalassal szekéren szállították, arra harminc-nyolcvan kéve is felfért. A nádat tavasszal, Szent József-nap környékén fölgyújtották, hogy a maradék, minőség-telen és törött nád leégjen, és az új termés szép, egyenes legyen. A legtöbb nád a háztetők fedésére, azok javítására kellett. Hát majdnem az egész falu nádtető volt régen. Csak a nagy tűz után már nemigen engedtek nádtetőt tenni az új házakra, de bizony a szegény ember csak azt tette. Meg nádból

készítették az udvari kerítéseket is, nem az utca felé, hanem a szomszéd felé, vagy az első és a hátsó udvar közé. Beásták olyan húsz centire a nádat a földbe, úgy kétméterenként cölöpöket vertek közéjük, és a nádat vesszőhéjjal összekötött korccal erősítették hozzájuk. Ez a kerítés mintegy két méter magas volt. Nádból fontak kerítést az ólak oldalának is. Még ma is van néhány nádtető ház a faluban. A szegényebb, vert falú házak oromzatát is nádból készítették, s kívülről sárral vastagon vakolták, elsimították, majd fehérre meszelték. Góré is készült nádból, és minden hátsó udvarbeli építmény fedele. Tavasszal a magágyakat is ilyen nádból készült ún. rekeszekkel fedték, hogy a kis palántákat megvédjék akár a meleg naptól, akár a vihartól. A határban a szőlőskertekben nádból építettek kunyhót, ahova be tudtak húzódni eső, vihar esetén. Ezek a kunyhók kör alakúak voltak, s jó méter magasan föntől abroncs formát húztak a nádra, ami azt összehajtotta és egyben is tartotta. A nádból istállókat is építettek a határban a földjük végén a gazdák, hogy rossz idő esetén, illetve a tűző nap előtt a lovaikat is megvédhessék, s maguk is oda húzódtak be.

Nádsöprűt a szép bugájú nádból készítették. A házaknál általában két nádsöprű szokott lenni. Az újabbal a szoba fehér falait tisztították a portól, pókhálótól, míg a régebbi kopottal a döngölt padlót söpörték föl. Idővel ez utóbbi annyira megkopott, hogy az újabbal kellett söpörni, s így a tisztogatásra újat kellett venni. Ilyen nádsöprűt még a huszonegyedik század elején is lehet vásárolni.

Nádvágó foglalkozású ember is volt, aki egész ősztől tavaszig vágta a nádat, majd otthon osztályozta, és Zomborban a piacon árusította az első osztályút.

A nádazók, nádverők is foglalkozásszerűen végezték munkájukat. Ők javították, foltozták a nádtető házak fedelét, új szegést tettek a tetejére. Egész évben dolgoztak, amíg a száraz idő tartott. Külön felszerelésük volt. A javítást négy-ötvenként kellett végezni. Ezt a munkát egészen a 2000. évig láthattuk, hiszen még ma is van nádtető ház Kupuszinán.

Sást a sekélyebb mocsarakban vagy a mélyebbek partján vágtak nyáron. Ebből készült a búzakévév összefogó kötél nyáron, télen pedig szakajtót, gyékényszőnyeget, aszalókosarat vagy élesztőskosarat, méhkásokat fontak a férfiak, a székek ülő részét is fonták sásból, vagy szalmából.

Halászni is sokan és sokat jártak a Dunára és vízfolyásaira. Többféle módon halásztak: hálóval, pendelyhálóval, varsával, csíkot vesszőből font csíkvarsával, kisebb kerítőhálóval, tapogatóval, marázsával (rövid, keskeny háló, amit este letesznek az orvhalászok, s kora reggel már föl is szedik, mivel ezzel mindig tilos volt halászni; a vékony, de erős szálú hálóba beleakadt a hal). Hálót húztak az Öreg-Dunán, ami nehéz munka volt. A háló alján ólomgömbök voltak, fönt meg valami könnyű parafagömbök. A hálót egy jó darabon húzták, majd lassan bekerítették, és alulról kezdték emelni. Az ott lévő hal benne maradt. Akkor osztályozták. A nemesebb, szebb halakat elvitték az apatini halászati központba, a Centrálba eladásra, a kisebbeket vagy visszadobták a Dunába, vagy hazavitték. A halat, régen a csíkot főzve is, sütve is fogyasztották, és szárították is, füstölték is a csukát, krumplipaprikásba tettek egyet-egyét, sőt tartósítva télire, böjt idejére is tartogathatták. A szárítás nehézkes volt, ugyanis a száradó halra sok-sok darázs gyűlt össze. Legtöbbet piros szárnyú keszeget fogtak, jó tenyéryi nagyságúakat, illetve pontyot, valamint törpeharcsát is. Fogtak még csukát, keszeget, compót, és néha óriási harcsát is, harminc-negyvenkilósat. Télen léket vágtak a Sárkányon, úgy fogták a halat, csukát. A halászati jogot egy apatini bérlő tartotta, és ő adta ki az engedélyt a halászatra a huszadik század folyamán. A kanálisokban, csatornáknál, gödrökben, fokokban szabadon halásztak az emberek. Sokat adott a Duna meg az erdő.

Vadászni csak az engedéllyel rendelkezőknek volt szabad. A határban nyúlra, fácánra, fűjre vadásztak, míg az erdőben vaddisznóra, őzre, szarvasra. Hogy itt hajdan farkasok is tanyáztak, arra utal egy a Dunához közeli határrésznév, a Kurják, de őket már a xx.

században nem emlegette senki. Bár az Ormós-gyűjtemény 1860. évi adatai szerint „[a]z utóbbi 10 év alatt a farkasok száma úgy megnőtt, hogy a háziállatok sorában érezhető veszteséget okoztak.” A kupuszinai vadászársaság 1925-ben alakult meg.

A határban lévő legelőkön tehének, disznók, libák legeltek. A szegényebb emberek néha a lovakat is kihajtották a legelőre vagy a Duna-parti töltésre legelni. „Öregapám, Andrija Sándor bácsi, Janovics Sándor, kihajtott a lovat legelni, ide a szigetbe, kipányvázta a lábait, osz’ ő meg furulázott. Vót neki furulája, osz’ azt fújta.” (*Cselyuszka Mihály*, *1927.) „Édesapa, mikó’ összekerültek, vasárnap délelőtt kihajtotta a lovakat legelni, hogy ott lakjanak jól, mert otthon kevés volt a takarmány.” (*Molnár Teréz*, *1955.)

A Duna menti erdőknél bőségesen termő fekete szederet apatini cigányasszonyok szüretelték, s vödörszámra árusították Zombor és Apatin piacain. Ebből készült a vitamindús szederbor, szederlekvár, szederdzsem, bár a gyümölcs magában is nagyon finom.

Rongyszőnyeget, nem új, köznapis ruhadarabokat mostak házi szappannal a Duna partjánál az asszonyok a meleg nyári napokon. Egy rövid padot tettek a part közelében a vízbe, arra helyezték a beszappanozott ruhát, amelyet mosófával, sulykolóval megütögettek, hogy a szenny kimenjen belőle, s azután kiöblítették, majd a füves parton szárították.

Nyáron lovas szekérrel is kimentek a Duna-partra, a lovakat kifogták, s bevezették őket a vízbe. A gazda tartotta a kötőfék szarát, hogy a lovak el ne ússzanak, s a lovak megfürödtek. Lóúsztatásnak nevezték ezt az állattisztítási műveletet. Utánuk a gazda is megfürdött a vízben, gatyája rajta száradt meg, ha nem volt egy alkalmas hely, ahol kicsavarhatta volna belőle a vizet.

Amikor az 1950-es évek végén megépült a Duna–Tisza–Duna-csatorna, akkor a talajvíz eltűnt a határból, mintegy lecsapolták a határt, és a növénytermesztésben nagy változás történt. Több dűlő, főleg az Angyalosok, ahol paradicsomot, paprikát, zellert termesztettek, azok a földek ilyen célra használhatatlanná váltak.

ÁLLATVÁSÁROK

Az állatvásárok korábban a táj jelentős állatkereskedelmi központjai voltak. Az állatkereskedelem, az állatvásár a parasztember periodikusan ismétlődő tevékenységei közé tartozott. A vásár félünnepnek, ünnepnek számított, és több napon át zajlott. Először tartották az országos vásárt, ami kirakodó vásárt takart, s ennek másnapján rendezték meg az állatvásárt. A vásárok, piacok egyik legfontosabb funkciója az urbanizáció elősegítése volt. Sok esetben a vásár, a piac jelentette a városodás alapját. Ez különösen fontos tényezőt jelentett a mezővárosok esetében. Ilyen mezőváros a Vajdaság területén a három szabad királyi város, Újvidék, Zombor és Szabadka is; mindhárom település belső szerkezetének alakulásában jelentős szerepet játszottak a vásárok, vásárterek.

Az állatvásárterek helyét, azok épületeit az Osztrák–Magyar Monarchiában az 1874-es állategészségügyi törvényben szabályozták. Többek között ekkor költöztették ki a vajdasági városokból is az állatvásártereket. A kirakodóvásárok megmaradhattak a városok utcáin, terein, ám az állatoknak fajták szerint elkülönített, kúttal ellátott vásárteret kellett biztosítani.

A vásárok és állatvásárok alakulását a történeti és a sajtóforrások is segíthetnek nyomon követni. Ezekből kirajzolódik, hogy az 1800-as évek nagy állatvásárai a területen zajló események miatt többször is visszaszorultak. A vásárok, állatvásárok igazi fénykora a századforduló idején volt. Ez idő tájt egy sor feltörekvő település, amelynek addig még nem volt vására, kért vásártartási engedélyt.

A vásárok alighanem utolsó fénykora véleményem szerint ezen a vidéken az 1990-es évekre esett. A környék településein ekkoriban még nagy állatvásárokat tartottak. A legnagyobbinak a rumai vásár számított, ahol még a mai napig is sok állat cserél gazdát. A másik nagy állatvásárt sokáig Topolyán rendezték, bár a legújabb rendelkezések miatt mára itt is megcsappant az eladni kínált állatok száma.

A topolyai állatvásárt egy füves területen tartják, amelynek bejáratánál, az állategészségügyi törvénynek megfelelően, állatorvosi iroda található. Ez a törvény írja elő többek között azt is, hogy az állatvásártért körbe kell keríteni, az állatokat pedig fajták szerint külön kell választani. Ma már sajnos erre nincs is szükség, a topolyai vásárban nagyon kevés állat cserél gazdát. Korábban, az 1990-es években még két sorban álltak a dél-szerbiai teherautók, amelyeknek nem ritkán hús, esetleg harminc fiatal bikaborjú rakományuk volt. A 2011-es őszi vásárokon azonban már csak egy-két kamionos kereskedő kínálta eladásra a portékáit. Ezen a vásártéren lovak már egyáltalán nincsenek. Birkát még egy-egy tenyésztő kihoz magával, de az is egyre ritkább. Az állatok mellett mindig megjelenik a kötélgyártó: még ma is, amikor már nincsen akkora igény a termékeire – úgymint istrángokra, kötőfékekre –, mint korábban, ő továbbra is kitartóan járja a vásárokat.

Az állatvásárterek mai beosztásában jól látható a gazdálkodás módjának változása is. Ezekben a tereken helyezik el minden vásárban a traktorokat és a hozzájuk kapcsolható különféle eszközöket is. Itt vannak a mezőgazdasági gépek, mellettük pedig az ekék, tárcsaboronák, vetőgépek, elevátorok... Mögöttük a használt alkatrészeket árusítók helyezkednek el. A több kilónyi fémalkatrész nagy ponyvákra hever kiterítve. A környék földművesei itt szerzik be a régi gépeikhez szükséges, másutt már nem kapható alkatrészeket.

Az állatvásártér két jól elkülöníthető része között állnak a kocsmák, csárdák sátrai. Szinte minden sátor előtt áll egy tábori konyhához hasonlítható pecsenyesütő. Ezekben kol-

bász, illetve a volt Jugoszlávia déli területein közkedvelt eledelnek számító csevapcsicsa, pljeszkavica sül. Mellettük forogva sülnék a parázs fölött a vásár kezdetén nyársra húzott kecskék. A vásári kecskesült még ma is igen erős vonzerővel bír. A pecsenye szétdarabolásának idejére hosszú sor alakul ki egy-egy sátor előtt, hogy a vásárosok megkaparintásák a legjobb falatokat. A kecskesült mellett a vásári konyhákban néha még birkapörköltet is kínálnak.

Az állatvásártér bejáratánál zsákokból legtöbbször vetőmagokat, jobbra heremagot árulnak, amit literre mérnek. Mellettük vannak kartondobozokban a vásárba eladásra kihozott kutyakölykök és más kisállatok.

Még ma is a debelyacsi és a torontálvásárhelyi vásár a leghíresebb valamennyi közül. Debelyacsán évnegyedes vásárokat tartanak. Évi négy alkalommal: március utolsó péntekén, június első péntekén, augusztus utolsó péntekén, valamint november első péntekén.

A vásár itt is két részre osztható: az állatvásárra és a kirakodóvásár-terre. Az állatvásártér egyik részén az állatok cserélnek gazdát, a másik felén pedig az állattartáshoz szükséges eszközöket lehet megvásárolni. A hajdan lóvásáraitól híres debelyacsi állatvásárokon ma már csak néhány szép almásderest látni. Borjakból viszont még mindig annyi van, mint a topolyai vásár virágkorában, a kilencvenes évek végén és a kétezres évek elején. Egy-egy vásárban több teherautónyi növendék bika cserél itt gazdát. A vásárban igen jelentős mennyiségű birkát is árulnak. Kecskét, tehenet, pónilovat, néha szamarat is hoznak eladni. Az állatsoron kapnak helyet a kötelesek és a kősóárusok. Kősóhoz azokban a vásároknak lehet még ma is hozzájutni, ahol jelentős az állatfelhozatal.

A vásárok korábbi képe mára már megváltozott, funkciói az alábbiak lettek: egyrészt gazdasági – a kereskedelem, az eladás és a vásárlás, a reklám –, másrészt kapcsolatépítési – találkozás a szakmabeliekkel, a lehetséges vevőkkel, esetleg rokonokkal vagy ismerősökkel –, harmadrészt pedig szórakozási. Az utóbbi elem napjainkban igencsak erősö-

dik. A vásárok fesztiváljellege mind hangsúlyosabbá válik. Az állatvásárok az új és szigorú állategészségügyi törvény miatt lassan elhalnak. Ez az oka annak is, hogy az utóbbi évtized legnagyobb helyi jellegű vására, a topolyai, egyre csak zsugorodik és zsugorodik. A kirakodóvásárok mindeközben felhúgnak a csempész- és műanyagárak sokaságában. Már a helyi termelők sem ápolják régi jó kapcsolataikat a szerbiai kereskedőkkel.

VERSEI

Hogyan meséljünk történeteket egy halott
nyúlról

Joseph Beuys nyomán

1

Végezetül a csúcsra járatott formák
Csapszékeiben magába roskadó
Nyúl
Amelyet a művész a karjában tart
Halála után is
Nyakkendőt köt
Üvegszálás szőrkabátban
Besétál a bálterembe

2

A Hold elméje hibbant
Sóval felszórták a havat
A szív szakadékaiban

3

Egészen olyan
Mint életében
Ezért még most is
Hallja a mesét
Combsontját
Süti a ferde
Alkony

4

Egészen arra gondol
Mire
Mire gondol a nyúl
Ha halott

5

Többet tud magáról
Ez a forma
Takaróját ebből meríti
Szőrzetén átsüt a hold
Keserűmandula íze

6

Vele együtt
Nevezzük el a kertet
Távoznak el hajnali
Remeteségbe

7

Mi történik a nyúllal
Ha már egyszer lelécelt
Nem leled a sufni mögött
Ahol egyetlen pontos
Vágással nyúzták le bőrét
Kezes-lábas szőr-szkafander
Szárad a véres kerítésen

8

Előhúzod a kalapból
Vagy ő maga bújjik elő
Kapafogú angyal
Csecsemőkoponya

9

Ha nincs már
Aki hallgassa
Akkor is
Mondva ringasd
Puha homokba vésd

10

Mi történik
Ha mindenki elhagyja
Üres viszonylatok
Kis aranykoporsói

11

Érkezéseddel beteljesítetted
Az időt és örökre
Megfordítottad a pillanatot
A hullámok ritmusára
Lélegzel és szabadon
Kelsz át a megfagyott
Pannon-tengeren

Ima

Visy Beának

A jövő nem ismeretlen
Mondom és ezzel is
Cáfolom a költészet régvolt
Vitézeinek közvélekedését
Így a hegy túloldaláról
Immár semmit se kockáztatva
Távol a nyelvtől
Szagtalanul mozog az őszben
Begyűjtöm a mindennapi
Szemetet és felhívom
A parkban öröklétet szemezgető
Madarak figyelmét arra
Hogy ez is csak egyszerű
Átverés
Hétköznapi nap
Hamis ima
Amelyben a főtt árpaszemek
Áttetszőségét csupán a vegyszerek
És a műtrágya alattomos
Hatása okozza
Miként a költő halálát
Az irodalom

SÜLT NYÚL – BÁCSKAIASAN

Hozzávalók:

1–1,5 kg feltisztított nyúl

2 dkg só

teáskanál bors

10 darab félbe vágott fokhagymagerezd

2 szelet vékonyra felaprított házi füstölt szalonna

6 szelet bevagdosott házi füstölt szalonna zsír vagy olaj
a sütéshez

A megtisztított és megmosott nyulat egészben hagyjuk, majd kívül-belül megsózzuk, megborsozzuk. (Ételízesítőt ne használjunk!) Megtűzdeljük a félbe vágott fokhagymagerezdekkel és a füstölt szalonnacsíkokkal. Kívül rárajuk a bevagdosott szalonnaszeleteket. (A belsejébe rakhatunk babérlevelet!) Ekkor tepsibe vagy jénai tálba tesszük, lefóliázzuk vagy lefedjük, s egy éjszakát a hűtőben állni hagyjuk. Sütés előtt zsírt vagy olajat teszünk alá, majd kevés vizet is adunk hozzá, és újra lefedjük. Előmelegített sütőben, 180 fokon kb. 45 percig sütjük, közben a nyulat egyik oldaláról a másikra fordítjuk. Ha elforrta a levét, vízzel pótoljuk. Amikor a hús megpuhult, vegyük le róla a fóliát vagy a fedőt, kapcsoljuk 220-asra a sütőt, és kb. 15 perc alatt süssük pirosra a nyulat. Közben fordítsuk is meg!

ZENTAI CSÚCS

– a nagy bácskai győzelem helyi olvasata

A zentai csatában, 1697. szeptember 11-én semmi sem úgy volt, mint ahogy kellett volna szabályosan lenni neki. Semmi, mondják, mindenesetre a Jenő – hogyan is fogalmazunk – olyan alak volt, akivel ma azonnal feltörölnék a kocsmát. Akkoriban persze szó sem volt ilyesmiről. Jenőnek (Savoyai, persze, még szép) fogalma sem volt arról, hogy hol van Zenta, Párizsban volt ficsúr és bajkeverő, minden hájjal megkent herceg. A bajok ott kezdődtek, hogy az anyja meg akarta mérgezni a Lajost. Nem tudjuk persze, hogy tényleg meg akarta-e mérgezni, vagy csak a szokásos udvari intrikák kenték rá, de tény, hogy Jenő egész gyerekkorában azt hallotta pampogni az anyjától, hogy ezt a Lajost így meg úgy. Igen, a tizennegyedik. Csoda-e, hogy nem bízott benne, viszkedett a segge a francia udvarban. Mondjuk, az anyja se lehetett egy leányálmom, például a nagybácsija híres bíboros volt, veszedelmes hárpia az ilyen. Így lett Jenőből pédergyerek.

Azt ugyan nem nagyon tudni, mit ehetek rajta a fiúk, ha már a lányoknak nem kellett, vézna is volt, púpos is volt, nagy is volt a szája, ivott is, mint a kefekötő, folyton fiúügyei voltak, végül is a legjobb megoldás lett volna papnak adni, ha már a király is, meg az anyja is ezt akarta. Ő meg nem azt akarta, hajtotta a vére, inkább elszökött Bécsbe, gondolta, csak jut valami annak, akinek hercegi a pedigréje és a Napkirály udvara a szülőhelye.

(Na, ennek a pédergyereknek rendelt aztán szobrot Zenta városa. Még szerencse, hogy nem tudtuk kifizetni, nem rontja itt a levegőt meg a városképet. Mondjuk, jó részét így is kifizettük, Ferenc Jóska meg röhögött a markába, és elvitte az egész kócerájt Budavárába. Így is megkaptuk, illetve megkerestük magunknak a magunkét: a csata napja lett pár éve a város ünnepe. Szeptember tizenegyediké, ráadásul. Pedig volt itt korábban rendes ünnep is, október nyolcadika. Amikor felszabadított bennünket a Vörös hadsereg 31. gárdalövész hadteste és a vajdasági Népfelszabadító Hadsereg fővezérkara, hát. Az volt a város ünnepe, ezt mindenki tudja.)

Szóval a Jenő nem akart pap lenni, elment inkább Bécsbe, becsörtetett egyenesen az udvarra, és folyton hajtogatta, hogy hát így-úgy, ő menne a csatába, adjanak neki sereget, meg ami kell. Ott úgy csináltak, mint akinek nagyon örülnek, de hát erről szó sem volt. Bécsben nagy stratégiák ültek éppen össze, hogy megalkossák a világra szóló tervet a török ellen, olyan volt ez, mint egy sakkjátszma megtervezése, és igazán szép feladat volt, hiszen a török armádiában és siserahadban ott vonult maga a szultán, a második Musztafa. Azóta – több mint háromszáz éve! – sem engedtek piárosok szultánt személyesen török csatába, ez is a pédergyerek miatt volt. Ez a Musztafa se volt hülyegyerek, neki is megvoltak a maga stratégiái, nagy, komoly hadvezérek, ők is készültek okosan a nagy ütközetre, csak úgy rajzottak a kémek Bécsből a Bácskába, a Bácskából Bécsbe. Egész Európa csodájára járna máig, ha sikerült volna megvalósítani. De nem sikerült! És miért nem? Mert odament kavarni ez a pédergyerek, akit csak azért távolítottak el a bécsi udvartól hadtoborzás ürügyével, hogy örökös lábatlankodásával ne rontsa ott a hadtudós levegőt. Eszék alatt össze is szedett mindenféle gyülevészhadat, és elindult valami kósza hír hallatán a szegedi szandzsák szabadkai náhijéjébe. Oda tartozott akkoriban Zenta, de nem sokan jártak erre, tiszta mocsár volt itt minden.

Különben maga a csata nem is a Bácskában zajlott, ha azt vesszük, hanem a Bánátban.

A Tiszán túl, Ázsiában, ahogy mi Bácskában mondjuk. Ugye, nem véletlen az sem, hogy a bolondokháza is Törökkanizsán, Bánátban van. A török vesztét is ez okozhatta, mindenki tudja, hogy káros a bánáti levegő a bácskai tüdőre. Mindenesetre valahol Zenta alatt lehetett két-három kilométerre, ahol már egyenes a Tisza, a bőrhíd, amelyet a török épített – bőrszíjakkal fűzték össze a ladikokat, azért hívták így –, hogy rendesen átkeljen a túlsó oldalra, átvigye a sereget, az ágyúkat, a hadtápot, a sleppet és a tábort, ahogy illik, és aztán ott hadrendbe álljon. Ki volt ez találva szépen, ott volt mindenki, aki számított, Musztafa, Thököly Imre, más nagyságok, mentek volna tovább Partium felé. Persze ha nem az osztrák győz, mert azért ott is nagy elmék voltak. De ezt már sajnos sohasem tudhatjuk meg.

Erre mit csinál ez a pédergyerek? Fogja magát, felrúgja a kor összes hadtörténeti szabályát, borítja a sakktáblát, és nekimegy a töröknek, mint borjú az anyjának. Mikor még a védvonal sem volt készen! Éppen az ágyúkat vitte át a török szépen, lassan, egyenként a bőrhídon, amikor lerohanták őket. Pedig micsoda csata lett volna, ha van türelme kívárni a végét!

Ma már erre senki sem gondol, de ez nem újdonság. Már a kétszáz éves évfordulón kiadtak Bécsben egy albumot, abban mindenféle festők próbálták a csatát ábrázolni, hát nem sok sikerrel. Ami nem is csoda: errefelé szinte egyik sem járt, nem is járhatott. Mocsárvilág volt itt, kérem, bár az egyik füstőről gyanítható, hogy mégis erre ehette a XIX. század végén a fene, mert a képén még látszik a patak, amelyet azóta lefedtek, ott, a híddal szemben. Hogy akkor hogyan festhették a képeket? Nagyon egyszerű: tudták, hogyan kell csataképet festeni. Le voltak fektetve a szabályok. Az például nem volt elvárás, hogy a katonák ruhái bármilyen szinten is megegyezzenek a korabeli katonai ruházattal, mindenki olyan díszeset festett, amelyet csak akart. A kép felső sarkában a lemenő

napkorong kötelezően megvilágította a felhőket, a Tiszának mindenképpen kanyargós-nak kellett lennie, mert így jobban kitöltötte a kompozíciót. Holott tudjuk már: bőrhídat csak ott lehetett építeni, ahol a Tisza egy szakaszon egyenes volt. Viszont akkor kevesebb levágott török fej, a folyóba zuhanó test fért volna el a képeken, no meg az arányok is kevésbé lettek volna tetszetősebbek. Némi festő katonai vázlatokat is kapott, és volt olyan is, aki részt vehetett a helyszínen tartott emlék-hadgyakorlaton, de ez nem zavarta őket. A török tábort is rendre rossz helyre teszik: jóllehet a csata a városnak délre zajlott, a tábort szeretik ellenkező irányba, a mai híddal szemben, Csóka felé ábrázolni. Holott az itteniek pontosan tudják, merre lehetett: mái napig hordanak a múzeumba a Tiszában talált ágyúgolyó-darabkákat, vélhetően korabeli sarkantyúkat és töröket, valamint rozsdás kínai bicskákat, vödörfogantyúkat és más, történelmi relikviának vélt háztartási fémszemetet.

A zentai csata történetét ábrázoló, többnyire romantikus festmények, metszetek világában azért van valami közös: a kompozíciók többségének háttérében, a levágott török fejek, az oroszláncok harcoló császáriak, a lebukó nap derengő sugarai mögött általában felbukkannak a bánáti szikes földek helyén az Alföld büszkén magasló bércei. Talán csak hozzátartozott a hegyábrázolás a zsánerizléshez, talán nem tudtak egyébiránt komponálni, hiszen a semmit mégoly szigorúan udvari festőnek is bajos ábrázolnia, esetleg a művészeknek bizonyítaniuk kellett megrendelőik felé, hogy nem lopták vagy pocskolták el a szponzorált festéket, hanem szorgosan rákenték a vászonra. Meglehet, nem is erről van szó. Meséli az egyszerű, hogy Csantavéren az öregek azt beszélik: ha valaki felmászik Csingágóban a padlásra, ha az idő nagyon tiszta, és nagyon, de nagyon koncentrált, akkor – és tudja ezt mindenki – egy bácskai padlásról igenis el lehet látni a Kárpátokig!

ZSIDÓ TEMETŐK VILÁGA

Manapság divattá vált modellezni azt az állapotot, ami az emberiség eltűnése után alakulna ki városainkban: láttatni, hogyan veszi vissza fokozatosan a természet az addig tőle elrabolt, beépített területeket. Bizonyára nemcsak egyes tévécsatornák látványosan megszerkesztett, antiutópisztikus vizionálása vetíti elénk ezeket a meglehetősen lesújtó képeket, hanem néhányunkat korábban is foglalkoztatott a gondolat.

Alkalmam volt ízelítőt kapni mindebből, amikor is A. C. kíséretében megnéztem a horgosi zsidó temetőt. (A Kanadában élő hölgy gyökerei igen szerteágazóak, Martonoson, Horgoson, de még Zentán is nyugszanak a temetőben rokonai.) A „rendes” temető egyik csücskében – annak mintegy folytatásaként – bukkant elő, ahogyan várhattuk, s ami egyébként kisebb települések, falvak esetében mindenütt így volt, a többi temetőtől távolabb csak nagyobb létszámú zsidó közösségek alapítottak saját temetőt, a kisebbeknél ez az elkülönülés látható módon inkább csak szimbolikus. Vártam tehát, hogy elém táruljon, s igencsak meghökkenett a látvány, annak ellenére, hogy ismerősöm felkészített rá, de nem gondoltam, hogy *ennyire*: tulajdonképpen egy sűrű, sarjúból, bokrokból szabadon-vadon összezilálódott élőfal állta utunkat. Szerencsére közelebb lépve – mint kiderült – a látszólag áthatolhatatlan falon azért itt-ott rések nyíltak, amiket némi erőfeszítéssel szét lehetett tární, s akkor

már kis tisztásfoltok, csapások is felsejlettek, helyenként pedig, mutatóban, kövek is. Kívülről az egész nem tűnt nagyinak, belülről viszont hirtelen erdőméretűre tágult, merő labirintus, amelyből nincs kijárat. Kamaszkori álmaim jutottak eszembe, amint régészként párás yucatáni őserdőket vallatok, maja piramisok után kutatva. (Mellesleg a másik kísérő valódi machetével segített utat vágni, az illúzió tehát tökéletes volt.)

A fenti párhuzam annyiban sántít, hogy a zsidó temető esetében nem *minden* ember tűnt el, csupán azok, akik ténylegesen használták. Akik (meg)maradtak, funkcionálisan nem vehették birtokukba, ám a tér átfoglalozását nyilván szentségtörésnek tartották, emiatt egyszerűen sorsára hagyták, vagyis előre megfontolt szándékkal – ideiglenesen – visszaadták a természetnek, hogy az lényegében elvégezze a piszkos munkát. Ez nem valamiféle összeesküvés-elmélet, hasonlót láthatunk a Tisza-menti zsinagógák esetében: egymás után bontják majd le, mert, úgymond, veszélyessé váltak; arra azonban senki nem tért ki, miért kerültek olyan romos állapotba.

Zentán még áll az úgynevezett kis zsinagóga (a „nagyot” itt is lebontották). A túlélők tovább fogyatkozó piciny közössége ezt sem tudta fenntartani, s eladta a városnak: a múlt század ötvenes éveitől az épület birkózóknak, kézilabdázóknak – Zenta későbbi sikersportágainak – adott otthont. Közben azért itt is lejátszódott némi kártékony destrukció, aktív és passzív egyaránt: leszakadt a padlásrész, amit aztán nem állítottak vissza, ellenben hozzátoldottak egy kisebb szárnyat, megváltoztatva így az amúgy is egyszerű külső formákat. Az utóbbi években viszont felújították a tetőszerkezetet, az esővízcsatornákat, s a „toldalék” lebontásával az épület visszanyerte régi külalakját. A régi zsinagógai enteriőr azonban véglegesen elveszett. A sportcsarnok felépültével lehetőség nyílna arra, hogy a város művelődési életét tehesse tartalmasabbá, például képtárként és hangversenyeremként, félő azonban, hogy ragadozó elemek szemelik ki és csapnak le rá kíméletlenül, mint ahogyan az jobb helyeken

is megtörtént már. A temetőtől eltérően itt tehát nem a természet (vissza)hódításától kell elsősorban félnünk.

A zentai temetőparcellát azonban már csirájában majdnem visszavette, hű szolgáját, a Tiszát küldte, hogy hajtsa végre ezt a feladatot. Víg Lajos gimnáziumi tanár, alkalmi publicista a két világháború közötti időszakban egy helyütt lejegyezte, hogy az első zsidó temető a folyóba omlott. A mostani temető északi része viszont a „partaljába” lejt. E két tényből kiindulva egy olyan eszmefuttatás is levezethető, amely szerint a régi tulajdonképpen a mostani helyén, illetve attól kicsit északabbra feküdt. Ennek ad értelmet, hogy a város északi részét a köznyelvben ma is Tópartnak hívják, holott nincsen itt semiféle tó. Vagyis valamikor százötven évvel ezelőtt és azt megelőzően (a Tisza-szabályozási munkálatokig) Zenta folyója árvízkor hatalmas területet foglalt el, nyugaton például egészen Felsőhegyig terjedt ki, s visszahúzódásakor időszakos tavakat hagyott maga mögött, miközben a zsidó temetőnek helyt adó magaslatot is nyaldosta – a „lassú víz partot mos” itt valóban értelmet kapott.

Alulról feltekintve valóban fenséges látvány a legmarkánsabban kiemelkedő obeliszkerdő, a magaslat, a *Mons Iudaeorum* (a zsidók a középkorban is mindenütt magaslatot kerestek temetőiknek) meg az őt körülvevő falak ugyanakkor sejtelmes világot is rejtenek. A java csakugyan bent van: a XIX. század első felében emelt mintegy negyvenötven sztelé (akkor még ragaszkodtak ehhez a hagyományosnak tartott sírkőformához), gazdagon megrakva barokkos díszítőelemekkel, ami immár eltér a középkori kisméretű, igen szerény sírkövektől, amelyeken csak elvétve jelentek meg szimbólumok, például a menóra, s a feliratok is visszafogottak. A barokknak azonban a zsidóság sem tudott ellenállni, a nyugat-európaiak még tiszta formáit alkalmazták, keletebbre azonban már a népies formák is elterjedtek, nyilván környezeti hatásra. Ez az a sorsdöntő időszak, amikor a zsidóság sok szenvedés, többszörös innen-onnan való kiűzetés, megpróbáltatás után belefáradt az állandó, passzív messiás-

várásba; bár nem mondott le róla, nyilvánvalóvá vált, hogy addig még eltelik egy kis idő, ezért a zsidóság mindinkább hajlott afelé, hogy a befogadó népek országaiban tartósan megtelepedjen, s a biztonságos létért, boldogulásért cserébe feladja önazonossága egy részét. Ezzel lényegében súlyos történelmi tehertől szabadult meg egy időre, a várakozás terhétől, ami elemi energiákat szabadított fel, ebből az életörömből sarjadt ki a *haszidizmus* is, s ezt tükrözik a sírkövek is, bár stílusukban nyilvánvaló a környezeti hatás megnyilvánulása. A XIX. közepe táján már egyre nagyobbak a sírkövek, egyre dagályosabbakra sikerednek a feliratok, egyidejűleg azonban a díszítőelemek – igencsak megkésztetett rokkó hatásra – már háttérbe szorítják a szöveget, teljesen felborul tehát az egyensúly, amely addig a visszafogottságot szolgálta, s az elhunytól, nem az emlékezőkről szólt, az értő szemeket pedig megint csak elbűvöli ez a belső tusakodás. Mindez azonban még mindig nem a későbbi flancos, időtálló fekete grániton, „csupán” piszkei vörös kövön kreált remekmű volt, éppen ezért az idő lassacskán fölemészti, sok helyütt mintha megannyi kőszű mart volna apró lyukakat az anyagba, s a mindent befolyó borostyán hajszálgöke-recskéi is kíméletlenül belefárgcsálnak a síremlékek szövegeibe, ornamentikájába.

Szerencsére itt van csősz, aki időnként lenyírja a füvet, irtja az ördögcérnát, itt-ott a kártékony kúszónövényeket, s a különféle helyekről érkező „anyagi biztatások” fejében megigazít egy eldőlt vagy törött sírkövet, ellenkező esetben a természet itt is visszavenné, ami az övé. S akkor végleg elveszne a zentai zsidóság, beteljesedne a hitleri terv. Régi közhely, hogy a temető az élők településének túlvilági tükörképe, ahol az adott közösségen belüli társadalmi-vagyoni, illetve kulturális rétegződések tükröződnek. Azokban a kisvárosokban, ahol a holokauszt folytán, valamint a kisszámú túlélő kivándorlása következtében a közösségek teljesen eltűntek, ez a tükör kizárólag a múltba tekint, megszakadt a folytonosság, amely élő és elhunyt között létezett. Vajon így kell-e, hogy legyen? Hiszen az etnikai-vallási kötő-

dés mellett nyilván volt nekik lokális is, mint ahogyan ma is nekünk, mindannyiunknak. Akkor pedig a folytonosság mégse szakadt meg, csupán egy kis tudathasadásos vagy emlékezetkieséses állapot következett be, reméljük, időlegesen, s egyszer majd újra helyreállítjuk emlékezetünket, amelyben a zentai zsidóság is elfoglalja helyét. Tehát ha most (még mindig) nem hiányoznak nekünk, meg kell teremteni a hiányérzetet, mégpedig úgy, hogy a mögöttük maradt nyomokban járunk, hagyatékukra csodálkozunk, hiszen az nem csak az övéké, hanem mindnyájunké kellene legyen. Ilyetén a temető nem csak zsidó (*Hortus iudaeorum*), hanem zentai sírkert (*Hortus Sentaensis*), még ha nem is teljesen olyan, mint amelyet mi „használunk”... A magukat Áron nemzetségéből eredeztető kohániták sírköveit díszítő, speciális ujjtartású, ún. kohanita két kéz így ránk is sugároz majd valamicskét az égi áldásból, ugyanakkor a kultikus *Star Trek*-sorozat hősének, a vulkáni eredetű Mr. Spocknak és bolygótársainak üdvözlési módja ez (a Spockot alakító Leonard Nimoy javaslatára, aki maga is zsidó, és a vallásból merítette a jelképet), egy másik világ ránk köszönése, amely valamikortól – akár már mostantól – nem kellene, hogy idegen maradjon számunkra.

MEGDRÓTOZVA

– Beszélgetés Benes Józseffel

Nagypénteken kerékpárral kimentem a zentai halászcárdához, hogy halat vásároljak az ünnepre a halászoktól. A csárda nincs olyan nagyon messze a várostól, két-három kilométer. Szép idő volt, arra emlékszem. Nem volt senki a halászcárdában, csak három halász ült kint a teraszon, de már jól bepálinkázva; az egyik engem jól ismert, és mondta, Benes, gyere ide. Odaültem hozzájuk, jött a pohár, és én is bekapcsolódtam a beszélgetésbe, és egyszer csak elmondták, hogy mi történt. Hát az történt, hogy előző nap kirakták a varsákat halat fogni; korán reggel mentek csónakkal, hogy összeszedjék a halakat a varsából. Nagy meglepetésükre előttük valaki összeszedte, vagyis meglopta őket, és akkor bánatukban elkezdtek inni. Az egész azért érdekes, mert az egyik, aki engem ismert, mondta, hogy a kurva anyját ennek meg annak, nem tudják, ki volt, de sejtik. Aztán kezdte szidni a Szocialista Szövetség elnökét, meg a pártot, nem tudtam, miért. Egyszer csak dühösen szidalmazni kezdte ezt az elnököt, aki akkortájt ment nyugdíjba. Rákérdeztem, miért haragszol rá? Elmondta, hogy az ő apját is kivégezték, amikor a partizánok mentek településről településre és tucatjával öldösték a magyarokat. A zentai hídnál végezték ki az ő apját is, de ezt én tudtam. Azt nem, hogy az ő apját, ilyen részleteket nem tudhattam, de azt igen, mi történt, mert mutatták a helyet többen, mások is, hogy itt lőtték a Tiszába őket. És azt mondta, képzeld el, ezek összeszedték és bevitték a magyarokat egy központba. Mondta, melyik épületbe, összeszedték és aztán kivitték az embereket a Tiszára lelőni. De mielőtt kivitték volna őket, bejött ez a szocialista vezető ember és disznópatentozó szerszámmal

a szájukat összedrótotta, hogy ne tudjanak kiabálni. Így vitték őket a Tisza-partra, a kivégzésre.

Ez rám olyan hatással volt, hogy évekig foglalkoztatott a téma vizuális megjelenítése, hogy felhívjam a figyelmet az emberi kegyetlenség mivoltára, az áldozatok kiszolgáltatottságára, tehetetlenségére. Összedrótottam a figuráimnak a száját, sőt némelyiknek a szemét is.

Hogy miért kellett elmennem Zentáról, az már kideríthetetlen. Amikor kérdeztem az UDBA-soktól,¹ hát azt a tipikus választ kaptam, hogy itt mi kérdezzünk, nem te. Itt csak ők kérdeznek, itt csak önekik lehet kérdezni. Volt, hogy hét-nyolc órán keresztül tartott a kihallgatásom. A kérdésekből az ember próbált egy kicsit következtetni, hogy mit akarhatnak vajon, és miért. Azt hiszem, így utólag – de már akkor is, amikor kijöttem a börtönből, azt gondoltam –, hogy nekik az volt érdekük abban az időben, 1976-ban – nem mondták ki, persze, semmit sem mondtak –, hogy meg akarták félemlíteni a vajdasági magyarokat. Ez volt az én érzésem, mert ilyen esetekben büntelenekeket kell elkapni, és azzal lehet megfélemlíteni az embereket, mert ma engem, holnap téged visznek el. Átfutott az agyamon, hogy ha egy tyúkot loptam volna, akkor tudom, hogy mi vár rám körülbelül. Meg akkor a lakosság is tudta volna, meg mindenki. Az ismerősök azt mondták volna, hogy bolond Benes, minek csináltad ezt, megérdemled. Amikor kijöttem, akkor a volt tanár kollégáim – mert sokáig ott tanítottam a zentai gimnáziumban – mondták, főleg a Fábri... hát azt mondta a Fábri, hogy éppen most olvasta Szolzsenyicin könyvét, hát az istenbe, már itt csinálják, már itt is elkezdtek...

Érdekes, hogy velem szóba álltak az emberek. A Vicei Karcsit kerülték, azt tudom, ő panaszkodott is, hogy a régi ismerősei nem nagyon akarnak vele találkozni, legalábbis nyilvánosan. Mindenki fél, hát most itt van ez a párizsi dolog, ami most történt pénteken,² szörnyű, és ott a franciák is azt mond-

ják, hogy nem kell félni. Bibó is azt mondta, de ez gyakorlatilag, amikor elkapnak, nem úgy van. Amikor énmögöttem is becsukódott a cella ajtaja a börtönben, azért akkor egy kicsit másként gondolkodik az ember.

Végül nem ítétek el. Az úgy történt – de akkor most előről kell kezdenem –, hogy a múzeumban volt nekem egy külön irodám, akkor én a képtárnak meg a zentai művésztelepnek voltam a vezetője, és a múzeum keretén belül működtem, ami a plébánia egy részén van. Valamikor az egész épület plébánia volt, amikor én Zentára kerültem, akkor már a fele múzeum volt. Egy nagykapun jártunk be az apácákkal meg a papokkal, és amikor felmentünk az első emeletre, akkor jobbra volt a múzeum, a plébánia meg balra, a földszinten pedig a Szent István kápolna.

Az apácákról jut eszembe, mikor kijöttem a börtönből – Szabadkán voltam bezárva –, első reggel, munkába menet, az apácákkal futottam össze, engem tanár úrnak hívtak. (Az egész gimnáziumban hárman voltunk, akiknek ún. professzori diplomája, rangja volt, nekem két egyetemi diplomám van, a művészeti, az öt éves, meg a pedagógiai, így taníthattam a gimnáziumban.) És akkor az apácák azt kérdezték, tanár úr, kiengedték? – mindenki tudta már Zentán ezt az egészet. – Vasárnap – mondták (ez hétfőn lehetett) –, tegnap szentmisét celebráltunk magáért, meg imádkoztunk. Ezt azért mondom, mert ez nagyon jólesett.

Fényes nappal vittek el, olyan tíz-tizenegy körül, délelőtt jöttek be az irodámba. Két civil ruhás UDBA-s, mint később kiderült; nem tudtam én ránézésre, hogy ezek kicsodák, micsodák, elővették a papírokat, igazolták magukat, hogy ők kik, mik, és házkutatási engedélyük is volt. Tehát ők mindent előkészítettek, hogy az törvényes legyen. És akkor nem is tudom, mintha fejbe vertek volna egy kalapáccsal... Megijedtem, igen. És akkor kérdezték, hogy hol vannak a röpcédulák. Kérdeztem: melyen röpcédulák? Nana, mondták, és elkezdtek kutakodni az íróasztalom fiókjaiban... És behívták a takarítónőt tanúnak, ott állt szegény az ajtóban, mit tudott, szegény, csinálni, és akkor itt

¹ A jugoszláv titkosszolgálat. (A szerk.)
² 2015. november 13-án. (A szerk.)

végigráztak mindent. Nyugodtan dolgoztak, ráérték, úgy látszik. Találtak néhány *Új Symposion*-számot, jegyzőkönyvezték és elkobozták. Hiába mondtam nekik, hogy *Symposion*t a Városháza alatt vásárolhatnak az újságosnál. Ne avatkozzak én az ő dolgukba, mondták. A „röpcédulák” meg onnan eshettek be nekik, hogy készítettem szórólapokat kiállításokhoz és különböző rendezvényekhez.

Hogy az előzményekről is szóljak valamit: a képtár – kezdtem mondani a plébániát... a plébánia és a Royal között volt egy földszintes ház, ennek a helyére épült a Vojvodina Bank, fölötte lakásokkal. A banknak nem kellett az egész földszint, ezért a maradékot a város megvette, ez lett a képtár. Nem volt külön bejárata, a régi épületből jutottál be az újba, ha nem tudtad, észre sem vetted. Ez egy „u” alakú rész volt, nagyon stramm. A művésztelep vendégeinek a munkáit állítottuk itt ki. Úgy lehetett részt venni a zentai művésztelepen, mint ez általában szokás, hogy teljes ellátás, szállás-étkezés és egy-két hét vendégeskedés után egy képet ott kellett hagyni. A hosszú évek során összegyűlt egy szép anyag, elsősorban a Jugoszlávia területén élő kortárs képzőművészekről.

Na most az ilyen állandó anyag egy idő után egy kisvárosban unalmassá válhat, arra gondoltam, hogy élő képtárat csinálók. Mert megtehettem volna azt, az UDBA-n is mondták, hogy mit ütöm én az orromat az irodalomba festő létemre, csak fessek szép nyugodtan, ilyeneket mondtak. Kicsit kapkodva mondom, összekötöm a dolgokat. Gondoltam, itt van a szép képtár, legyenek zenei meg irodalmi estek is, meghívtam Újvidékről, Magyarországról, Belgrádból is művészeket, mindig ügyelve arra, hogy például ha négy magyar költő fellépett, akkor az ötödik szerb legyen, mert érzékenyek voltak az ilyesmire. Behívtak engem a rendőrségre amiatt is, hogy olyan plakátot csináltam, amelyre először magyarul írtam föl a szöveget – kiállítása itt meg itt –, és alatta szerbül. Azt mondták: fordítva kell ezt csinálni, előbb szerbül, aztán magyarul. Hát ilyen apróságokba is belekötöttek, de hát ezek ilyen apró jelek voltak, hogy figyelnek talán minket.

A lényeg az, hogy nagyon aktív lettem. Irodalmi estek, zene; hát oda nem lehetett nagy zenekarokat behívni, de egy kis kamarazene vagy egy szóló valami, cselló vagy hegedű... Mozgalmas művészeti életet akartam bevenni a képtárba, ne legyen halott képtár, ahol, mondom, csak a képek a falon. Nekem könnyebb lett volna, ha nem teszek semmit, mert ez nem volt feladatom. Ezt azért vállaltam, mert azt gondoltam, hogy ez Zentának hasznos lesz. Az időszaki kiállításokat is én csináltam, a művésztelepet is én vezettem, tehát volt rengeteg feladatom, de ezt is magamra vállaltam, mondjuk úgy, önszorgalomból. Olyan aktívak voltunk, hogy Budapestre is meghívtak bennünket a Térzene művészeti csoporttal a Fiala Művészek Klubjába. Én kiállítást szerveztem, költők felolvastak stb. Na most ezt mind azért mesélem, mert szerintem megsokallták valakik, akik biztos figyeltek, a besúgók, vagy a fene tudja, hogy kik, sok mindent tudtak. A későbbi feleségem, Margit nevét is tudták. Mikor kihallgattak, megkérdezték azt is, hogy miért járok annyit Magyarországra, mi a szándékom, ha feleségül veszem, akkor ő idejönne, Jugóba? Nem is annyira, hogy Zentára, nekik az részletkérdés volt, de azt mondja, nagyon vigyázzak, a magyarok így dobják be a kémeiket Jugoszláviába, hogy férjhez jönnek ide. Mondom, ő művésznő, azt válaszolták, tudjuk mi...!

A múzeumi házkutatás után, amikor azt gondoltam, vége, mondták, hogy megyünk a műterembe! Azt is tudták, persze, hogy hol a műtermem, a szerb templomhoz tartozó, ún. szerb iskola egyik tantermét kaptam meg Urbán Pityutól. (A fia, András híres rendező, ma a Kosztolányi Színház igazgatója.)

Akkor megnézzük, mi van a műtermedben. Mert tegeztek. Amikor kijöttünk a múzeum épületéből az utcára, akkor láttam, hogy ott áll egy egyenruhás rendőr az épület előtt. Azért gondoltam, hogy az ő emberük volt, mert mikor kiléptünk a kapun, az egyik intett a rendőrnek, hogy elmehet. Valami biztosítás lehetett, hogy milyen céllal, nem tudom. Nekem akkor kezdett el járni a gyomrom. Nem mindegy, mikor ki vagy szolgáltatva ezeknek és nem tudsz mit tenni.

Az eszembe villant, hogy elszaladok. De hova szaladjak? Meg minek? Elmentünk a szerb iskolába, a műterembe, ott volt nekem egy könyvespolcom, elég sok könyvvel, és az volt az első dolguk, hogy a könyveket átnézzék. A képeim a falon lógtak, de az nem érdekelte őket. Közben hívtak még egy tanút, egy magyar gyereket a bankból; a takarítónő, ezt elfelejtettem mondani, jött természetesen velünk. Na és akkor átfutott az agyamon, annak ellenére, hogy tudtam, nem találnak semmit, se „röpcédulát”, se semmit, ami törvényellenes lenne, majdhogynem röhögtem ezen az egészen, de átfutott az agyamon, mi van, ha becsempésznek valamit? Az egyikük tett is valami furcsa mozdulatot, és hát ezt láttam már filmen. Ez egy ilyen rendőri fogás, ha valakit le akartak buktatni, ők vittek magukkal bizonyítékot. Beteszi a könyvbe, és azt mondja, hoppá! Hát itt van! Ott a két bizonyíték, itt találtuk a könyvespolcon. De hál' istennek ez nem következett be, mert akkor megijedtem, hogy ha ezt megteszik, akkor végem van, hát hogy tudom ezt megcáfolni, hogy nem itt találták nálam! Sehogy se. Összeszedtek néhány vajdasági folyóiratot itt is, amit azóta sem adtak vissza. Még az útlevelemet is elvették! Délután öt óra körül mondták nekem, hogy egyek valamit, mert nem ebédeltem. Mondom, nekem nincs étvágyam most, majd ha elmennek, eszek, én nyugodtan akarok enni. Nem, azt mondták, velük kell, hogy menjek. Na, erre aztán végképp nem gondoltam. Bevittek a zentai rendőrségre, ott a folyosón sírt néhány volt diákom, akiket szintén bevittek. Ja, ez fontos, talán már említettem, szerveztük a magyar színházat. Gordos Jenő, Vicei Karcsi, Varga Zoli meg néhány diák, gimnazisták, akik érettségi előtt álltak, ők gyűjtötték az aláírásokat, ez is hozzájárulhatott ehhez az egész cirkuszhoz, egészen biztos. Mondtuk, hogy ha szerb amatőr színház van, akkor legyen magyar is, mert az nem volt.

Ott a zentai rendőrségen azt mondták, visznek Szabadkára. Az a megtiszteltetés ért, hogy az UDBA-főnök vezette azt a kocsit, amibe engem ültettek. Mellette is ült egy UDBA-s, meg énmellem is. Mindegyiknek, ez, azt

hiszem, szándékos volt, kinyomta a pisztoly a kabátjukat, kicsit ki is látszott. Vezet a főnök, és így, foghegyről, hátraszól nekem, te festegetsz, ugye? Persze, mondom, lehet, naivan, függetlenül attól, hogy vezetem a művésztelepet; sőt, mondtam neki, nemsokára kiállításom lesz Belgrádban, már kérték az anyagot a katalógushoz. Erre azt válaszolta, nem lesz neked kiállításod! Nemhogy Belgrádban, egész Jugoszláviában nem lesz többé! Ez már komoly fenyegetés, gondoltam magamban. Ez volt az egyik ok, amiért eljöttem Jugoszláviából. És amikor kiengedtek, akkor felhívtam Belgrádot, a galériát, hogy hogy áll a kiállítás? A galéria vezetője azt válaszolta, hogy te, problémák vannak, most bejött egy fontos kiállítás, meg kell csinálni, a tiedet majd később fogjuk... Na mondom, a fenébe, már dolgoztak az UDBA-sok. Azért mindennek ellenére volt egy önálló tárlatom Ljubljánában. Ezt nem tudták meg, az más köztársaság volt, más parlament, más rendőrség, és nem dicsekedtem vele, nem mondtam meg senkinek.

Az azért borzasztó volt, amikor Szabadkán a börtön nagy kapuja kinyílt és becsukódott mögöttem. Elvették a pénztárcámat, a cipőfűzőt meg a nadrágszíjat, és egyszer csak már a börtöncellában voltam. Egyedül. Egyszer csak nyílik a kisablak, és az egyik börtönőr hozott egy nagy szendvicset. Ezt küldi a nagyfőnök, tudjuk, hogy nem ebédelt, mondom, köszönöm, nem kérek. Visszautasítottam, ki tud enni ott, nem fogadtam el. Nem is ettem sokáig. Kértem ügyvédet, mert erre jogom van, egy kérvényt kellett írnom. Koncz Pistát kértem, hogy legyen az ügyvédem, aki Kanizsán élt és nagyon jó barátságban voltunk, aki nem csak jó ügyvéd, de jó költő is volt. Koncz Pista szerint azért engedtek szabadon, mert a Szabad Európa bemondta a nevem: hogy Benes József festőművészt letartóztatták, Szabadkán van börtönben, a jugoszláv kommunista rezsim stb. stb. Meg még az lehetett a szerencsém, hogy én elismert és hivatásos művész voltam. Már olyan szempontból, hogy tagja voltam az ULUS-nak, a Belgrádban székelő képzőművészeti, iparművészeti egyesületnek; tehát aki oda

bekerült, az elismerés volt, meg kiállítottam az Októberi Szalonban Belgrádban meg sokfelé az országban, de külföldön is. Most ezt csak azért mondom, mert akiket elítéltek ebben a történetben – Viceire és Gordosra gondolok –, ők nem voltak elismert művészek. A Szabad Európa sem foglalkozott velük.

A cellából minden nap lehívtak, le kellett menni az irodába, kihallgatásra. Egy napon meglepetésemre egy másik irodába vittek, ahol bőrfotel volt, örült luxus, íróasztal, kávé, és kitudódott, hogy Vajdaság UDBA-főnöke fogadott ott. Azt mondta nekem: hát ezek az én beosztottjaim, ezek a művészetekhez nem értenek. Az én első feleségem operaénekes volt. Hát, gondoltam, akkor biztos ért a művészetekhez, de nem mertem ilyesmit mondani. Azt mondja, én olvastam a Viceinek meg a Gordosnak a verseit, hát ezek zagyvaságok, ez nem művészet. Miroslav Antić! Az egy nagy költő, ismerem-e, hát, mondom, hogyan ismerném. Tényleg jól ismertem. Fölállt és elszavalta a *Vojvodina* című Antić-poémát, ami nem rövid. Fölállt, én ültem a bőrfotelben, tiszta mrožeki szituáció, és szavalt, szerb nyelven persze. Ha nekem erőm és bátorságom lett volna, akkor megtapsolom, de nem mertem, pedig egész tűrhetően mondta a verset.

A másik érdekesség és groteszk történet, az a boszniai kihallgatóm. Míg meg nem jött a tartományi főnök, a boszniai származású UDBA-s hallgatott ki napokon keresztül, egyszer csak azt mondta váratlanul: „*a kraljevi?*” És a királyok? Sehogyan sem értettem, mi közöm nekem a királyokhoz? Nanana, gondolkodjak. Hát tudjuk, a szerbeknél ott voltak a királypártiak, a csetnikek, de hát a magyarok, mi királypártiak? Hát én ilyenekről nem tudok. Szent István, vagy kicsoda? Na, kezdjek el gondolkodni. Addig-addig mondta, hogy végül leesett a tantusz: a Fórum Kiadóházban voltunk, iszogattunk a büfében és beszélgettünk, és ott valaki átadta nekem az *Übü király* egy kötetét, hogy Zentán elő tudjuk majd adni a leendő színházban, és föltételezem – mert másként honnan tudták volna –, valaki leadta ezt. Most kezdem el neki magyarázni, de hát mit magya-

rázzak, hogy az egy színdarab? Nem volt erőm elmondani neki, hogy ki az meg mi az. A vajdasági UDBA-főnök lebecsülően beszélt a munkatársairól, már ami a művészeteket illeti, hogy ezek nem értenek a művészetekhez. Hát, gondoltam, akkor miért ők hallgatnak engem ki, de hát mindegy is.

Az útlevelemet nem adták vissza, amikor kiengedtek.

A későbbi feleségemmel meg volt beszélve, mikor találkozunk, viszont én meg ülök a börtönben. Margit hiába hívott a múzeumban, azt mondták neki, nincs bent, semmi más. Akkor küldött egy táviratot, de nem írta alá a teljes nevét, hanem csak rövidítve: GEMMA. A múzeum titkárnöje, amikor meglátta a táviratot, azt mesélte nekem később, mennyire megijedt, hogy mi lesz, ha ez a belügy a kezébe kerül, akkor valami sifrát fog látni ebben, így inkább szétépte, majd elégette.

Végül az útlevelemet titokzatos módon akarták visszaadni. Hogy miért így, nem tudom, számomra nagy titok maradt a mai napig. A következő történet: fölhívtam őket telefonon, hogy szeretném az útlevelemet visszakapni. És azt mondta ez a bosnyák belügyes, hogy ő jár Zentára hetenként egyszer hivatalosan, és el fogja hozni az útlevelemet; legyek a tyúkpiacnál Zentán este hét órakor. Tudták, milyen kocsim van, a kacska, és csináljak úgy, mintha javítanám az autót. Kioktattak, hogy mit csináljak, és akkor ők majd megállnak, kvázi megkérdeznék, hogy valami baj van? Segíthetünk? És akkor majd ideadják nekem az útlevelet. Hát abszurd az egész. Azt mondtam, hogy nem így vették el tőlem, én így nem veszem vissza. Azt hiszem, időnként eljátszanak ilyen lehetetlen, abszurd dolgokat, vagy nem értem... Ez szó szerint így történt. De én szerencsére nem mentem bele. Nekem nagyon kellett az útlevel, de volt erőm nemet mondani. Ennek most is örülök.

Bocsánatkérés azóta sem történt.

Lejegyezte: BOZSIK Péter és JÓZSA Márta

Géczi János

TÖREK

1. akkor még bennem voltál
jártuk a mindig a Tiszához vezető utcákat
belőlem nézted a neveket

2. nem mindegy melyik hangszert
helyezzük a föld keze ügyébe

3. csöpög a folyékony rózsza
a megoldadt szó és a hó

4. elkaptad a tekintetem
máris vitted tovább
fél életre így lettünk társak
hordozol magaddal
mint verőköltő bodobács
a verőköltő bodobácsot

5. azzal kezdődik a leghosszabb évszak
hadd tegyem hozzá, azzal is végződik
van egy nap, amelyre rázuhan a jövő
súlyos leplével letakar
mint a guanó és tömeget is ad hozzá
éppen az én tömegemet

6. kis Horatiusom
tréfából mondd az igazat

7. lesz egy hét novemberben
Palicson, a tenispályán
amelynek minden napján
elhever egy parknyi válaszlevél

8. itt vannak ezek a barázdák
amelyek a földről szólnak, hűen
majdnem feketén, ahogyan a múltak
megcsalnak és szétomlanak

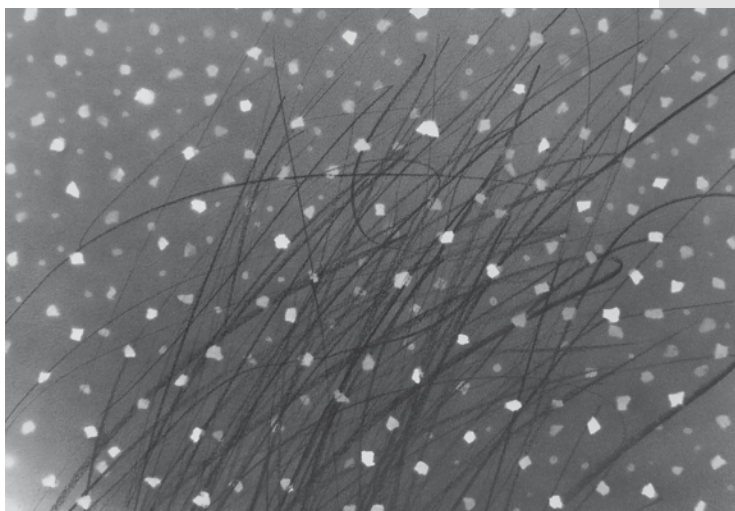
9. jön a hullám
feltorlódik és hengernyi levegőt
magába göngyöl
mielőtt zöld tarajt növeszt búzából
majd sárkányként ráront a göröngyök
kisállat-seregére

10. ahol egymás mellé fektetve
két kötömb van Krisztusból
amelyről mindig a combjait húggyal
locsoló kövér nő jut eszembe

11. reggel úgy fordította
a sziken hasra a nap, hogy az este
is akként talált reá, hogy terítsen rá
levegőkönnyű sötétet

12. a folyó mást se csinál
csak vénlányként reng, ring, mozog
mint aki mást se csinál, túl azon
hogy feltöröl a parton néhány
gazdátlan lábnyomot

13. súlyos függő, bross, fülbevaló
csupa boka- és nyaklánc
és októberig zöld mindegyik

14. Zentán ahol
négyyszer megcsodáltam
mindig másként ugyanazt a rózsát

15. a fehér összes változatával
kitömve mint bab a szemesbabbal

16. fecskefény

17. nem lesz belőlünk
egyéb, mint szó
annyi leszünk, amennyi őszünk
a lehelet

A DUNA

Tisztában vagyunk vele, hogy emberi létünk mennyire törekeny. Még ha szobánk falára jól látható helyen nincs is fölírva a *memento mori*, hogy mindennap szembesüljünk vele, akkor is pontosan tudjuk, éppen ezért mindent meg is teszünk annak érdekében, hogy ideig-óráig elfeledkezhessünk róla. Amíg fiatalok vagyunk, könnyebben megy, aztán ahogy haladunk előre az időben, mind gyakrabban gondolunk rá, hogy ittlétünk mégiscsak véges, és talán csak egy bizonyos életkort elérve tudjuk igazán értékelni, hogy még mindig itt vagyunk, és ha szerencsénk van, épen, egészségesen, a saját lábunkon ki tudunk még menni a vécére. Talán a végességnek e biztos tudata teszi, hogy szükségünk van olyan kapaszkodókra, szilárd pontokra, melyek, ha kell, akár napon-ta többször is bizonyosággal szolgálnak arra, hogy körülöttünk még minden változatlan, még itt vagyunk, létezőnk, megnyugodhatunk tehát. Ilyen szilárd pont lehet a táj, a földrajzi környezet, amelyben élünk, a szülőföldünk, ahová visszajárhatunk, mert hisz bármennyit változik is közben, a hegyet meg a folyót semmi és senki nem viszi el onnan, és ha mi egyszer majd elmegyünk, a Duna, a Vöröskő vagy a Fruška Gora¹ akkor is itt marad.

Nekem mindennapos élményt jelent a Duna, akár a partról nézve, akár fentről, a Vöröskő tetejéről, ahonnan ellátok Vácig, látom az újpesti pörkölőüzem kéményének füstjét, a két Duna-ágot, közte a Szentendrei-szige-

tet, tiszta időben még az Ágasvár jellegzetes csúcsát, a Mátra teljes vonulatát is. Megszoktam a látványt, előttem van mindig, ahogy folyik Budapest felé, hogyha szemben állok vele, jobb kezem felé esik a folyásirány. Tudom, ha egész közel a partnál visszafelé folyni látom, akkor az limány, nem optikai csalódás.

A *test mindent tud* című regényemnek fontos helyszíne ez a leányfalui Duna-part, Imre Pecoraro Nagy, az egyik főszereplő éppen ott áll, a regényidő másnapján indul majd Újvidékre, és ahogy most a vizet nézi, közben már arra gondol, milyen lesz majd, amikor ott áll:

„Maga elé képzelem az ottani Duna-partot, a péterváradi erőd toronyóráját, amilyennek Matyi szobája faláról ismeri, látja a fehér tornyon azt a hatalmas fekete számlapot, rajta a római számokat, és a két felcserélt mutatót, hogy a nagymutató már jó messziről jelezze az egészet a hajósnak a Dunán. De hogy ez a város milyen lehet, ahogy majd holnap fogad bennünket, azt meg se próbálja elképzelni, mindenesetre annyit megállapít magában, hogy Újvidékről nézve biztos jóval messzebb lehet a péterváradi erőd, mint itt a Kis-Duna túlsópartján ez a sziget, ez a falu.”

Ahogy Imre Pecoraro Nagy, úgy ezt még én magam sem tudhattam, mert hozzá hasonlóan még én sem jártam Újvidéken, amikor ezt a regényt írtam. És ez még nem minden, azt sem tudhattam, hogy Újvidék lesz majd az a hely, ahol a Duna előtt állva össze fogok zavarodni, és úgy érzem majd magamat, mint akit a ringlispíben jól kipörgettek, egy darabig ki se tud szállni belőle, aztán amikor talpra áll, olyan, mint aki azt sem tudja, fiú-e vagy lány. *Perder el norte*, mondja ilyenkor a spanyol, náluk ugyanis ilyenkor szó szerint a mindenkori tájékozódási pontot, az északot téveszti szem elől az ember. Hát én is pontosan így éreztem magamat.

Újvidéken visszafelé folyik a Duna. Igen. Nem, ez nem a limány, az egész folyó visszafelé folyik. Látom most is, ahogy visszagondolok rá. Látom magamat is, ahogy állok ott előtte megkövülten, ahogy próbálok magam elé képzelni földrajzi atlaszunkat,

¹ Magyar neve Tarczal-hegység. (A szerk.)

a térképet, de hiába, akkor se fér a fejembe, hogyan lehetséges ez. Ugyanolyan becsapva érzem magam, mint Visegrádon, ahol meg az ellenkező égtájon, keleten nyugszik le a nap. Bizony. Nézhetem innen, onnan, akkor is így látom – hiába tudom ésszel, hogy akkora kanyart vesz ott előtte, hogy átkerül a másik oldalra a nyugat, sehogy sem fér a fejembe, kevés hozzá e földhözragadt, emberi felfogásom, hogy tudomásul vegyem. Igen ám, de mindez kismiska ahhoz a sokkhoz képest, ami Újvidéken ért. Állhattam én ott órák hosszát, fordulhattam jobbra, balra, sehogy se tudtam fölfogni, hogy van ez itt a valóságban, hogy ez a folyó itt most Belgrád irányába tart, az egész mindenség megfordult velem, nemcsak a folyó, minden a másik oldalon van, a szerémségi part hiába a dunántúlinak felel meg, nekem most akkor is a Dunán innen esik.

Tudom, nulla térérzékem van, a saját szülővárosomban eltévedek, Budapestet vagy más várost pedig hiába ismerem régóta viszonylag jól, ha valahol megállok, egyszerűen nem látom, hol vagyok benne, merre esik például a Duna. Képtelen vagyok egészében áttekinteni, időnként őszintén megdöbbenek, honnan hová lyukadok ki, ha egyszer elindulok toronyiránt. Ez mind igaz, na de amit a Duna Újvidéken művelt velem, azt még másnap sem tudtam megemészteni.

Újvidéken nekem visszafelé folyik a Duna. Ebben maradtam. Térben mindenképpen, időben... időben meg – ha van értelme egyáltalán időről beszélni e véges emberi léptékünkkel mérve, akkor mindegy is talán; az emberiség történetének léptékével mérve pedig hosszabb elmélkedést igényelne a kérdés, maradjunk inkább a térnél. A tér jó esetben kézzelfogható, bár gyanítom, a lényeg akkor is a megfigyelő személye, aki a kérdést megítéli, és akkor talán ott is igaz a tétel, mint a kvantumfizikában, hogy amint figyelni kezdik, rögtön átlényegül, nem részecske lesz, hanem hullám, és nekem elég is most ennyi bizonyosság.

A Duna. Itt állok, Újvidéken, hozza idáig és viszi innen tovább a Fekete-tengerbe azt a vizet, ami a Fekete-erdőben a forrásából fa-

kad, amit az Isarba ömlő Ampertól kezdve, az Innen meg a Sión keresztül az összes mellékfolyója beléhord. Bármilyen hihetetlen is, ez a víz, amit most itt látok, nem Leányfalu felé folyik, hanem megy Orsova meg a Vas-
kapu felé.

Három napom van rá, hogy megbarátkozzak a gondolattal, de akkor is kevés. Ahogy reggelente futok a Duna-parton, magamban eltökélem, hogy egyszer eljövök én Újvidékre, és itt maradok legalább egy hónapot, akkor végigjáróm a Fruška Gora összes lehetséges jelzett és jelületlen ösvényét, Újvidék összes utcáját, terét, amíg a Dunához vezető minden lehetséges útvonalat meg nem tanulok, egyszerűen beleszoktatom magamat ebbe a tájba, áthangolom magamban a táj-
kozási pontokat, és ha hazamegyek, akkor talán majd ott lesz furcsa belenyugodnom, hogy ellenkező irányba folyik a Duna.

BÁCSKA, PARADICSOM

– Kalandos történet

Nyár van, nyár, kánikula, dögmeleg szeptember: mintha ez a zóna nem reagálna az évszakok forgására. Mi, turnéalatok – zörgő buszelefántok, ízelt testű vonatsárkányok és olajos műbőrűt árasztó furgonmedvék zsákmányállatai – most épp egy okkersárga busz hasában, mint eleven szaunában zötyögünk a kétlábúak egyik települése felé. A buszelefánt ráérősen kanyarog velünk, egyre többet, hol jobbra, hol balra, miközben – úgy tűnik – akár nyílegyenes pályát is szabhattak volna neki a véghetetlen pusztaságban, kopott kukoricások és lelappadt lucernások között. Az emberi településekről csak az istenháza koronája látszik ide, a semmibe.

Mi is a kétlábúak fajából valók vagyunk, de különös tevékenységünk folytán mutáció áldozatai lettünk, valamikor a kölyökidőkbe vesző homályban, réges-rég. Egyikünk sem emlékszik már a maga történetére, csak azt tudjuk biztosan, hogy bár két lábon járunk, már inkább öltjük sosem volt fajok formáit, mert a településekbe gyűlt fajtatársainktól elfogadhatatlanul különbözően élünk. A szokványos kétlábúak ugyan megtűrnek minket maguk között, mégis azt szeretik a leginkább, ha meghúzzuk magunkat a bőrünkbeli kipárolgó láthatatlan hóból épült falak mögött, egy-, két- vagy ritkábban többszemélyes gettóinkban.

Vannak viszont kivételes idők, olykor egy egész hétnyi is, amikor nemcsak hogy kijöhetünk elzártágunkból, de egyenest örvendeznek a jelenlétünknek és mindannak, amit csak mi tudunk. Ezeket a napokat ők *fesztiválnak*, ünnepnek nevezik – ilyenkor képesek még az elraktározott élelem- és ital-készleteikből is áldozni arra, hogy az effajta alkalom igazi multság legyen.

Egy ilyen ünnep színhelyére döcög most ez az okkersárga buszelefánt is, ami a szegényesebb kunyhókkal szegélyezett sáros utakat maga mögött hagyva már városias kövezeten dülöngél velünk, alaposabban megépített, jó módot tükröző házak között. Jómódot, de görbe tükörben: a legtöbb ház olyan, mintha fészekrakás közben megbolondult madár hordta volna össze. Itt gipszstukkó, ott égkék plecsni a szürke falon, emitt erkély, amott cifra kiszögellés – semmi értelme az egésznek. És minden palota és kalyiba egymásra mászva, sőt egymás falába harapva – megint, mintha csak nem lenne elég hely a határtalan ég alatt a kopasz foltokkal éktelenkedő beláthatatlan síkon. Vagy mintha félnének egymástól távolabb húzódni.

Azért jó kis murinak nézhetünk elébe emberföldön mind, akik itt vagyunk. A mi négyfős csapatunk az én hazámból, a határos vidékről jött, bár Közös Gepárd, a vezetőnk éppenséggel erről a sík tájról származott át oda.

Bármennyire is nem illünk össze mi ketten, Közös Gepárd az én gettópárom. Olykor kirángat a vackomról és elhurcol ugyancsak egyes összetételű hordájával engem is az ilyen ünnepekre, hogy hangosan kiugassam, amit addig összegondolkodtam magamnak. Pedig én, Vízikutya legszívesebben a part menti mezsgyéken matatok csak úgy magamban mormogva: leginkább a nedves kertek szimatolásában, a messzi Hold bámulásában, a néma szómágiában vagyok otthon – mindig nehezen szánom rá magam, hogy útra keljek vele. Aztán persze soha nem bánom meg.

Ez alkalommal Szelíd Oroszlánt hoztuk magunkkal, aki faágakkal püföli a bőrt, és Hiú Hiúzt, aki a testét meg a hangját teszi bele a produkciókba – s aki szintén idevalósi:

még a háború elől menekült át innen az én földemre.

A többiek közt vannak, akik messzebről, gazdagabb tájakról jöttek, mint például a Francia Hermelinpár, a két kecses hölgyemnyét, akik produkcióikban kézzel fogható káprázatot képesek varázsolni az emberfélék szeme elé. De vannak itteniek is, mint Egyszerű Mackó, aki a fellépéseiben csak teszi, ami eszébe jut, hogy megmutassa a kétlábúaknak, milyenek – és azok, csodák csodája, mindig fel is ismerik magukat az ő már-már eszköztelen mutatványában. És persze idevalósi az egész fesztivál kitalálója is, Ősz Farkas, aki az ünnepszagra idecsődített mindahányunkat.

Beérünk az emberlakta földre, a buszelefént kiokád minket a közepén, ahol a párhuzamos házsorok metszéspontjában a kávézók dúsan hajtó nagy bokrai várnak – ezt szeretem tán a legjobban a kétlábúak ültette furcsa kertek közül. Imádom a kávéfelfetyelni, habbal vagy se, hosszút vagy kis mérges feketét – mind csodás! És ezen a tájon a lehető legerősebbeket ihatom, ahányszor csak erre tévedek.

Bekucorodom a nagyon kényelmes fonott karszék mélyébe – műrattan: ez is micsoda növény! –, velem szemben Közös Gepárd azonnal prédikálni kezd a többieknek, én meg belemerülök a kétlábúak zajaiba: csörömpölő porcelánvirágok, rájuk zuhogó víz, fölvakkanó nevetések, rengeteg fölösleges szó... Végül is ilyen arányban, e szinte láthatatlan módon tán még jó is köztük.

Az ünnep este kezdődik, Ősz Farkasék tanyáján, ahol a nagy, kedves barna szemű Fiafarkas is úgy fogad minket, mint vérrokonait. Majd csak a sötét estében fogunk bele mutatványainkba, addig még lakmározunk, helyezkedünk, nyújtózunk, körbeszaglászszuk egymást az ismeretlenekkel. Nincs az az emberfalka, amelyben ekkora bizalommal emelné egymás felé az orrát két idegen, mint a mi szedett-vedett mutáns csapatunkban.

A franciák hárman vannak: a hölgyemnyét-párral érkezett Kényes Macska is, aki

kövér, rosszkedvű, és feketére van festve a szőre. Elsőre nem szeretem a szagát, sőt még másodikra se: zavar az orrhangja, az, ahogy fintorog, ahogy álmában szuszog, ahogy elfordul – nem is tudom, mi nem zavar benne. Mégis, amikor az ünnepet nyitó estén meglátom, mit tud, a szívembe fogadom: zsigeri bizalmat kelt bennem erőteljes produkciója. Némán cselekszik, mint a nagy varázslók, és érthetően: mire a béke egyetemes jelképeként mindenki homlokán ott billeg az általa felragasztott fehér galambtoll, már nem kérdelem gyanakodva, vajon hogyan jutott hozzá. Az Ősz Farkasék tanyája előtti óriás nyárfa alatt fejezi be szertartását: színes szalagjaival feldíszítve a hirtelen zivatartól frissen felázott árokparton behuppan a lágy sárba, mint aki hazaért.

Mégis, mégis a Francia Hermelinpár varázsos táncába leszek szerelmes én is, mint mindahányan! Hosszú fekete uszályukkal, fejükön a fekete burokkal, nyakuknál vörös pórázzal összekapcsolva, ahogy minket is sorra belevonnak gyönyörűen sikló vak mozgásukba, sikerrel sugározzák át belénk saját szerelmüket, saját kérdésüket, saját aggodalmukat: *szorosan? ketten? lehet? megfojt? megtart? elvesztem? vagy épp most vagyok meg?...*

Holdra bámul a bácskai éjszaka. Odžaci¹ alszik, mi büfögünk a rengeteg befogadástól, élményeinkkel eltelten iszunk, Csinos Pocok gitárjának hangjára zengjük együtt a horvát gyökerű Novoselicssel, hogy „With the lights out, it's less dangerous / Here we are now, entertain us / I feel stupid and contagious / Here we are now, entertain us / A mulatto, an albino / A mosquito, my libido...”

A kis farkastanya zárt udvaráról erős gőzök szállanak fel testünkől az odžaci nyárfák fölé, s fölöttük el a *vojvodinai* sztyeppe felé: holnap a vassárkány átsüví rajta testvéri falkánkkal Újvidékre.

Az az odžaci vasútállomás, jaj! Micsoda csúf ligetje az az emberi alkotmányoknak! Igaz, sok volt a fény, amit tegnap benyeltem,

¹ Magyar neve Hódság. (A szerk.)

sokat is ittunk, de talán mégsem ettől lett lidércnyomás ebből a rettentő teremtményekkel berendezett térből! Sötétvörösből szinte feketévé lett téglákkal kirakott épület, ablakain kék vasrácsok, ajtajához töredezett lépcső vezet, két fok, aztán az üres váróterem, ahol kongó kockakő padlón kell átkelni a jegypénztár egy szem sűrűrácsos kisablakához. Kint alig fér el egy lécpad, s a lábunk előtt mindjárt két szoros vágány, a megszkottnál mintha keskenyebbek lennének. És épp csak mögöttük, szinte rajta a síneken valami silózó felénk dőlni látszó óriás ikerhengertornyai – mint egy rémálomban. Alattuk balra elhúzódozó épület is tartozik hozzájuk, az ablakai betörve – és az egész létesítmény elkoszosodott érettvaj-színben pompázik, a hengertornyok is, a vastraverzek, a tűzoltólétra, minden! Iszonyat – az érzékek hangosan tiltakoznak, de hányni se lenne hol, ahogy vizelni sincs: csak egy bűzös téglarakás düledez oldalt, ahová a dolgát végezni elrejtőzhetne a szemérmes turnéállat... Inkább visszatartom.

És fut az út megint a pusztaságba, most elég egyenes, de így tán még reménytelenebb: kiégett föld és elszáradt föld, zöldellő szár és elsárgult szár, messzi épületroncs és közeli épületroncs – inkább egymás felé fordulunk. Az egyik hermelinhölgy egyszerre csak odamutat a kinti *seholsincs* távoli pontjára: ott, ott van valahol az a tanya, a belgáé, aki

ide települt, ahová ők évente eljönnek végigpörgetni azt a csodálatos, sima, finom, magasan kidolgozott, mégis elemi fontosságúnak megmaradó gondolatsort, amit csak ők ketten tudnak. És mindig sokan kíváncsiak rájuk – mondja –, azon a *seholsincs* távoli tanyán, amit az a belga mutáns ezért vett meg a mező közepén: hogy ilyeneket lehessen ott megmutatni. Befogadó föld, gondolom, és most már nem veszem le a szemem a vakító nap alatt forduló üres síkról. Kikopott bundájú, agyonvert, befogadó föld.

Újvidék az erős őszi napsütésben: jobbra-balra nagy, rendezett házerdők, középpütt az újabb hirtelen záportól felfénylő széles sugárút. Félelemmentes nyíltság, befogadó tágasság: dajkálja, hintáztatja, sokszorozza a fényt naplementéig a nagy házak dupla jegegyesora közt. Tövükben kis furcsa gomba nőtt: az apró galéria, ahol aznap délutántól késő estig előadjuk a produkcióinkat: tágulni képes kicsi tér.

Közös Gepárd azonnal megtalálja a közelben a legolcsóbb helyet, ahová egész héten bejárhatunk ingyen pisilni és kevés pénzért inni. Tulajdonosa, Vadkutya minden mentegetőző besurranásunkra barátságosan ránk horkan a pult mögül. Utolsó este a búcsúzás-kor odavicsorogja mosolyogva: „Szeretnénk itt egy páran, ha visszatérne az a nyitott élet, amilyen a háború előtt volt ez a város.”

Még egy kör sör és még egy besurranás, és már sötétedik. Előbújik a helyi közönség – hasonló a hasonlóknak örül? Mert ahogy nézem, több köztük a mutáns, mint a szokványos kétlábú. De aztán kint megáll nem egy az utóbbiakból is, olykor egész *gruppok*, hogy a kis galéria nagy üvegportálján át bámulják a performanszainkat – a legtöbbje valóban annyira látványos, hogy némajátékként is megteszi.

Egyszerű Mackó száz színes verzió után szimpla sodronykötélből köt magának végső nyakkendőt, amire aztán akár fel is akaszthatná magát. Kényes Macska piros fonállal varr kis kereszteteket az ujjbegyeire, aztán festékpárnára, majd papírlapra nyomva hagyja ott kiskeresztes ujjlenyomatait. Ősz Farkas térképet rajzol Szíriáról és a térségéről, amire mi egymás után odakörvonalazzuk a kézfejünket, kitárt ujjakkal, vagy épp óvón alágörbítve, mintha simogatnánk-védenénk az új háború áldozati földjeit. Majd az egészre rávetíti a riportfilmeket, egyik drámát a másik után a menekültekről, ahogy a határokkal találkoznak.

A Hermelinpár vörös ragasztószalaggal tapasztja magát egy testté, majd kés-villa-tányér elé ülve így eteti-eszi meg a négykezű kreatúra két lénye egymással–egymástól azt az egy szem gyönyörű, érett bácskai paradicsomot. Csak úgy csurog a vére az etető kézen és az etetett száj szélén.

Hosszan küzdenek vele: hatalmas példány az a paradicsom. Hol nőtt ez vajon? Biztosan még a nyári nap heve érlelte, itt valahol, ebben a sebhelyes pusztában, Újvidék körül. Vagy tán arrébb, közelebb a határ menti mocsaras erdőkhöz, ahol most naponta szüretelik az én földemre átszökni próbáló menekülteket. Ahol, mint visszafelé láttuk, százasaival köpi ki a vassárkány és nyelik el a buszelefántok azt a sok-sok-sok kétlábú mutánsjelöltet, akiket a sorsuk lehullásra érlelt a messzi otthoni tövekről, és most senki nem tudja, mire gyűjtik őket a horgosi zsákban.

(2015. szeptember)

Zeke Gyula

TIZENKÉT ZÁRVÁNY

Várákozás

Nem „Trencsén-Szent-Mihályról”, mint a nevezetes Bácska-füzérben a Csáth-alakmás, épp csak Budapestről készülök indulni délre, a határon túlra. Egy másik országba, amelyet egy ideje nem Magyarországnak hívnak, amely azonban az enyém mégis, miként az egész Föld és mind a bolygók a holdjaikkal, hiszen a Nap alatt élem mindennapjaimat. Mesés Péter lesz a sofőröm, az úrvezetőm, mondhatnám, uralkodni ugyan senkin sem akarok, már gyermekkoromban le-lettem a koronámat ámulatomban. Közvetlen úti célunk Csantavér, ott találkozunk a szőke főszerkesztővel és Mártával, s indulunk bemutatni lapjuk, az *EX Symposium* Kuncz Aladár-számát Topolyára. Meséssel ugyan semmiben nem hasonlítunk egymásra, egyvalamiben azonban mégis: sem ő, sem én nem vagyunk képesek tudomásul venni, hogy a terhes teendők ugyanúgy elveszik a maguk idejét életünk óráiból, mint a szesz, a szellem és a szerelem. Másfél órával később indulunk ennél fogva, mint ahogyan eltervez-tük, utunk máris izgalmasnak ígérkezik így.

Köd

A Hungária körútnak e péntek délután is járműszorulása van, ráadásul eszembe jut, hogy otthon felejtettem az alig három hete műtött szemem cseppjét. (Kúszóhártya – késsel, villával.) Péter ugyan ízesen raccsolva káromkodik vezetés közben, és cseppet sem rejti volán mögé érkezésünk pontossága

felőli aggodalmait, e mondatomnál azonban megszeli, s azonnali visszafordulást ajánl. A szemem világa láthatólag fontosabb neki az egész útnál és az irodalomnál. Meg is hatódom kissé a viselkedésén, főként hogy addig nem ihat, ameddig a négykerekűjét éjszakai nyugalomra nem helyezte majd utunk végállomásán, Zentán. Nem fordulunk vissza, ám az izgalmak nem érnek véget az autópálya elején sem, első látszatra indokolatlan sávszűkítés fog vissza bennünket vagy négy kilométeren át. Még nem száll le a sötét, mire Kecskemét körül sűrű ködbe érünk, amely csak tovább sűrűsödik az est beálltával. Bennem gyermeki áhítatot kelt a látvány, mindenestre mesésebben látok a műtött szemmemmel, mint Péter az okuláréján át, a határon áterve szegényt ráadásul félelem fogja el a semmiből előbukkanó, kivilágítatlan, s bizonyosan részeg biciklistákkal való találkozástól. Ugyan már, veszem át a szava járását, nem jár erre senki, a Tejútra értünk, látod, és rég magunk mögött hagytuk a Napot.

Pálinkák, pörkölt

Meg is érkezünk Bozsikékhoz szerencsésen, épp időben még ahhoz, hogy Topolyára indulásunk előtt magunk is megvacsorázzunk. Mert Péter szülei, Panni mama és Pista tata ezúttal is úgy fogadnak bennünket, mintha a saját fiaik lennének: öleléssel, pálinkákkal és borjúpörkölttel. Úrvezetőm önzetlen hunyorgással nézi, amint helyette is kocintunk és iszunk, tudja jól, hogy nem aludt még el az ördög. Pista tata kis darabokra tördelte a fiatal borjú bordacsontjait, a szaft íze így olyan gazdag, az állat húsa oly puha, a szétnyomott paprikák ereje pedig oly mélyen lobog, hogy életkedvünk újra fiatal hévvel ég. Az udvar rókabiztos baromfiketrecében ráadásképp négy fehér tollú, raptorszerű pulykát is megtekinthetünk, hatvanötmillió évet pillanthatunk vissza így az időben indulás előtt. A köd hamar elnyeli a szülői házat, a világ opálos, félszáz méter átmérőjű fénycsúrává válik, s puhán siklik velünk Topolya felé a nyirkos úton.

Egy asztalnál

Már kint is ülünk a Juhász Erzsébet Könyvtár különös épülete padlásterének vendégasztalánál öten, mi négyen fönt említettek és Bakos Árpi barátunk, az énekes vándor. Jó újra hallgatni őt, előadói ereje és a hangja éveit múltán csak érnek, mint negyven fölött a nők. A szám szerkesztője, Józsa Márti különös mondattal indít: öten három országban születünk, s ha nem lett volna első világháború, most semmiképp sem ülnénk így együtt ennél az asztalnál. Persze, teszem hozzá, csak hogy ez érvényes nagyjában az egész világra, amely abban az esetben mindenestől más lenne, mint amelyikben élünk. Nem is élnénk talán, hiszen az efféle tömegtraumák oly mértékben rendezik át az egyéni életek sokaságát, hogy a bárki ember megszületését megelőző véletlenek sorozata egészen bizonyosan másképp alakul, mint ahogyan esett. Nem beszélve a halottakról, akiknek nem lehettek többé gyermekeik, és az első nagy világegés – s persze utolsó csatája: a második világháború – egész nemzedékek tömegsírja volt. Szóval akkor nagy valószínűséggel más emberek találkoztak és szerelmesedtek volna össze máskor másokkal, szültek és neveltek volna másokat, számunkra már elképzelhetetlenül más térben és időben, és a sorsfűzerek elképzelhetetlenül más szövedékében. Nem mi élnénk tehát, nem itt és nem így, hanem mások, másként, máshol, akikre mi legfeljebb nyomokban emlékeztetünk. Talán őrzünk is valamit az arcukból, a hangjukból és tekintetükből, e vonások és hangok azonban minden igyekezetünk ellenére azon az estén is láthatatlanok és némák maradtak a Bácskát fekete földig ölelő ködben.

J. E. mosolya

Az épület egyébiránt, ahol vagyunk, mondja kedves házigazdánk, Náray Éva könyvtárigazgató, a helyi ortodox rabbínatus épülete volt egészen addig, amíg 1944. április-májusában a topolyai zsidókat is el nem szállították, majd meg nem ölték Auschwitzban

mind egy szálíg. Négyezer – azaz 4000 – embert, mondja, senki nem jött vissza. R. L. Braham monográfiájában,¹ mivel (Bács)topolya a környék zsidóságának gyűjtőtábora is volt, ötezer emberről ad hírt. A roppant adat hirtelen étellel (azaz: halállal) tölti meg a talányosan gerendázatos padlástérben előadott fönti fejtegetésemet. Kicsit mindjárt el is szégyellem magam, mert miként a saját születésem ellen annak megtörténte előtt, akképpen ez ellen az ötezer helyi halál ellen sem tudok most már semmit tenni egy lemondó visszakérdezésen („Igen? Tényleg?”) túl. Sőt, gondolom magamban, minél több a halál, annál kevésbé teszek bármit is, a szégyen és a szomorúság lelki reakciója szinte fordított arányban áll az elkövetett bűn nagyságával. A halál szó alkalmazása itt magában önfelmentés és csúsztatás, amennyiben egybesimítja a pult melletti összeomlást a tömeggyilkossággal, gondolom még magamban, amint lehajtott fejjel kifelé ballagok a könyvtárból. Ekkor téved a tekintetem a hely névadója, Juhász Erzsébet fiatalkori fotójára, aki – amint megtudtam – ötvenegy éves korában halt bele (orvosi gondatlanság következtében) egy ostoba balesetbe. Gyönyörű nő tekint rám a falról visszafogott, életörömtől áradó mosollyal. Vagy fél percig állok, és nézem megbűvöltem az arcát.

Füstben

Zentára érkezésünk kései óráján végre úrvezetőnk is pohárkát vehetett a kezébe, és hozzáfoghatott a pálinkázásban fölhalmozódott tetemes hátránya ledolgozásához. Öt éve vettem részt először A zEtna Irodalmi Fesztiválján, amelyet idén épp tucátjára rendezett meg Beszédes István barátunk; csendes szervező eleganciája már akkor feltűnt nekem. Ritka, hogy költő, aki az esetek nagy többségében mégiscsak narcisztikus személyiség, ennyi alázatos profizmussal tartson kézben egy efféle (már hagyománnyá erősödött) színes és tartalmas alkalmat, amelyben

a magyar irodalom közös ügye és a számos résztvevő személyes pályaeépítése után legfőbb harmadsoron szolgálja a saját ügyét. Este ráadásul a nap vendégsége nagyvonalú gesztusban részesülhetett, terített asztalok, udvarias pincérek és mindenféle italok vártak bennünket a nagy múltú Kisvendéglőben (az utóbbi két évtizedben: *Ethnogold*), ahol annak idején a zEtna kitörését megelőző szellemi energiák is gyülekeztek, s ahol azután ki-ki törvénysértés nélkül cigarettára – avagy szivarra! – gyűjthetett, amint az normális országokban szokás. Csupa rég nem látott emberrel találkozhatom és beszélgethetek végre alaposan, asztalszomszédom közülük Marko Čudić, irodalmunk művelt és érzékeny fordítója volt, aki a nemrégiben elhunyt Sava Babić valahai tanítványából lassan az utódjává nővi ki magát. Azt talán mondanom sem kell, hogy az est végeztével Pista szerény mosollyal intette le szórványos fizetési kísérleteinket. A tudomány mai állása szerint – fénysebességgel közlekedő űrhajónk segítségével – lehetséges ugyan az utazás „előre” az időben, visszafelé azonban semmi körülmények között sem. Nos, örömmel jelenthetem, hogy e visszaút, Magyarországról legalábbis, mégiscsak lehetséges. Mindössze Bácskába kell látogatnunk hozzá.

Időeltolódás

Az efféle irodalmi utak rögös pályánk valóságos ajándékai. Otthoni időnk, melyet nagyjában ismétlődő munkák és napok tagolnak, ilyenkor kimozdul megszokott rendjéből, és a korhely életmód el sosem feledett ütemébe szédül. Megátalkodott elhatározással ugyan odahaza is be-be nézhet az író – élemedő kora ellenére is – régi életének tereibe és időzónáiba, magam a családalapítás utóbbi három évtizedében egyre ritkábban indulok el, és valahogy már akkor sem a régi hévvel. Ehhez azóta ugyanis – nekem legalább – mindenképp helyváltoztatásra van szükségem, más emberekre, másik városra, másféle szélre és ételekre és italokra.

¹ A magyar Holocaust. Gondolat, Budapest, 1988. II. köt. 63. o.

Ha itthon még megesne, hogy egyszer a déli harangszóra ébrednek, cudar büntudat gyötörne, és úgy érezném, hogy egy könyvvel föltétlen kevesebbet írhatok meg, mint amennyivel tartozom magamnak és mindazoknak, akik figyelnek rám. Azon a zentai szombaton azonban régtől ismerős, ernyedtmámorával indult a másnap. A gyermekkor balladás hívásával szólaltak meg délben a harangok, s én úgy hagytam el enyhe főfájással a kollégiumi ágyat, mint akire komoly és boldog teendők várnak.

Két Hausbrandt

Ebédet reggeliztem a fesztivál helyszínén, a Bolyai Farkas Kollégium vendégek számára épített éttermében, majd a gondolataim a barátaim felé tévedtek, akik – ezt tudtam bizonyosan – éppoly szívesen sörözik át majd velem a délutánt, mint én övelük. Egészségügyi sétába fogtam a műköves udvaron, vártam, míg előkerül a zuhany alól ürvezetőm, s a szeánsz mélyülő hangú karmestere, Beszédes Pista. Nélküle nem találtunk volna el ugyanis Nagy Abonyi Árpai lakására, ahol a szőke főszerkesztő már fél kilenc óta pálinkázott, ahol Márta arcáról az első cigaretták még nem tüntették el az álmok dülását, és ahol a házigazda csilis babot főzött. Dobozos *Jelen pivókkal* fölszerelve érkeztünk, ahogy illik, de a nap sűrű fénye miatt is, amelyet sárga szarvasok hűvös fogatán óhajtottunk elhagyni az alkony sötétjébe tartó utunk során. Magam az esti föllépésre gondolva nem pálinkáztam, főszerkesztőmnek azonban – akiben több civilizáció érett egyé – gondja volt az én adagomra is. Vendéglátónk ráadásul GRAN GAGGIA STYLE gépén két lélekerős Hausbrandt kávé is főzött nekem a söreim mellé, melyekért örökké hálás leszek neki. Írnia sem kellett épp, nemrégiben egy antikváriumban megtalálta ugyanis az Abonyi Árpád: *Bosnyák történetei* című, 1885-ben kiadott novelláskötetet. Bőven volt időnk így ápolni a barátságot, amelyben évek múlnak el anélkül, hogy Európa valamely városában egyáltalában látnánk egymást.

Öt dió

Mivel a kávéimhoz közhelyeken fél diónyi tejszínhabot szoktam kérni – amelyet törzshelyemen, a Bambiban a hölgyek a pulthoz érve mogorónyira magyarosítanak –, szőke főszerkesztőm a legutóbbi kötetemet bemutató esti pódiumbeszélgetést öt darab eltérő nagyságú dió asztalra helyezésével kezdi: mutassam meg végre, melyik dió felezésével áll elő az általam kívánt tejszínhab-mennyiség, mert ő már nem élhet anélkül tovább, hogy ezt meg ne tudná. A legkisebb dió szerencsére feltörés nélkül, önmagában kiadta a kérdéses köbtartalmat, fejtörés nélkül rámutathattam így. Főszerkesztőm hosszú, szőke haja kissé megritkult az utóbbi években, feje azonban nem veszítette el ismerős formáját, magam sem tudom, miért idézi fel bennem azt a kopaszodó elárusítónót, akitől a Nagymező utcai Édességboltban a nyolcvanas években annyi finom kávé kaptam, amelyeket a bolthálózat adottságainak megfelelően állva fogyaszthattam el. A pódiumon ülünk, és előrelátó módon nem kávézunk az eszpresszótörténeti beszélgetés közben, igaz, erre a főszerkesztő nem is szorulna rá, a fél kilenctől fél négyig elfogyasztott kávé hét deci másnapos pálinka ugyanis semmi olyan testi avagy modorbeli elváltozásokat nem okozott a viselkedésében, amelyeket kávéval kellett és lehetett volna helyrehozni. Úgy gondolom, azért iszik csupán, hogy jellegzetes mosolyával és fosszilis nevetésével megajándékozza a környezetét.

Zen

A pódiumbeszélgetés után Dragomán Gyuritól váratlan kérdést kapok: mondjam meg, ha megtehetném, az elmúlt idők általam ismert kávé helyei közül melyik volna az az egyetlen, ahová föltétlen beülnék egy fél napra, és mikor. Meghökken a kérdés, mint öngyilkost a tett utáni pillanat, és a szédült időzuhanásban úgy hat másodperc múlva fogok talajt: Baross kávéház, 1907. És még hozzáteszem, ős-nyolcadikkerületiségem mellett

ennek a Balszélfogó asztaltársaság és benne a fiatal Kosztolányi az oka. Józsa Márta és Dragomán elevenen lüktető beszélgetése zárja a XII. zEtna Irodalmi Fesztivált, majd helyben eszünk, hogy lassan utána felkerekedjünk és egy megfelelő kocsmában hagyjuk magunk mögött a napot. A mostanában újra Zentán élő Ria barátnőnk is csatlakozott hozzánk az elmúlt órákban, narancssárga szélfogó dzsekiben biciklizik mellettünk angyali bizonytalansággal, mint valami utazó diáklány, aki épp most fedezi föl magának a várost. Sötét óráink legmélyén vagyunk, a fényes fenevad a Föld túloldalán alszik, hogy reggel a sárga pofájával ismét ránk vicsorítson majd. Hamarosan látnunk kell, hogy csendes sörözésre és beszélgetésre sehol sem nyílik módunk, az utcák is mozgalmasak, mintha mindenütt fiatal ördögök viháncolnának. Végül a városszéli Zen Café mellett döntünk, ott is csalódnunk kell azonban a név ígéréteben. Közel hajolva is csak ordító szólóvedékkel vagyunk képesek rövid közlendőinket egymás fülébe juttatni, mellettünk vidor fiúk kő-papír-ollót játszanak, aki veszít, remek pofont ken le a másiknak. Igaz, a sör jó, és kedvünkre füstölhetünk itt is.

Bakórium

Másnap dél körül sörért indulunk még a félfényű élelmiszer-csarnokba, ez a legmegfelelőbb ajándék Pista tataéknak, akik ismét ebéddel várnak bennünket. Még egy utolsó pillantás a most épp üres, máskor eleven piacra és a tűzoltóság mesés szép szecessziós épületére, amely a város meghagyott, múlt század eleji és még régebbi házai mellett oly nagy erővel idézi meg ma is a magasan urbanizált és polgárosult Bácska mindörökre eltűnt, századfordulós világát. Csantavérre érvén először Bakos Árpai házához gurulunk, aki még péntek este néhány darab pörköltbe való cseresznyepaprikát ajánlott fel a szőke főszerkesztőnek. Nem leljük otthon, felesége, Erzsí azonban úgy fogad bennünket, mint bármikor kedves vendégeket, akik nem tartoznak bejelenteni jövetelüket. Nem

elég száraz dióleveleket égetnek a gyerekekkel épp a ház mögött, nyolc éves fiúk eleven kölyök, tudom, mit érez, amikor hanyatt belevágja magát az összekotort levélhalomba, a lányuk pedig olyan szép, mint régen a királylányok. Kérünk-e kávét, kérdi Erzsí, igen, hmm, mormogja a főszerkesztő, akivel hosszú éveink nyomán már felesékből is értjük egymást, de nem volna-e egy kevés *Bakórium*. Erzsí térül, majd megjelenik egy félig teli literes üveggel, amelyben denevérszín lé mozdul felénk, amikor megáll vele. Kis pohárkakat is hoz magával, s tölt először, másodszor, majd harmadszor is a Bakóriumból, a férje diópálinkájából nekünk, amely sötét, vigasztaló zenével tölti meg ételt-italt aznap még nem látott testünket.

Jelenés

Friss sajtóértesülés (*Magyar Hírlap*, 1922. augusztus 10. csütörtök, 3. o.) szerint „CSANTAVÉR HATÁRÁBAN MEGNYÍLT A FÖLD. A szerb megszállott területen fekvő Csantavér község határában – mint szabadkai tudósítónk írja – a napokban óriási dübörgés közben hűsölő hosszúságban meghasadt a föld és feneketlen mélység támadt. Az így keletkezett majdnem három méter széles üregből földgáz tört elő. A földhasadás helyén két munkásember dolgozott, akik belezuhantak a mélységbe. Az esetet nyomban jelentették a hatóságoknak, azóta azonban már hetek teltek el, de a belgrádi »tudományos körök« nem érdeklődnek a furcsa természeti jelenség iránt.” Nos, jelenthetem, pótoltuk a belgrádi tudományos körök egykori mulasztását, amennyiben helyszíni szemléink során láthattuk: a föld azóta szerencsésen beforrt, és a két munkás mellé nem nyelte el az egész Csantavért. Elindultunk tehát, gyomrunkban Panni mama és Pista tata húslevesével és bácskai káposztájával, zsebünkben az ajándék pálinkákkal. Már alkonyodott, amikor jó egy óra várakozás után átléptük a határt. Mire Bácskában lehullanak a levelek, gondoltam a sötét autópályán – mert odatúl valahogy gyorsabban potyogtak a fákról, mint idehaza –, már otthon is leszünk.

Ladik Katalin

FŰ, MADÁR, ANGYAL

*Egy homoki patkánynak engedte át hónalját,
majd sóhajjá változott egy párolgó, üres istállóban.
Reggelre barázdaszagot árasztott,
mikor időként magyarul álmodott.*

*

*Langyos virággökök között
magára húzta az ajtót,
hogyan fényvisszaverődésben
érje a gyönyör.*

*

*Ő volt az ifjúság, édes, tejes bögre,
a belső látás és a belső fény.
Szopjon Ön is kecskét! – sikoltozta
bögréjében a hadakozó lény.*

*

*Most a homoki almafák alatt szendereg.
A vörös agyag és nagy esők utáni
vágya lüktet hajszálgököreikben.
Vadsága almákban kacag.*

*

*Közel a folyóhoz, a zöld hasú halakhoz,
madarak buknek fel a mélyből.
Lélegzetük a rothadó halaké.
Az ő bordái között fuldokolnak.*

*

*A megcserepedett szájú, búzló parthoz
ment szárnyat növeszteni.
Tudta, mely forrásból ered a fény.
Vízpróba lesz. És nem fog elsüllyedni.*

*

*Ez mind a hónaljában volt,
nyüsítő falevél már csak a lélek.
A fa alatt kutyának árnya hull,
csapzott szárnyakkal bölcsődalt fűrészel.*

*

*Amikor még volt fű, madár és angyal,
és csillag fészkelt álmos pilláin,
szárnyain megcsillant a harmat,
ölében a nyár furulyázott.*

(2015. november)

EGY HOMOKI PATKÁNYNAK

*Egy homoki patkánynak engedte át hónalját
langyos virággökök között.
Ő volt az ifjúság, édes, tejes bögre.
Most a homoki almafák alatt szendereg,
közel a folyóhoz, a zöld hasú halakhoz,
a megcserepedett szájú, búzló parthoz.*

*Ez mind a hónaljában volt,
amikor még volt fű, madár és angyal.
És ő volt a szétpukkanó halakban,
ő volt a köpőlégy, az irigy sárga virág
a férgekkel teli bögrében.*

*Zöld légy ül az égen.
Nyár van, búzló szájú.
Vészes csönd.
Nincsenek tücskök.*

*Megcserepedett leánykaruhák bőregérent lógnak a fákról.
Már elfelejtette, ki ő és miért jött.
Horgászbotra akadt vimnyogó kukacként
belelóg a bácskai aszályos tájképbe.*

(1990)

A CSALOGÁNY NYELVE

1.

A lángnyelvek kiszámíthatatlan pulzálása szakadatlan mozgásban tartotta a tüzet körülülő olasz vadászok árnyjátékát. Nem tudtam eldönteni, mi torzítja el az arcuk körvonalait: az alkohol vagy önteltség. Talán mégiscsak a távolság teszi, ahová parancsoltak bennünket, a körülöttünk lévő erdő sötétje. Meg voltunk rémülve: az olasz vadászokról tudni lehetett, hogy reménytelenül ügyefogyottak; általában egy csapat helybéli fiatal járt előttük, és odakészítették nekik az élő zsákmányt, eltörték a madarak szárnyát, a nyulak lábát, és csak akkor engedték ki őket a ketrecekből, amikor a vadászok már felbukkantak a láthatáron. Jobb, ha eléjük rakjuk a vadat, ez volt a tapasztalat, különben egymásban tesznek kárt; a fáradtságtól meg az italtól szarvasnak vagy vaddisznónak nézték a közelükben felbukkanó társukat. Mindez persze együtt járt az errefelé szokásos heccekkel; vad híján előfordult, hogy tyúkot vagy házinyulat raktak ki eléjük. Úgy tartják errefelé, az olaszoknak mindegy, nekik az a lényeg, hogy nincsenek otthon.

Ezt a tábortüzet is mi raktuk meg, nem ők, már épp szépen leégett, amikor előbotorkáltak, előreszegezett fegyverrel. Az egyenruhákról láttam, hogy Zrilić kuncsaftjai lehetnek: díszszalagok, érdemrendek, régi magyar címerek; piros, fehér, zöld... Szinte egy talján hadsereg! Zrilić vadászturizmussal foglalkozó vállalkozást vitt, persze hogy

Zrínyi néven, úgyhogy a szabadkaiak többsége azt hitte, saját magáról nevezte el a céget, nem a Zrínyiekről, vagyis a Zrinski családról, ahogy a horvátok mondják. Ez nem is volt minden alap nélkül, Zrilić végtelenül narciszoid alkat volt, meg hát, mondanom sem kell, őrült egy fazon.

Mindketten valahogy ugyanabban az időben, a kilencvenes évek végén fogtunk bele az idegenforgalomba. Zrilić, dalmát származása révén, egész jól gagyogott olaszul, és eredeti ötletei voltak: társaságba szervezte a történelem iránt érdeklődő vadászokat, tulajdonképpen valamiféle kulturális-idegenforgalmi kalandorkodásnak is nevezhetjük, amit csinált. Most is ilyenforma arcok sejlettek föl a tűz világánál: jó eséllyel csupa tanárember, jóra való éltes úriemberek, nyugdíjasok, talán még egy-két nemesi származású is akadt köztük, mindannyian a természet és a történelem szerelmesei. Valószínűleg egymás előtt is el kellett játszaniuk a vadászszenvedélyt; számukra még a szabadkai homokon szervezett fotószafari is kemény dolognak számított!

Most viszont, ahogy előléptek a sötétből, puskacsövek szegeződtek ránk, én pedig, talán túl gyorsan és meggondolatlanul, a kollégám arcvonásait keresve köztük, rájuk kiáltottam:

„Where is Zrilić? What are you doing here!?”

Válasz helyett minden irányból kiabálás hallatszott:

„Fermi!”

„Non vi muovete!”

„Sparo!”¹

Az én ügyfélköröm főképp magyarokból és németekből állt, de nem volt szükségük tolmácsra. Felugrottunk, és szorosan egymás mellé álltunk. Egy idősebb hölgy, később megtudtam, hogy Etelnek hívják, naivan a magyarral próbálkozott, dicsérte az egyenruhájukat, „jaj, de szép”, és az ujjával a címerekre mutogatott, meg effélék. Egész addig jó hangulatban telt a nap, fölvidított bennünket a gyalogtúra a Tölgyes vadászházig

¹ „Hol van Zrilić? Mit csinálnak maguk itt?” (angol); „Állj! Ne mozduljatok! Tűz!” (olasz). (A szerk.)

a homokpuszta csapásain. Etel viselkedése megzavarta az olaszokat, heves vita tört ki köztük. Ennek az lett a következménye, hogy a tisztásról betereltek minket az erdőbe; ők pedig elfoglalták a helyünket a tűz körül, és otthagytak bennünket, hogy leskelődjünk a sötétből.

Elég hülye helyzet volt. Igencsak bosszantott a dolog. A vadászház ott volt tíz perc járásra, és a vizesblokk miatt mellette vertük föl a sátrakat is. Megártott nekik egy kicsit a pálinka, ennyi az egész, állapítottam meg, ahogy szemügyre vettem „nemes”, a tűztől pirosposztság arcukat. Teljesen amatőrök! Még őrt se állítottak mellénk, ha már foglyul ejtettek bennünket! Valamelyikük gitár is hozott magával, hamarosan fölharsant az ének.

2.

Ha történetesen Isztrián élnék, akkor nem kellene azon törnöm a fejem, hogy mivel érzékeltessem a táj szépségeit. Szabadkáról és környékéről lévén szó, a nosztalgiára építettem. Többféle is a rendelkezésemre állt: az osztrák–magyar nosztalgia, a tisztán magyar nosztalgia, aztán a zsidó, újabban pedig a jugó-nosztalgia. Célközönségem meglehetősen széles volt, és az általam verbuvált kis turistacsoportok, akikkel elindultam a tanösvényeimen, a jelenkori vajdaságinál jóval változatosabb nemzeti képet mutattak: a magyarok és németek, vagyis osztrákok mellett tisztázatlan nemzeti kötődésű zsidók is akadtak, aztán szerbek, horvátok, szlovénok, a kirándulások iránt pedig néha egy-egy olasz vagy amerikai is érdeklődött.

Idővel a kínálat két jól átgondolt egész napos kirándulásra korlátozódott, a Tölgyes vadászlak mellett fölállított sátorokban éjszakáztunk, majd az egyik túra a Palicsi-, a másik a Ludasi-tavon ért véget. A Tölgyes hét kilométerre található Szabadka központjától, a Makkhetes nevű településrész közelében. A szabadkai homokvidék egyik védett természeti értéket képező erdejében áll. Gyalog vagy kerékpárral indulunk a központból, egy széles úton haladunk, amelynek szegé-

lye egyre inkább egybemosódik a homoktengerrel, átengedve a vendéget a végeláthatatlan síkságon való kószálás szabadságának; a városból kivezető házsor addig ritkul, amíg csupán egy-egy tanya, gyümölcsös vagy szőlőskert marad belőle. A csoportjaim leginkább a juhnyájaknak örvendeztek, bámulták, ahogy ráérősen tépkedtek az erdő melletti puszta homoksáv gyéren növő fűcsomóit. A vadászház hűtőjében ínycsecknek való különlegesség várta a vendégeimet: a régi kedves üzleti partnerem, az öreg Mátyás által készített birkatarhó.

A kirándulásaim fokozódó népszerűsége néhány év alatt rutinosan előadott mesévé alakította az ilyenkor elmondott előadásomat. Annak ellenére, hogy inkább a múltban éltem, és a városban is csak azokat a helyeket tudtam elviselni, amelyekhez személyes emlékek fűztek – nem úgy, mint Zrilić, aki a Zrínyiekhez fűződő sajátos viszonya ellenére kizárólag a jelenben és annak örömeiben élt –, kerültem a történelmi anekdotákat; az én történetemben csak annyi jelent meg belőlük, amennyi körülöttünk látható volt. Márpedig körülöttünk semmi sem volt eredeti: az őshonos erdők aránya tíz százalék alá esett, és annak ellenére, hogy a mi erdönket Tölgyesnek hívták (kocsányos tölgyek őshonos példányaival), a környéken mindenfelé a fenyők és az akácok domináltak, hogy a gelegonyákat (*nyugati ostorfa*) már ne is említsük! A magyar határ közvetlen közelségének megvoltak az előnyei és a hátrányai: azt a kevéske vizet, amely lehetővé tette, hogy a Köröst (Kereš) folyócskának nevezzük, a magyarok visszatartották a halastavaik táplálására; mi ellenben azzal kárpótoltuk magunkat, hogy Magyarországról egészítettük ki a mind keresettebb vadászterületünk vadállományát: a dámszarvasok a kormányunk támogatásával léphették át a határt... A vadászterületünk népszerűsége, kell-e mondanom, egyenes arányban állt az egyes vadásztevékenységeink illegális voltaival, de hát ez már egy másik történet.

Igaz, én korábban kerültem a vadásztörténeteket: ahogy a munkám egyre kifizetődőbb lett (kezdetben csak arra volt jó, hogy mégse

a földeken vagy a gyümölcsösökben napszámokodjam, ahogy a barátaim zöme), úgy sziruposodott el a beszédem, a vendéggörrel együtt elsajátítottam, sőt alakítottam az ehhez szükséges nyelvet is... Mindenféleképpen a gazdagsága meg sokfélesége mint vajdasági vezérmotívum ott fodrozódott a nyelvem sodrásában; aztán a tágasság és az értékörzés kiváló ugródeszkaként szolgáltak a nyelvi akrobatikához (kihagyhatatlan például, hogy az Obedi-lápot 1874-ben nyilvánították védetté, alig két évvel az első nemzeti park, a Yellowstone után!); majd, komolyabb vízi attrakciók híján jöhetnek a hullámozó tengerrel (a mindent uraló szél), a végtelen sivataggal (a fogunk alatt csikorgó homok) és az oázisokkal való összehasonlítások, amelyek szórványosan tűnnek föl a térségben, akárha a turistaremeték szomjához és vágyaihoz igazodnának. Elég az hozzá, hogy afféle sivatagi kalandként fogalmaztam meg ezeket a kirándulásokat, amelyek mindazonáltal teljesen veszélytelenek, akárcsak a *homokpuszta* kifejezés.

Eleinte nem éjszakáztunk az erdőben. Csak miután a vadásztársaság megteremtette a táborozás logisztikai feltételeit, figyelembe véve, hogy a vendégek száma időnként meghaladta a vadászotthon befogadóképességét, én is éltem ezzel a lehetőséggel. A tölgyfalombok (és fenyők) boltozata alatt töltött csendes éjszakák, a pattogó tábortűz melletti suttogás, a sátrakba és az álmainkba beáramló neszek és illatok, amelyek a közeli erdőszélre és onnan a sötétség tágasságába vezettek, táplálták a kedélyemet ezeken a kirándulásokon, voltaképpen emiatt maradtam meg ebben a szakmában.

Az erdő kitöltött minket a csöndjével. Ezt most is éreztem, az útítársaim gyűrűjében, akik különösebb keserűség nélkül szemléltek a tüzet körülülő vadászokat, miközben a tűz ereje teljében lobogott, és hallgatták a vadászok énekét meg az érthetetlen beszédüket, akárha valami bennszülött szertartás szemtanúi lennének. Csak én nem tudtam lehiggadni, a Zrilic jó édes anyját emlegettem, és alig vártam, hogy találkozzunk. Aztán úgy tűnt, mintha a vadászok, miután kiör-

vendezték magukat afölött, hogy elfoglalták a helyünket, tanácskozásba kezdtek volna, mintha valamit kerestek volna, valamit hiányoltak, és már jött is két keménykötésű öreg, kíméletlenül ránk szegezett puskacsövekkel. Ülve maradtunk, ők pedig ténferegtek közöttünk, meg-meglökve egyikünket-másikunkat, mintha keresnének valakit. Végére is Etel lányánál állapotok meg, akit addig, miután a szervezői tennivalókkal voltam elfoglalva, rendesen szemügyre sem vettem. Az egyikük a hóna alá nyomta a puskája csövét, és jelezte, hogy álljon fel. Egyszerű, sportos öltözék volt rajta, edzőruha, és copfban fogta össze a haját; csendben, félelem nélkül állt előttük, nem úgy az anyja, aki körülöttem kerengett, és kifejezte a tiltakozását az efféle viselkedés ellen. Amikor az öregek intettek, hogy a lány menjen velük, mindannyian talpra álltunk, és követeltük, hogy hagyják békén. Ugyanakkor senki sem vette a bátorságot, hogy szembeszálljon velük. Még inkább elmérgesítette a helyzetet, hogy a lányt nem a tűzhöz, hanem a ház felé terelték.

3.

Etel szóhoz sem jutott a dühtől és a csalódottságtól; Tündét elrabolták, és ezért teljes mértékben én vagyok a felelős.

„Panaszt teszek az idegenvezetőjüknél, Zrilicnél az efféle viselkedés miatt. Följelentem őket a rendőrségen!”, mondogattam. Semmi értelmesebb nem jutott eszembe, hogy valamennyire megnyugtassam. Aztán természetesen előkerült egy dühös kis öreg, aki megszagolta, hogy itt az alkalom, hogy átvegye a szerepemet.

„Olvastam az újságban, épp akkoriban, amikor Anna-Mária rávett erre a kirándulásra, hogy ebben az erdőben egy fiatal katona holttestére bukkantak. A közelben valahol hatalmas lőtér terül el; a szerb katonaság itt szokott gyakorlatozni meg lövészetet rendezni. A fiatalember a lőtérrel biztosította, őrséget állt, és holtan találták!” – rikácsolta az öreg felhevülten; arra a fazonra emlékeztetett, aki rendre megjelent az összes magyarországi televíziós vetélkedőn, de egy

paraszthajszállal valahogy mindig lemaradt a nyereményről.

Idegességemben elmeséltem nekik a magazinokban olvasott történetet: a fiatalember reménytelenül szerelmes volt, azt mondják, búcsúlevelet is írt a kedveséhez, és nem tudta egyedül elviselni az órséget, szerelmi bánatában lőtte magát agyon.

Most megint az olaszok egy csoportja hívta föl magára a figyelmünket, még nagyobb hévvel énekeltek a tűznél: mintha a két vadász visszatérésére és a Tündéhez kapcsolódó vadászkalandra vártak volna. Az egyik még tánra is perdült, kihívóan billegette a csípőjét. Ezt már nem bírta a gyomrom, ha nálam lett volna a puskám, lepuffantom, mint egy nyulat.

„Patkányok!”, fakadtam ki. „Nem elég, hogy eléjük tereljük a vadat, és megszervezzük az éjjeli orgiáikat, most már arra is vetemednek, hogy zaklassanak bennünket. Van fogalmuk róla, hogy mennyi madarat találtak a hűtőládáikban?! Vadkacsát, libát, kócsagot, csalogányt, pintyet, rigót, cinegét, pacsirtát, fecskét milliószámra! Mindezt az olasz étkezőasztalokra!”

A televíziós vetélkedők résztvevője azt mondta, hogy ez azért lehetetlenség, nem juthatnak át a madarakkal a határon. Olaszország mégiscsak Európában van!

„Mit tud maga?! Elegendem van az okoskodásból!” – mondtam mérgesen. – „Senki sem fogja fölteni magának soha a százezer forintos kérdést: *Mennyi a legtöbb madártetem, amennyit az olasz rendőrség egy alkalommal egy szerb hűtőkocsiban talált?*”

A televíziós vetélkedők résztvevője érdeklődve nézett rám, izgatottan várta az újabb tényt.

„A pontos válasz: százhúszezer! Ráadásul nyolcvannégy különböző fajta! Mind védett fajok, több millió euróra tehető az okozott kár! És mindez a szerbiai, esetenként horvátországi idegenforgalmi irodák szervezésében. A vadászterületeket Szerbiában is privatizálták, akárcsak Horvátországban, az új tulajdonosok rendre kiérdemesült hadfiak. Ellenségek a háborúban, üzlettársak a békében, Milošević és Tuđman újdonsült arisz-

tokráciája! És nemcsak ezeket a madarakat találják fel nekik. Orgiák nélkül nem múlhat el ilyen alkalom: ukrán és orosz lányok, egyszer még egy karibi lányt is idehoztak. Nagy ínyencek, nem mondom! Tudják, mi az igazi vadászkülönlegesség?”

Mindannyian egyszerre rázták a fejüket, mint a gyerekek. Nem, nem tudják.

„A csalogány nyelvéből készült pástétom. Ennek a pástétomnak néhány grammjéért több száz csalogánynak kell kitekerni a nyakát.”

Etel sírva fakadt. Az olaszok pedig elhallgattak a tűz körül. Valami történt.

4.

A tűz mellett megjelent Tünde, hosszú fehér ruhába öltözött át, haja kibontva. A két öreg, akik elvezették, most odaültek a lábához. A tűz lobogása, az árnyékok és a távolság miatt úgy tűnt, mintha a lány lábai nem is érnék a földet. Elnémultunk. A vadászokon viszont elégedett és vidám morajlás futott végig. A tűz lángja pirosas visszfényt vetett a ruhára. Egy-egy pillanatra úgy tűnt, mintha Tünde meztelen állna a tábortűz mellett: az árnyékok kiemelték, ugyanakkor el is rejtették idomait.

Senki sem ért hozzá, sőt közte és a vadászok között bizonyos távolság képződött, mintha a mélységes tisztelettől visszahőköltek volna. Végül kivált közülük a gitáros, és hajlongva belefogott egy dalba. A vadászok mindaddig kórusban énekeltek, most viszont mindenki csöndben maradt a dal végéig, és csak akkor jutalmazták hatalmas tapsal a kollégájukat. A második énekhez már mi is odaültünk a tűzhöz, szívesen fogadtak bennünket, mintha mi sem történt volna. Mindenki az erőszak nyomait kereste Tünde arcán, de sugárzott a derűtől és a magabiztosságtól. Az öregek arcán sem láttam semmi tisztátalant, csak elragadtatást.

De az összes pozitív jel ellenére még mindig nyugtalanok voltunk, egymásra tekingettünk, hátha valaki más valami mást lát, mint amit én látok. Az olaszok közben vetélkedni kezdtek, hogy ki tudja szebb énekkel kifejez-

ni a hölgy iránti tiszteletét. Zengett a gitár, ők pedig sorban énekelték a dalaikat; mindegyik fellépőt kitörő vastaps jutalmazta.

Végtére is legyűrt a fáradtság, tompán bámultam Tünde sziluettjét, egyetlen árva gondolat nélkül. Az olaszok éneke mind távolabbról érkezett hozzám. Megleptek a könnyeim, a saját pergő könnyeim. Megpróbáltam ellenállni a sírásnak, de nem találtam rá magamban ésszerű magyarázatot. Magamon éreztem a kirándulóim tekintetét, majd a vadászok elismerő pillantását. A gitáros magához ragadta az éneket, és euforikus hangon folytatta, amit a tűz körül ülő társaság azonnal fölkapott. Tünde mosolya volt a válasz, amely egész este az arcán ragyogott.

Késő éjjelig ünnepeltük a szépséget, és elfogadtuk meghívásukat a „zsákmányuk” elfogyasztására: házinyúl-pecsenyére. Végül együtt vonultunk el a vadászlakhoz, és elhelyezkedtünk a fekhelyeinken.

A csoport vezetőjeként éltem a joggal, hogy a táborhoz visszatérve odalépjek Etel lányához. Bármit kérdeztem, Tünde csengő hangon és vidáman felelt. Megeredt a nyelvem, és örömmel adtam át magam beszédje dallamának. Nehezemre esett, hogy végül elköszönjek tőle, és jó éjszakát kívánjak.

5.

„Eichelhäher?”

„Eichhörnchen!”

Ez volt a szokásos üdvözlésünk. Amikor mindenkit elnyomott az álom, és tömör

csönd ereszkedett a táborhelyre, kibújtam a sátorból, és sétára indultam az erdőbe. *Eichelhäher, Eichhörnchen, Eichelhäher, Eichhörnchen...*

A köszöntést természetesen Jelena találta ki, akárcsak azt a számtalan apróságot, amelyek felcicomázták az életünket. Ezek mind az én rejtett kincseim voltak, amíg Tünde fénye rájuk nem vetült. Jelena egyszerre csak karnyújtásnyira került hozzám, az ünnepelt szépség alakjában láthattam, az ő árnyéka volt, az ő fénye, az ő tüze.

Váratlanul az erdőszélre értem, ahol a lőtér kezdődött. A fák között fölsejlett a nyílt térség sötétje, ezért irányt váltottam; nem akartam összeakadni egy őrködő katonával, netán a teljes őrséggel. Beljebb hatoltam a Tölgyesbe, és néhány lépés után érzékeltem, hogy egyre magasabbak és vastagabbak a fák törzsei, ahogy távolodom a lőtértől. Legfeljebb fél óra telt el, mire valódi erdőbe jutottam.

Jól ismertem ezeket a fákat, de sose mertem idejönni a csoportjaimmal. Jelena hozott el néhány alkalommal az erdőnek ebbe a részébe. Leültünk, mindkettőnk a maga fája alá, és hallgattuk a levelek neszezését, belelegeztük a régmúlt élet szagaival átítatott levegőt.

Jelena valójában vérbeli cinikus volt, a város s egyáltalán az emberek iránti gyűlölete vezette ebbe a határsávba. Korábban állandóan a Sétaerdőben lógott, a sugárút végén lévő sportcsarnok mögött. Én is a sugárúti lakótelepen éltem, és a felforrósodott lakótelepi ketrecből az erdő hűvösébe menekültem.

Padról padra vándorolva, könyvvel a kezünkben egy teljes napot töltöttünk itt Jelenával: odaült mellém, és az olvasás vetélkedéssé vált, hogy melyikünk áll föl előbb és melyikünk marad tovább. Végre, amikor a Sétaerdő teljes sötétségbe borult, nem maradt más hátra, mint hogy megismerkedjünk. A következő naptól fogva itt beszéltük meg a találkáinkat.

Idősebb volt nálam, már a biológiatanulmányai végéhez közeledett Újvidéken. Találkáink a fák egyes példányainak egyenkénti szemléjévé váltak. Nem szerette a hatalmas, felfújt platánokat, amelyek a Sétaerdőt jellemezték (egyetlen eperfa sem volt benne például, ahogy a szláv neve alapján elvárható lett volna); élvezettel tárta föl előttem a rovarok életét, amelyek a fa gyökereiben nyüzsögtek, egyik-másik bogarat a mutatóujja hegyére tette és beszédet mondott a tiszteletére, akárha ez a bogár és az utolsó harapása döntené meg a gyűlöletes fatörzset! Jelena a tölgyeket kereste, pontosan tudta, hogy hány áll belőlük a parkban. Mire néhány hónap elteltével az összeset körbejártuk, már magától értetődőnek látszott, hogy csak a tölgyfaerdő lehet a menedékünk, és mint kiderült, a szentélyünk.

Még tartott a háború, és nem volt tanácsos a lőtér felé barangolni. Előfordult, hogy katonai teherautók konvojával találkoztunk, bennük felfegyverzett katonákkal. De nem szólított meg bennünket soha senki, csak néha találkozott a pillantásunk egy-egy kétségbeesett tekintettel a teherautó ponyvája alatt. A homokba süppedt a lábunk, a porszemet a szemünkbe sodorta a szél, időnként kiöblítettük a szánkat, és próbáltuk felköhögni, hogy megszabaduljunk tőle. Ez mind a boldogságrituálénk része volt, örültünk, hogy együtt vagyunk és hogy úton vagyunk az erdő felé. Jó érzés volt, hogy vannak határai ennek a borús városnak, országnak és időszaknak, ahol kiléphetünk belőle. Ha csak néhány órára is, de átmentünk a túloldalra, mondogatta Jelena a visszaúton. Jelena pedig ténylegesen is már régen átlépett a „túloldalra”. Én meg, íme, ebből a tőkéből indítottam el olcsó és sekélyes turisztikai bizniszemet.

De ezekig a tölgyekig soha nem hoztam el a turistáimat. Mióta Jelena eltűnt, nem tudtam rászánni magam, hogy eljöjjenek idáig. A tölgy németül *Eiche*, és a németek a mókust meg a szajkót is a kedvenc fájukról nevezték el: *Eichhörnchen* a mókus, a szajkó meg *Eichelhäher*. És most itt állok a tölgyfáink között. Megöleltem az első fatörzset, amelyről úgy tűnt, hogy Jelena fája, és sokáig így maradtam ölelkezve.

„Ezekben a fákban az őseim szelleme lakik”, mondta az utolsó kirándulásunkon, „akkorak, mint egy kis bogár”, kuncogta. Fölvettem a földről egy ilyen lény kiszáradt példányát (hallottam a fülemben Jelena hangját: *Cicindela germanica!*), a zsebembe csúsztattam, és visszatértem a táborba.

6.

Amikor véget ért ez az egész, fölkerestem Zrilicét az irodájában. Ügyelt a részletekre, az összes narciszoid beteg perfekcionista: az csak természetes, hogy a Zrínyiről elnevezett idegenforgalmi irodája a Zrínyi és a Frangepán utca sarkán állt, nem messze a zsinagógától. Régi polgárházak állnak az utcában, ezek egyikében rendezte be az irodáját.

Zrilic a számítógépe előtt ült; mögötte egy grafika, valami régi rajz olcsó imitációja lehetett, magyar nemesek vaddisznóvadászaton.

Rögtön a tárgyra tértem, és felpanaszoltam a kuncaftjai viselkedését.

„Bocsáss meg, drága barátom”, mondta. „Merev részeg voltam aznap este. Valaki beleültette a bogarat a fülembé, hogy a régi szerelmemet látták az egyik városi kávézóban. Ismered, Milan mondta. Körbejártam az összes helyet, ahová régen szerettünk beülni, de nem találtam meg, nem is hallott róla senki. Közben berúgtam, és elmentem Milanhoz. Ép csontja nem maradt!”

„Rendben, rendben”, nyugtatgattam. Tulajdonképpen tényleg minden rendben volt.

Elmeséltem neki az olaszok tűz körüli szertartását, megemlítettem Tündét. Rögtön ráharapott.

„Megvan a száma, hol él, beszél szerbül?”

De Tünde már hazautazott Etellel, az anyu-

kájával Budapestre. Ezt természetesen nem közöltem Zrilićtyel. Tünde megígérte, hogy a jövő nyáron egyedül jön, a drága mama nélkül. Megvolt a száma. Majd fölhívom pár hónap múlva, és elcsiripelem neki azt az éneket, amivel az olaszok magasztalták az erdőben. Már ha nem felejttem el addig az egészet.

7.

Zrilićtól eltávozva átgyalogoltam a város másik végébe, egészen a kéri temetőig. Most éreztem először késztetést, hogy megkeresem Jelena sírját. Nem volt erőm elmenni a temetésére, és eddig nem jutott eszembe, hogy ellátogassak a márványlaphoz, amelyen a neve áll.

Mihelyt elindultam a sírok között, rájöttem, hogy most sem volt jó ötlet. Jelena sírja a Tölgyesben van, a fák alatt, csak engem vár, ott bármikor megtalálhatom.

Ragyogott az ég a temető felett, a sírokat behálózó és a kerítés mellett húzódó füves mező valamiféle mesterséges színben tündökölt. A Bajai úti temetővel ellentétben, amely a városból kivezető másik út mellett terült el, a kéri temetőben nem volt semmi titokzatoság. Nagy, egyenetlen mező, amely egy kesztes házakkal körülvett térséget tölt ki, mögötte panelházak erdeje.

A márványlapok csillogtak a napfényben, föl kellett tennem a napszemüvegem. A megszokott útvonalon indultam el: először Siniša barátom sírjához. Siniša 1996-ban hunyt el Budapesten, közlekedési balesetben. A kilencvenes évek elején menekült át Magyarországra, mert nem akart elmenni katonának. Gyengécskén beszélt ugyan magyarul, de jó rajzolóként kapott valami munkát Kecskeméten. Néhányszor meglátogattam; de nem elégszer, nem elégszer ahhoz képest, mennyire magányos volt.

A fényképe, amit a szülei rátettek a sírját borító márványlapra, ahányszor csak meglátogattam a sírját, mindig könnyekig meghatott. Levettem a napszemüveget, és fölidéztem azt az emléket – vagy ez már a közös barátainkkal alakított történetünk volt? –, amikor az egyik kecskeméti panelban bu-

liztunk, egyhangú, apró erkélyekkel tagolt, tízeemeletes épületekből álló lakótelepen, az épületek úgy álltak a város szélén elterülő sík mezőn, mintha szétszórták volna őket, mi pedig egyetlen kis lakásba zsúfolódtunk az ötödik vagy hatodik emeleten, magyarok, szerbek, horvátok, angolok (mind Manchesterből!) és bolgárok.

Sinišát kerestem a tekintetemmel, de nem találtam. Végül kiküldtek az erkélyre, ahonnan hangzavar szűrődött be, fölismertem benne az ő részeg hangját is. Dorottyát hívtam, a karcsú, finom lányt, aki valami ironikus megjegyzést tett rá a hifi mellett üdögélő barátnői gyűrűjéből. Nem emlékszem már pontosan, talán épp az ő lakásán voltunk, mindenesetre ő válogatta a zenét: Depeche Mode, PIL, B-52's, INXS, Talking Heads, Cult... Most is hallom őket. Kiléptem az erkélyre – vagy valamelyik barátom lépett ki, mindegy, tisztán előttem van a látvány: Siniša meglovagolta az erkélykorlátot, egyik lába a levegőben kalimpált, és kihajolt, mintha le akarná magát vetni az erkélyről. Beszívott társaság vette körül, volt, aki még biztatta is, hogy ugorjon, mások zokogtak, mintha már széttűzött fejjel látnák heverni a kövezeten.

Siniša viszont csak billegett és forgott, mint a szélkakas, és üvöltözött: „Dorottyá, Dorottyá!” Sosem találtam föl magam az ilyen helyzetekben – most is, a márványlapról rám néző vidám, érdeklődő tekintete előtt állva ugyanezt a tehetetlenséget éreztem. Mit kellett volna tennem? Mit mondhattam volna neki?

Tettem még egy kört a sírja körül, majd hangosan elköszöntem: „Szia, Siniša!” – és elindultam a szántóföldekre nyíló kapu felé. Megálltam az alacsony rácsos kerítés előtt. Kiabálást hallottam, köztük a saját hangomat is: „Tarts ki, Siniša!” „Maradj úgy, lábbal a levegőben!” „Dorottyá már fölállt!” „Szeret téged!” „Mindannyian szeretünk!” „Tarts ki, Siniša!”

Elmosolyodtam. Siniša lelépett a korlátról, megölelt bennünket, ölelkeztünk és nevetünk, mindannyian.

LADÁNYI István fordítása

BÁCSKAI CSODÁK

Még nem olyan rég, nagyanyám gyerekkorában tündérek és sárkányok népesítették be a bácskai tájat is. Nagyanyám nővére elkápráztatott gyerekkoromban a bodzafán lakó tündérek történeteivel. Egy másik idős néni meggyőződéssel mesélte: ifjúkorában a mezőn sárkányt látott repülni az égen. Az eszem nyilván nem hitt sem a bodzafán lakó tündérekben, sem az égen repülő sárkányokban, hát hiszen a xx. század gyermeke volnék... De a szívem, a lelkem teljes odaadással hitte, hogy igenis vannak csodák, még ha nem látom is a szememmel, még ha nem is tapinthatom, ha nem is bizonyíthatom. A csodák egy másik dimenzióban éltek, és egy kicsit, velük együtt, én is.

De voltak tapintható és látható csodák is. Mint például a málnás a kert végében, ahol gyerekkoromban elbújtam, és az érett málnaszemeket majszolva elképzeltem, ahogyan éjjel a tündérek is csipegetnek belőle. Ezért mindig hagytam pár szemet az ágakon. A málnásban megbúvó lampionszerű virágok számomra a tündérek lámpásai voltak éjjeli mulatságaikon, és a puha moha a szomszéd fal tövében kényelmes ülőhelyet nyújtott nekik is, nekem is. A málnás aljából az ég is jól látszott, és a felhők néha fura alakzatot öltve játszottak a képzeletemmel. Valami nagy-nagy megnyugvást éreztem ilyenkor. Megvolt a biztos helyem a világban.

A világ nagyot változott azóta. A málnás már nincs meg, habár a régi ház még ugyanott áll, és édesanyám lakja. Rég elmentek a szomszéd nénik és bácsik, magyarok, szerbek, bunyevácok, svábok, akikkel a kert végében vagy az utcán, a kapu előtt ülve beszélgettünk, és akiknek ittam minden szavát, és minden szavukkal együtt magamba szívtam azt az életérzést, amit ez a vidék olyan szívósan megőrzött évszázadokon át. A termőföld szeretetét, a termést befolyásoló természeti erők tiszteletét. A rétek, erdők, vizek adományaiért való hálát. Az egymás és egymás nyelve, kultúrája iránti tiszteletet és megbecsülést. Egymás szorgalmának, tudásának elismerését, egymás támogatását a bajban, a szükségben.

Változó korban élünk. Még nem tudjuk, nem tudhatjuk pontosan, milyen lesz a világ néhány emberöltővel utánunk, ötven vagy száz év múlva, de a Bácska akkor is itt lesz, a Duna és a Tisza folyása mentén, mert a táj nem megy el, nem költözik, nem mozdul, hanem kivár. Az emberek jönnek-mennek, új szokások jönnek-mennek, de a táj marad, és szépsége, gazdagsága, titokzatossága mindig itt lesz azok számára, akik nyitott szemmel, és főképpen nyitott lélekkel járnak, élnek és halnak ezen a végtelenbe mutató vidéken.

Bozsik Péter

KUKKOLÁS

Balog bandi trocsek és én
két gyerekkori barátom
állunk a bíró-féle zugkocsmával
(ahol zsírszódás fáradt cefréből készült pálinkát árusítanak)
szemben álló ház előtt
leskelődni akarunk
tudomásunkra jutott
hogy egy fiatal lány
edit elvira vagy emília
(nevét csak sejtettük)
aki ráadásul bemondónőnek készül
budapestre mindig az utca felőli ablaknál vetkőzik le
elalvás előtt
vigyáznunk kell mert a lánynak egy tornyosi
fickó udvarol valami darabán
aki bármikor megérkezhet fityójával
már a neve is félelmetes
egyszerre van benne a darabont és a drabális
a darabolásról nem beszélve
mondják legalább kétméteres százhusz kilós parasztgyerek
ezt már akkor sem igen tudtam összeegyeztetni
a bemondói vágyálmokkal
no de a szerelem útjai
amiről viszont semmit sem tudtam
beszélgettünk és cigarettáztunk
balog bandi már mejblizett is
(nektek: tudóztott)
azt hiszem balog bandi mondta
hogy a mi generációnk meg fog érne egy háborút
meg hogy én okos gyerek vagyok és sokra viszem
de ez utóbbit csak a történeti hűség kedvéért mondom
mint ahogyan nem mondtam el most legutóbb május elsején
balog bandinak a csantavéri szigeten
(amelyet azóta kisajátított egy szerb érdekcsoport)
ahol ismét egy csapatban fociztunk húsz év után
hogy bazmeg bandi emléksző igazad lett
a háborút illetőleg
akkor ott a gyerekkorban nem sokat rágódtam ezen

mert fény villant
ám csak a másik szobából
de edit elvira vagy emília tényleg vetkőzni
kezdett
láttuk hegyes csöcsit
mintha árnyjátékot
hangosak lehettünk vagy mi
mert hamarosan az ablakhoz jött
már hálóingben
mi meg elfutottunk
és csak a roló súlyos csapódását hallottuk
három kíváncsi tizenéves kukkolók.*

*A szöveg prózaváltozatában az EX Symposion *Exjugó lexikonjának* (2013/82.) szócikként is megjelent.

CSÁTH-SEJTÉSEK

– A varázsló kertje

„Így pusztult el a régi udvarház, nem örökölhette senki. (...) Nemsoká híre-hamva sem maradt, ami a régi gazdára emlékeztette volna az embert. A cselédek elszéledtek, a kis Mányi Erzszi miatt nem is merte magát mutatni, és elbujdosott; a komondort agyonlőtték, mert a híres apportírozó uszkárt megharapta. Az új gazda nagy terveket forgatott fejében: reformálni akarta a jószágot és civilizálni a falut.” – így végződik Gyulai Pál méltatlanul elfelejtett remekműve, az *Egy régi udvarház utolsó gazdája*.

Amikor a romantika építménye nagy robajlással összeomlott, úgy tűnt, Európa szellemi térképén csak romok, kátyúk és beomlott hidak maradtak. Istenezsmény, szabaságeszmény, embereszsmény – minden eszmény szilánkokra tört. A romantika akarni akart. Utána már akarni kellett.

Utakat, hidakat, gyárat, javakat, persze újakat. De minek a nevében, minek az égisze alatt? Mi lett az eszmény, ami a világot újraboltozza? Nos, az eszmény a hiányból született. A neve a *megismerés* volt. És a vele járó örökös, kínzó kétely. E kettőnek együtt már nincsen neve. Szecesszió, jugendstil, art nouveau, századvég, századforduló – segédfogalmak. Csak ez a kettősség, a tudás és a kétely, a *hogyan* és a *miért* szimbiózisa, ez maradt az új kor emberére mint behajthatatlan váltó, örökség.

Csáth ide születik 1887-ben, egyszerre a végbe és a kezdetbe. A határra, ami egyaránt jelez időt és teret. Szabadka hirtelen nőtt, gazdag nagyváros Észak és Dél, (Közép-) Európa és a Balkán határán. Jómódú polgárvilág a szecesszió kulisszái között. Az élet színpad és díszlet – de mi van a paravánok mögött? Mi van a felszín alatt, mi rejtezik a résekben, hasadékokban? Megragadható-e bármi mint valóság, és ha igen, az a valóság miben testesül meg? Hol van? Az észlelésben? A tapasztalásban? Vagy éppenséggel mindezek mögött, a tudattalanban, az álomban, a képzeletben, az ösztönben? A tudás a hiány felismerése? A kétely a megismerés indikátora? Megragadni annyi, mint birtokolni? Vagy birtokba venni éppenséggel az, hogy észleljük a tárgyak és képzetek mulandó voltát? *Ahogy* az összefüggések sejtésekké változnak, és a sejtések hálózatában mindig, újra meg újra megképződik a matéria, a birtokolható valóság? Valóságos térben a látszat?

A varázsló kertje 1908-ban jelenik meg, s az azonos című kötetet nem fogadja kitörő lelkesedés. Igaz, elutasítás sem. „Csáth Géza, kinek most jelent meg egy kötet novellája *A varázsló kertje* címmel, erős legénynek ígérkezik. Mondjuk: ígérkezik, mert még nem kész. Világfelfogása még forr, csak körvonalai vehető ki tisztán, azok az egyéni dispoziciók, melyeket valamennyien magunkkal hozunk későbbi szellemi kifejlődésünk sarkpontjaiul. Az eszközei, melyekkel kifejezi magát, szintén nem készek s nem biztosak: a stílje egyenetlen, néha pongyola és erőtlen, néha meglepően biztos és egyéni, komponáló módja egyik-másik novellában az érett, öntudatos íróra vall, másokban megint egészen kezdetleges. Ez az egyenetlenség annak a jele, hogy van benne valami, – a jó bor erősebben forr, mint a csiger” – írja Schöpflin Aladár a *Huszádik Században*, és így folytatja: „Szinte különösen hat, bár lélektanilag nem érthetetlen, hogy Csáth Gézának két legkedvesebb motivuma a családi élet egyszerű, meleg humora s a groteszk fantasztikum. Fital ember, még közel áll nemcsak fizikailag, hanem lelkileg is a gyermekkorhoz s az élet

még nem tömte meg annyira az agyát realitásával, hogy elvesse érzékét a mesés dolgok érdekessége iránt.” Úgy tetszik, a kortárs értékítélete nem rokon az utódokéval. S noha Csáth az *Anyagyilkosságot* éppen 1908-ban már a *Nyugatban* publikálja, és ettől az évtől a folyóirat állandó szerzője egészen 1919-ben bekövetkezett haláláig, 1911-ben Karinthy ugyanott a *Délutáni álom* recenzióját még negatív állítással kezdi: „Ama előkelő és szimpatikus íróművészek közül való, akiket sikerre és elismerésre predestinál egy negatív kvalitás: hogy nincsen modoruk, nagyjában jellemző stílusuk sincsen és így öntudatuk, okosságuk, megfigyelésük objektív értékét; szóval a mondanivalóikat nem nyűgözi le a mindent egységesítő forma misztikuma”. Ám innen már a Csáth-próza lényegére látni: „a fölény éppen ebben rejlik: ridegnek mutatkozni, mint maga az élet és a sors: élet és sors képét öltetni fel s azoknak nevében szólani emberről és emberi nyomorúságról. Így megdöbbenően s az abszolút éreztetésével emelkedik ki a tragikum. Csáth Géza minden novelláján kívül van, dolgokat mutat be, melyekben nem akar szerepelni.”

Valóságos térben a látszat: tér az is.

A novella tengelyesen szimmetrikus, két részből áll. Az út a palánkig és a telek látványa a részen át az első (3328 betűhely), a házban és a kertben történetek elbeszélése a második (3382 betűhely). Az út rajza vázlat, amelyen látszatra pontos megfigyelések rögzülnek: „Végighaladtunk a parkon. Az öreg gimnáziumi hittanárunk ott ült a rendes padján, egy könyv olvasásába merülve. Köszöntünk neki. Barátságosan integetett. Azután megkerültük a templomot. A fiúk egy vak utcába vezettek, amelyről eddig semmit sem tudtam. Az utca szűk volt, és körülbelül kétszáz lépés hosszú.” Vázlat az élethelyzetet illetően is; egy baráti társaság találkozása a közös emlékek színhelyén: „Együtt mentünk be a városba. Az enyhe júniusi délutánban valami nagyon kedves érzés volt az. A gimnáziumban elválhatatlanok voltunk. Érettségi óta – négy esztendeje – nem láttam őket. Külföldön tanultak. Nagyon megörültek a találkozásnak.” És vázlat az időviszo-

A Szent Katalin utcában álló varázslóház
– A varázsló kertjének egyik lehetséges helyszíne
(Papp Árpád fotója)

nyok ábrázolásában is: „Siettek. Két óra múlva tovább kellett utazniok.” A skicclapon a tények keltette résekben bizonytalanság, tétovaság: a találkozás véletlenszerűsége, indokolatlansága uralkodik. A létezés az adott pillanatban nem bír semminemű lényegi tartalommal, ekként értékkel sem. S ha nem volna feszültség benne, ez az állapot rögzülne minden szereplő érzéseiben és tudatában. Ám a feszültség jelen van: a Vass fiúk céllal érkeztek – újraélni egy régi (ismétlődő) kalandot, „regényt”, visszaidézni valami elvesztett, elmúltat, térben és időben távoli élményt. Nagy utat tettek meg érte, és az idejük a múltidézés misztériumára kevés. Amiről a véletlen odavetette ismerős semmit se tud. Barát volt, osztálytárs a gimnáziumban, de ebbe a kalandba anno nem vonták be őt a Vass fiúk. Kívülállóból most, évek múltán lehet a legbelsőbb körök tagja – a befogadás, ha megkésve is, megtörténhet. Ekként a feszültségből várakozás lesz, amely – ha kettős terészetű is: a Vass fiúk kontrollálni és újraélni akarnak valami korábban létező valóságot, a kívülálló pedig az eladdig nem is tapasztalt hiányt kívánja ismerettel betölteni – egyazon irányba, a közös cél tudatában mozdítja el mindhárom alakot. Az út immár minden valós körülménytől megtisztult céllá változik.

A kert rajza is vázlat, noha részletesebb és érzékletesebb a korábbinál: „Hosszú szárú, kürt alakú virágok, amelyek szirmai mint-ha fekete bársonyból volnának. A sarokban liliombokor, óriási kelyhű fehér liliomokkal

A Bajai úti ház – A Varázsló kertjének másik lehetséges helyszíne
(Papp Árpád fotója)

megrakodva. Mindenütt elszórva alacsony, vékony szárú fehér virágok, amelyeknek egy szirma, csak egy szirma, gyenge piros színű volt. Úgy tetszett, hogy ezek bocsátják azt az ismeretlen, édes illatot, amelyet szagolva az ember azt hiszi, elakad a lélegzete. A kert közepén egy csomó bíborpiros, kövér virág terpeszkedett. Húsos, selymes fényű szirmaik hosszan lógtak le egészen a magasra nőtt, haragoszöld színű fűbe. Mint egy kaleidoszkóp, úgy hatott ez a kis csodakert. Közvetlen előttem a nőszirmok lila virágai nyíltak. Százféle virágillat tevődött össze a bódító szagában, s a szívárvány minden színét megtalálhattad a virágok színében.” A gondosabban megrajzolt látványt a megváltozott tér és a nézőpont okozza. A kertbe csak résen, lukon vagy hasadékon lehetett belátni: „Festetlen, magas fakerítés; olyan sűrű, hogy a kezét rajta bedugni nem lehetett, és egészen közel kellett hajolni, hogy az ember megláthassa, mi van mögötte.” A szűk perspektíva (szem, objektívlencse) sűríti, tömöríti a képet, benne a valós tér és vegetáció önmagán túli s fölötti tartalmakat, látszatokat, sejtéseket teremt. A tér szimbolikussá válik. S a jelképi tér saját, a jelképiségből származó tartalmat követel. Az idő is megváltozik. A haladás, az úton-lét idő alakította terét az egy helyben állás időtlensége követi, és ebben a megsűsürödött téridőben a történések ideje is kitágul, kiszabadul a valóság kényszere alól. Virtuális térben imaginárius a történet.

A második rész – mondhatnánk – szintén vázlat. A gyorsan és könnyedén felrajzolt

jelenettöredékek indokolhatnak is ilyen következtetést. De ha igaz, akkor is lényegi a különbség – az első skicc rajzos, grafikus megfogalmazás, a második ellenben festői, néha olajosan foltos, máskor pasztellkrétára emlékeztető, helyenként akvarellszerű képalkotás: „A templompadláson bukkannak föl, és a toronykötélen ereszkednek le. Barna köpenyük alatt egy kis olajlámpát rejtegetnek, és övükre akasztva álarcot, töröket, pisztolyokat visznek. – Csendesen lopóznak be a házakba, vagy az ablakokon másznak be. Kis csákányaikkal pár pillanat alatt felkapaszkodnak az emeletes házak szobáinak nyitva hagyott, sötét ablakain.” Ezt a foltos szövegkaraktert, az ecsetvonásra emlékeztető történetépítést Csáth az egymásra rétegződő monológforgácsok alkalmazásával hozza létre. A történések szereplői a kert végében álló ház takarásában, a szemlélő számára láthatatlan térben élnek, és az éjszaka sötétjében mozognak. Látni csak az elbeszélés engedi őket, és az elbeszélés minden önkénynek engedelmeskedik. Minden önkénynek, ám ez az önkény a történet tanúsága szerint már rögzült formát kapott. A mondatok kerek, egészek, a képek egymásba hatolnak, a cselekmény kalandregény módjára gördülékeny. Mintha nem csupán az immanens eseménysor jellemzője volna a szüntelen ismétlődés, a minden este és éjjel lefutó cselekmény (a varázsló rabolni, gyilkolni küldi a rabszolgáit, akik rendre kincsekkel halmozzák el, míg ő valami ismeretlen könyvet olvas és hajnalonta a virágok közt, a kertben hem-

pereg), hanem magáé a története is, melyet a fiúk maguknak-egymásnak mondanak: „Mintha valami elfeledett, régi verset mondott volna fel a két fiú, úgy mondták el a varázsló barlangjának titkait.” A Vass fiúk a rítusért, a rítust újraélni jöttek, időt s távolságot nem kímélve, s a kívülálló harmadik nem került beljebb a köreikbe. A történet nem az övé, mert nem beavatták a társai, csak tájékoztatták, mit kell látnia. Ami ebből az útból és élményből a sajátja lett, lehetett, az csak a kert látványa a résen át; az a kép valóban őbenne kelt életre, noha erre is csak az elbeszélő textusából következtethetünk.

Mi érhetett annyit a Vass fiúknak, hogy jegyet váltsanak és messziről eljöjjenek kamaszkoruk színterére? Ami a varázsló kertjében-házában történt, amit évekkorábban láttak, fölépítettek benne, amivel megküzdöttek és amit legyőztek azzal, hogy kész formát adtak neki, vajon miért maradt ennyire fontos az idő múltával is? Miféle újabb keletű riadalmak, rémek ellen tartották hatásosnak a régi helyszínen az egykor készített pirulát bevenni? – utalás sincs rá a novellában. „Tulajdonképpen csak a varázsló kertjét jöttünk megnézni” – ennyi. S ha több: „Szótlanul haladtunk a templomig. A két Vass fiú elmélázva nézett maga elé. (...) A varázsló virágainak nyomasztó illata lassanként elszállt a mellükről.”

Komoly dilemma, hogy *A varázsló kertje* valójában a varázsló kertjéről szól-e. Vagy inkább, rejtetten, de lényegében a beavatás elmaradásáról. A kívülálló státuszának rögzüléséről, a tudattalanból a tudatosba konvertálásáról. A fiú, aki e találkozásig nem tudta, nem tudhatta, hogy miféle tapasztalatnak, érzéseknek, vízióknak, világteremtésnek nem volt a birtokában, most már, a találkozás és elválás után egészen biztos lehet benne. „Csáth Géza minden novelláján kívül van” – idézzük újra Karinthyt; miként ez a fiú, a harmadik is kívül volt és maradt. Tudatlanul is és tudván is. Ám ez is sejtés csupán.

A kert-látomás nem idegen a kortól. De valahány Gulácsy-kép, Mednyánszky-festmény, vagy akár a nálunk ismeretlen Mi-

kalojus Čiurlionis rajzai, pasztelljei és festményei, egyik sem azt jeleníti meg, amit a Csáthé. Mind projíció, aktív érzelmi részvétel, jelen idejű térben létet igényel – bejáratot kínál, belépésre csábít a szépségével és a rémületével, a vonzásával és a taszításával, a való- és álomszerűségével egyetemben. S az imaginárius kertábrázolások utóbb se járnak el másként s várnak el mást a szemlélőtől. Nem tartják őt kívül a látványon, nem kényszerítik értelmező pozícióba. A kert a csábítás, az elvágódás terepe lett s maradt, belső világ, ahová félni és menekülni megyünk. Ilyennek látja *A varázsló kertjét* is jószereivel minden olvasója. Az út az állomástól a palánkig – szükséges rávezetés, hosszú előjáték az izgalmas vetítéshez. Holott a találkozás öröme, a várakozás izgalma, az úton-lét készülődés-tartalma a maga vázlatosságában is a rezdülékeny, szinte észre sem vehető drámát készíti elő. „Így megdöbbenően s az abszolút éreztetésével emelkedik ki a tragikum” – bár Karinthy nyilván nem a *Varázslóra* utalt.

Sejtések. A hiány. A töredékeiben is plasztikusan fölrakott történeten kívül minden novellaelem: forgács, folt, vonás. A terek is, az idők is. Csak a történések teljes ideje nem. Az egészen pontosan két óra. Benne huszonöt perc a visszaúté, sétálva, gyalog; ezt rövidíti le s teszi vidámnak festett meneküléssé a váratlanul fogott bérkocsi. Kétszer huszonöt perc – alig egy óra. „Vagy négy percre némán bámultuk ezt a tíz négyszögmeternyi kis csodabirodalmat.” És a végén: „Néhány percre szótlanul néztük a varázsló kertjét”. De a valós idő szerint egész órát töltöttek a kerítésnél. Ebben a nem résnyi, nem hasadéknyi, hanem már-már úr méretű időben hangzik el a Vass fiúk szabdaltszerű története – az sem több alig tíz percnél. A maradék idő, az a hiányzó fél óra, talán az a harmadik fiúé, talán abban az időtérben, a hallott mese háttérjében őbenne is született valami képzet varázslóról és rablókról, gyilkosságokról és kincsekről, üres és vetett ágyakról, szolgaságról, hajnali hempergőzésekről virágok ölelésében... Talán a saját világa is feltöltődött álmokkal, képzetekkel. Talán *betaszított* lett a kívülállóból. Nem tudható.

EGY FESTMÉNY KERETÉRE, AVAGY A VARÁZSLÓ KERTJE

– Kerekes László belső tájképei

Az utazást a halásztelep szőlőinek meredélyén, ösvényein botladozva fejezzük be – ázottan, az őszi éjszakába burkolózva. Lefelé ereszkedünk, mi hárman barátok (Alan Ford, Art Lover, Triceps), a fenyőkkel és tövisbokrokkal benőtt öreg nyaralóig... Odalenn pislákol a fény: ott várnak bennünket Kerekes László képei.

Még aznap éjjel felrovom egy festmény keretére:

VIBRÁLÓ MOSOLY
ÓRIÁSI SZEMFEHÉR
ÉS IDEGES UJJAK AMINT EGY DOBOZ
GAULOISES CIGARETTÁBAN MATATNAK

Erőtlen fény, teák és bor, baráti beszélgetés, a múlt megidézése: életútjaink keresztelkedései az elrohanó években – biográfiáink forrongó művészi világa. Egzisztencializmus fekete pulóver nélkül, rajongás Sartre iránt; a levegőben most a létezés és az értelmetlen

világba vetettség megértésének vágya lebeg, amit a művészetre és önmagunkra alapozott hit vezérel.

NEKÜNK NINCS MÁS VESZTENIVALÓNK, CSAK
ÖNNÖN TESTÜNK.

Bármennyire is indokolt ez a beszélgetés, mégis mintha az álom és valóság határán suhanna – akár a zsillett élén, amelynek „reprodukált” sziluettjét az *Adresa* folyóiratban néhány évvel ezelőtt valaki *férfias tájképnek* nevezte. Kutyák csaholnak a pannon meszesességben, az éj a Duna csobogását is magával hozza – vagy ez talán a fenyők suttogása? A szoba kerek és megbillent (mint az egész planéta), Orfeusz muzsikája szűrődik be – vagy talán a feketészöld pineák lombjának nesze, melyek zöldjéből nincs egy csipetnyi sem a helyiséget betöltő képeken. Az ósdi luszter hunyorgó fényében félhomályba rejtő festmények szétmázolódott pillangókra emlékeztetnek a gyermekkori vadászszenvedély idejéből, mikor ezeket a tarka „repülő virágokat” szakadt ingünkkel szüreteltük, és a kábult, törékeny vitorlázó konstrukciókat régi könyvek oldalai közé préseltük, hogy egy-két nap múlva az élet varázslójának csodás kertjéből lopott száraz, színes nyomatait bámulhassuk az elmúlásnak.

Rengeteg a vörös ebben a szobában, a festményekről záporoz rám a vér és a szerelem színe – a nagy művészeti metropoliszokban *vermillion* és *rose madder* névvel illetik –, hogy azután ez a skála más színárnyalatokon át visszatérjen a szabadkai Képzőművészeti Tárlalkozó fehér falaira kiontott vér képének ősfarmáihoz...

A halak, kövületek, repülőgéptörzsek, fészes és bedöfődő fallikus formák, törött szárnyú lepkék orsós testecskéje, vagy mindezek együtt rendkívül fenyegető, alig kontrollált robbanékonysággal és szétszórt, a *képbe* ragasztott, az elhaladó valós világ egy-egy darabkáját őrző tükörszilánkokkal keverednek. A tükörcserép, a visszfény felülete helyenként nem nagyobb, mint ez a Kerék ingeről leszakadt gomb, amellyel egész este játszom. Nem vagyok egyedül, többedma-

gammal ülök a szobában – a világ közepén, a nagy ALEFON –, és mintha ki-ki éppen most lépett volna be, meglepődötten és rajtakapva azon ritka pillanatok egyikében, amikor elegendőek vagyunk önmagunk számára és tudjuk, hogy idegen szem nem figyel bennünket.

A képek köröttem csordultig vannak sikolással (hallom én ezeket a képeket?) – hangtalanok, elnyújtottak és fekete-fehérek, akár Munch végtelen sikolya. A vásznak fehér felületén valami igazság keresésének önkívületében széthintett színek – valami igazságéna, amit Kerekes már elért, mindünk előtt, és ezért mindez csupán mese azok számára, akik a véletlen matematikai pontosságával meghatározott születés láthatatlan idejéből jönnek. Párizsi kék, vérvörös, rózsza lágy valőrjei, fenyegetően sötét szépiea, piszkos okker – valamennyi a káosz varázslójának kertjéből, aki az érzelmek kavalkádjának, rohamának közepette elfojtott nyugtalanságainkat és szenvedélyeink fellángolását idézi: megfejtendő válaszokat kíván lényünk mélységeiből, amelyek AKARATTALANOK: világos és érthető formában sohasem jelenhetnek meg.

Gyötör egy kérdés, hosszú évek óta igyekszem megfogalmazni; áthelyezem, és a nyelv gobelinjével csillapítva szeretném valóságos, elfogadható méretére csökkenteni, hogy tiszta és lágy legyen, akár egy gombolyag tarka selyemcérna – de nem sikerül, valószínűleg sohasem tudom megszabadítani az elfogadhatatlan, direkt tudakozódás durvaságától és életől. A kérdés pedig a csodálkozás és a számomra oly titokzatos kérdőszavak világába vezet: miért a színek? és miért a kép?

Valaki másnak talán lényegtelen kérdés, csak az én személyes dilemmám. Ám valahol ott, e kérdés megfejtésében rejlik (visszaemlékezem a Bosch+Bosch csoport posztobjektuális munkáira) mindenek titka, ezt biztosan tudom – itt kell lennie az életre szóló döntés indokának és a varázsló kertjének kapuját nyitó kulcsnak. A válasszal, mint Ariadné fonálával, elérhetnék a titokig, amely mögött egyedül csak a lemeztelenített ember marad. A roppant pillangók felröpülnének akkor rejtelmes útjaikra,

ÉS MINDEN A MAGA HELYÉN ÁLLANA
ÉS MINDEN AHOGYAN VALÓ

De mindez nem ma éjszaka fog megtörténni. A kérdés cigarettám füstjének vékony fonalán függőben marad, és a fejembe meg ebbe a szobába zárva, ahol a beröplő szél a huzat titkos áramlatait indítja útjukra, lebegő illatokat hordva a képek közé. Vajon Ázsia hatott rá, vagy utazása a parázsló Afrikában

Kerekes László: Cím nélkül (1986)

– és hol vannak a kolostorok freskói? Utak, színek, formák, döntések...

Odakünn hunyorognak a csillagok, a hold a síkság fölött ragyog – előttem az asztalon apró, hatszögletű üvegcsse, megdermedt olajjal és lepecsételt üvegdugóval, porcelán kanalak, iránytű, őszereg filmkamera és a szobában még tömördek leírhatatlan tárgy, amelyek a még humánus technika korára emlékeztetnek, Verne Gyula illusztrátorának oly kedves miliójére.

Amint leoltjuk a lámpát, a szobába beront az éjszaka és a holdvilág, és a vetítógép fénykötege vibrálni kezd. Elragadtatással nézzük a kollázsok és montázsok százait, amelyek összetéveszthetetlenül magukon viselik Kereké keze nyomát: a nekilendülő kéz hirtelenségét és erupcióját, amint kiröplül a kép keretéből, és a csillagokig akarja húzni az elkezdett vonalat – vagy tovább. A tárgyak

és színes felületek szétszóródottak és elmosódottak – csak a művész mentális látása rendezi őket törekeny egységbe, kaleidoszkópos világgá, hogy egy pillanattal később már a valóság közönséges törmelékének nívójára esve, reménytelenül keringjenek alkotójuk tudatának mikrokozmoszában... Így tart ez órákon át, mi meg csöndesen belépünk intim létébe, akár lábujjhegyen valami ismeretlen kolostor félhomályába, szorongató pietával és bensőnkben veszélyes ürességgel. Távozva az éjszakában, a folyó felé, eszembe ötlök, hogy az őszinteség nem azonos az igazsággal, legalábbis nem a művészeknél, és arra gondolok, sikerül-e választ kapnom egyszer a kérdéseimre – sikerül-e egyszer helyesen föltenni. Mit nyerhetek és mit veszíthetek vele – vagy talán amíg élek, adós maradok magamnak egy kimondatlan kérdéssel?

TRICEPS fordítása

(Kamanc / Sremska Kamenica, 1985)

Kerekes László (Ómoravica, 1954–Berlin, 2011): vajdasági festő, multimédia-művész, performer, feltaláló. A szabadkai Bosch+Bosch csoport tagja (1971–1974). Egyéni és csoportos kiállításainak és performanszainak száma több százra rúgott. „Új művészeti gyakorlatát” land art intervenciókkal kezdi, majd 1994-től a világ különböző pontjain megvalósuló *False Landscapes / Hamis tájképek* című projektjével teljesíti be, amely a globális földrajzi és szellemi térben történő önmeghatározás alkotói kifejezésén alapul.

Slavko Matković (Szabadka, 1948–1994): horvátszerb költő és képzőművész. A neoavantgárd Bosch+Bosch csoport megalapítója (1969), a Vajdasági Írószövetség tagja (1977), haláláig a Szabadkai Könyvtár helytörténeti osztályának és antikváriumának vezetője. Egyéni és csoportos, jugoszláviai és külföldi kiállításainak, fellépéseinek száma több mint félezer. Nagypáti Kukac Péter- és Bodrogvári Ferenc-díjas (1985).

Slavko Matković

SZABADKAI KÉPESLAP

Ma szépen esik a fény városomra
a levegőben vízpára illata
sűrű az automobil
és a lárma.

Íme az emberek kalapot hordanak
a nők festik hajukat
a vendéglőből
ételszag tör elő
a lányok mosolygóságok
bélyeget gyűjtenek a fiúk
gyalogosok várnak a zöld fényre
az iskolatáskák
a diákok hátán
az ablakok a házak falain vannak
minden a saját helyén
és minden ahogyan kell.

Csak a városra zuhanó fény
hoz zavarba
és a kapu a számommal
és hogy ma nem tudom felismerni
a különbséget
az eddig látott
utcák
városok
emberek
és e város között.

Szeretnék átköltözni
egy másik városba
amelyre szépen hull a fény
és a sűrű eső
éppen mint ma
1980. január 18-án Szabadkán.

És kérdezem én
létezek-e a városokban
vagy a városok léteznek bennem
hol vagyok hát Szabadka
városom kinek letargiájában
elvész
a világ összes többi városa.

TRICEPS fordítása

A PONT VÉGTELENJE

– Penovác Endre sorozatához

Otthonalanságomban hanyódva, tudatom valamelyik falán évtizedek óta mozdulatlanul függ, velem szemben, Penovác egy kínaias rajza, amelyben a téli bácskai tájat látom úgy, ahogy az gyerekkoromban rögzülhetett bennem. Hátraláttem apám autójában, mentünk, sohase gyorsan, Zomborból Bezdánba, ezerszer ugyanazon az útvonalon, és vissza, ezerszer, mindig ugyanazon az úton, amely az évek során semmit se változott. Az ablakon át csak a földet és az eget szétvágó hibátlanul horizontális vonalat látom, egy túlfokozott, a szembe beleégitő horizontalitást, a vonal velünk együtt suhan, mintha vonalzóval húzná valaki, mégis minden áll. Ha hó van, akkor olyan, mintha a kiálló, kesze-kusza kórók, csomák, száraz és tövek krikszkrakszokat vagy számomra érthetetlen kínai jeleket festenének a hóba fekete tussal. Olvasni kellene, mert ez olyan, mint a papír. Fa sokáig egyáltalán nincs is. Néhol

a távolban vagy az úthoz közelebb egy-egy magányos szállás. Elszáll, mert apám semmiért az égvilágon meg nem állna. Fél évszázad múlva majd szívinfarktussal vezet végig ezen a húsz kilométeres szakaszon, és az lesz az utolsó útja. Gyerekként odafele mély örömmel ülök hátul, mert a mamához megyünk, és szorongok a visszaúton, mert hazamegyünk, a városba. Kamaszként durcásan gubbasztok ugyanott, mert semmibe veszem a bácskai tájat, a világ legunalmasabb szakaszának találom, amit nézni is fölösleges. A hó szottyadt vagy leves, csak ritkán hófehér. Talajvíz, sár-ár. Annyi itt a sár, hogy a szem sarkából kicsordul. Hiába haladunk, mintha mindig ugyanazt látnám. Mintha egy pontban ülnék, pedig a vonalat valaki húzza. Van ebben valami megbízható. Apám majd szívinfarktussal is hibátlanul vezet, nem hajlandó átadni a kormányt.

A kép majd csak felnőttkoromban tágul ki, amikor vendég vagyok már otthon. Mintha egy szem nyílna tágra, fölboltozódik a nagy, kerek, mély ég a vonásra. Ez a kupola sokkal hatalmasabb, mint a templomokéi. Parányi pont vagy az irdatlan, opál gömbben, amely minden oldalról körbevesz. Metamorfózis történik, a papírlap kifakad, fölgömbölyödik, a vonal is fölkunkorodik valahol talán. Általában vizes képeket látok, a latyak, a levegő nedvessége tényleg akvarellé változtatja a tájat. Az unalom is átváltozik, semmi lesz belőle, de olyan semmi, ami mégis le van festve. Zen: a semmi valósága. A kórók pedig japán betűk, egy idegen nyelvű kísérszöveg, amely a semmi roppant vonzásáról beszél. Még később, amikor már láttam élőben

Cy Twomblyt, az ő füveit is észreveszem Zombor és Bezdán közt Penovác rajzain. Twombly külföldön nagy erővel hat rám, és ennek magyarázatát Penovácnál találom meg. Az ecsetvonások meg a ceruzavonások füvei és kórói, elhaló indulatai alkotják azt a képet, amelyet az autó ablakán át kibámulva látok öt és ötvenöt évesen, mindig ugyanazt. A bácskai semmi itt is, ott is firkás, így válik felfoghatóvá. Keresztes Szent János híveként már nem vagyok rossz viszonyban a firkás semmivel, hiszen őutána mondván egyértelmű, hogy csak ez az út vezet az Úrba, mely az ürrel egyívású.

Most a színek nem hiányoznak, novemberi és téli, télutói színekben látom az otthont kínáló látomást, alvó vizekkel, sarakkal, lelapadt hófoltokkal. Megtanulom a sarat is olvasgatni, a talpammal is akár. A színek mégis belopakodnak, az agyagbarnától a szürkésfeketéig, a sár formáért áhító állaga és halálon túli – tehát transzcendens – színváltozatai, meg a babérvzöld, amit Twombly is fölkennt. Máskor majd a harsány színekért fogok talán rajongani, most azonban, Penovác e sorozatában híve, a piszkos, a fáradt és a grafit színekkel tartok. A természetben nincs piszok. Apám említett szívszorongató útja májusban történt, amikor már nyírni kellett a fűvet; a fűnyírógéptől az autóig tett néhány lépést. Maradok egyelőre azoknál, akiktől megtanultam látni a bácskai tájat. Ketten vannak. Egy cetlit szorongatok a kezemben, Tolnai Ottó írta: „Az ég kék, a fák zöld és a föld okker sávjai – Penovác már régóta tudja, hogy ezekért kell harcolnia maximális gyöngédséggel, mert világunkban mindinkább úgy tűnik: a semmi úszik a semmiben. Ezért – olykor úgy hiszem – pillanatnyilag tán éppen ő az egyik legradikálisabb művésznünk.”

Gyöngéd radikalizmus: azt hittem, ilyen nincs is, a puha sárban és roppanós *szironyhóban*, a végtelenbe tartó seszínű tarlón gyalogolva esett rám ez a másik perspektíva – mintegy a magasból –, s tekertem magamra az ambivalencia sálját, amely mintha selyemfűből volna, azért szúrós.

RADICS Viktória

TOLNAI-SÁVOK

– Mint rongy

Kotorásztam, mindig csak kotorászok valamit, ahelyett, hogy megfognám a munka végét; kezembe került egy négy évvel ezelőtti naplófüzetem, amit rémülettel futottam át. Rá kellett jönnöm, hogy lényegében nem változott semmi, csak ma már ritkábban vetem papírra örökös krízisem épp aktuális fortyogását, mivel tudom, hogy úgymint tévedek, a jegyzeteléssel legföljebb fixálom (fixírozom) a hibákat. Piros betűkkel kiáltott rám a kockás füzetből egy idézet Heideggertől, de akár egy misztikus is írhatta volna: „állandóan a legközelebbi közelben leselkedik a legmélyesegesebb tévedés lehetősége”. Heidegger magáról vette a mintát, gondoltam, ez a szentencia azonban nem tévedés (a „minden krétai hazudik” mintájára), tapasztalatilag azonosítható a szóban forgó létállapot, úgy a tévedések állandó leselkedése, mint a hirtelen belezuhanás a tévedésbe. Még a zsenialitás sem mentes ettől; csak a bolondoknak a tévedésben való otthonossága, holdkórosan biztos mozgása menti meg őket a bukástól.

Tolnai Ottó mindig kacérkodik a tévedéssel, jobban mondva szemmel tartja, magához csábítja, beletenyere, foglalkozik vele; ő megfordította a helyzetet, s ahelyett, hogy a tévedés leselkedne rá, ő leselkedik a tévedésekre. Ily módon állandó veszélyeztetettségben él, Damoklész kardjával a feje fölött, ennél fogva hiperéber, de a vesztes keresztjével a vállán, mert a tévedések rendre túljárnak az eszén. Az eltévedett, tévedékeny

létállapot és a (té)vesztés – sőt a téveszmék – metafizikáját költi. Roppant inverzió: nem az igazságot, hanem a tévedéseket keresi, vagyis az igazság visszáját. Fonákul, a bibliai bolond módján.

Nem csoda, hogy folyamatosan hangokat hall: az *infaustusai* (szerencsétlenjei, hibbantjai) az ő belső hangjainak az objektívációi és szubjektívációi. Tolnai óriási, nyitott világszövevénye az örültek zárt különvilágának pandanja; rögeszmékkel, kényszerképzetekkel, fétisekkel van kigyöngyözve, mániákkal ékesítve – de van benne rendszer, jobban mondva összegabalyodó hálózatok (enciklopédia, katalógus, lexikon, táblázat, felsorolás). Ez a világnyi szövevény, amely mintha József Attila *világghiányát* foltozná be, egyúttal apróra, precízen reális; realizmusa alapvetően a bácskai milióból indul ki és azon nő túl. A bácskai földből – az *alapvetés* konkrétan értendő, hozzátevé, hogy a bácskai sár, homok és gazgubanc folyton a kátyú és a túskevár veszélyét idézi meg. Az elcsúszását, elsüllyedését, agyonsebződését, a *végző* tévedését.

A tolnais világhierarchia – világhiány-foltozás – le nem állítható (mert szakad tovább!), extenzív (mivel ormótlan a lyuk) és folyton visszahurkolódó. A kohézió létrehozására, az intenzitás fokozására a lehető legnagyobb erőfeszítés irányul, már-már gépiesen, hiszen az energiatermelés, a világfönntartás nem szakadhat meg. E szakadatlan szellemi munka közben Tolnai átadja magát annak a bizonytalansági faktornak is, mely életünk egyik legmeghatározóbb vonása: hogy bármikor bekövetkezhet a legrosszabb. Az ismerős dolgokba való belekapaszkodás, a tudásmorzsák állandó összesöpörgetése, az élettér óvása a József Attila-i teljes elvesztéssel szemben ellenében zajlik. Nem tévedés: *zajlik* – ha a kapaszkodás zajlik, akkor az a krónikus „hajótörés-szindróma”; ha az óvás zajlik, akkor háború van. És most az forog a fejében, mint a motolla, hogy Tolnai Ottó egyszerre Odüsszeusz és Pénélopé, kalandor tengerész és hűséges szőnyegszövőnő...

A verse, amellyel most foglalkozni szeretnék, rongyszőnyeg-vers, mint Tolnai sok-

sok, újból és újból fölfejtett és megszótt darabja. Az első sávot idézem:

MINT RONGY

*Egy imaginárius térben látta
működni a kis szabó (rég halott)
mágnespatkóját amint az élet által
brutálissá dagasztott túpárnákból
egyenként huzigálja a rozsdás tűket
de nem ebbe hibbant bele*

Jelzem, hogy az egész félhosszú versben mesterien elegyül az *ő*, az *én*, a *mi* és a *mások*, sőt egy *másik* (idegen) *ő* is feltűnik. Tolnai infaustus-hangjai szóldogálnak ilyképpen. A bolond – hibbant – agyban, úgy, ahogy azt fentebb meghatároztam. Az „imaginárius tér”, mint Tolnainál mindig, egészen konkrét bácskai tulajdonságokkal (földdel) is rendelkezik, de ebben az első sávban ez itt a *költői elme tere*. A mágnespatkó egy konkrét tárgy, a szabó kelléke, amely a versben óriásivá imagináltatik – meggörbedt lírai tengely, elváltozott „gyémánttengely” gyanánt...

(Gyerekkoromban a mi utcánkban is lakott egy kis szabó, Péro bácsinak hívták, ugyanilyen kellékekkel, eszközökkel... egy mesebelien kicsi házban.)

Imádnivaló ebben a részben a „brutális” szó, a „brutális túpárnákba” reszkess bele!

És persze azonnal beugrik a töviskorona és Szent Sebestyén, a hétfájdalmú Szűz, akár csak egy óriás sünszörnyeteg víziója, sőt még Kafka boronatúi is! A mágneses erő kozmikusává avanszál, egyfajta teslai elektromos térére, de a mágikus vonása is megmarad, hiszen nem ilyen, a fájdalomtól megszabadító mágnespatkóra vágyunk-e? *Libera me!*

Ez a bizonyos *ő* azonban nem az óriás mágnespatkó víziójába hibbant bele, sem a földagadt túpárnákéiba, hanem

*hanem abba észrevette
a szabókréta lapocskájának
halványkékje
immár nem azonos egzaktmód
a biliárdkréta tömböcskéjének
halványkékjével
ebbe a diszkrepanciába hibbant bele
a kék megfáradt
bágyadt halványságáról beszélt*

– ez a vers második sávja. Pontos meghatározása a meghibbanásnak: valami nagyon nem stimmel, elvész az azonosság, az identikusság, az élet vonalvezetése, az a minimális azonosság (kinek micsoda, lehet az ég kékje is), amire számítani, építeni lehet, ami lehetővé teszi még az életet; kibillen valami, a megbízhatóság minimuma károsodik (a világrend és/vagy az *én* megbízhatóságáé).

A lényegessé váló diszkrepancia nem más, mint a szubjektív lényeg kibicsaklása, veszte – persze, hogy belehibban az ember, legálábbis meghibásodik.

Az anyagok mellett (ezek közé tartozik a kréta is) a színek Tolnai másik kutatási területe. Minden bizonnyal övé a legnagyobb lírai szintan. (Ebben a festészet is segítségére van.) Egzaktságra törekedve számon tartja, katalogizálja a színárnyalatokat a szarbornától az azúrig. Tolnai szivárványa pompásan átível a magyar költészet fölött.

Azonban nála minden objektív is, dologi, tárgyi – a földön tárgy, dolog alakjában jelennek meg az esszenciák. A fentebbi kréták is konkrét tárgyak, a lapos szabókréta az én számomra is egy bűvös tárgy a gyerekkoromból, és a kollekcióhoz hozzátenném még az ugyancsak kék, mélykék, durva zsákrétát (zsákokra lehetett jeleket írni vele). Az ilyen kis tárgyakra, amelyeket a gyerekszem magába zárt, jobban lehet emlékezni, mint a nagy eseményekre, és az élet koherenciájának megléte vagy hiánya ezeknek a kapcsolatainak múlik.

*mások másba hibbannak bele
nem bírják elviselni a liszt
szítálásának hangját*

Itt ismét egy anyaggal (liszt) és egy tárggyal (szita) van találkozásunk, mindkettő fontos eleme a Tolnai-gyűjteményeknek. Magam is – gyerekkoromból – pontosan emlékszem a lisztre mint matériára, az állagára, az anyag viselkedésére játék közben, nem hófehér színére, akárcsak a szítálás tompa dobajára, ahogy a tenyér párnái finoman csattanak a fán. („A ló dobog csak, tompa dobja, / mintha egy szív ver, távolodva” – Nemes Nagy Ágnes.) A szítákra, amelyek oly fontos mindennapi kellékek voltak, az élelem szolgálói.

*énrám példának okáért mondta
a rénszarvaslapát anyagának a finomsága
hatott hasonlóan
vannak ilyen lapátok mondtam
a tengerit a kölest a fénymagot*

*is ilyen bársonyos lapátokkal
forгатják át meg át be ne gyúljon
igen mondta majd hozzátette
isten is ilyen lapáttal hányja ránk
a szűz havat
lényegében ennyi hangzott el
egy-két mondattal ha több*

A fenti idézetben több sáv van, még hozzá négy rongyszőnyeg-sáv – egy félig konkrét, félig belső dialógus (nem ilyen-e minden dialógus, félig külső, félig belső) replikái.

Ilyet nem láttam. De el tudom képzelni a rénszarvaslapátot, és láttam hólapátokat, szívlakapátot, villáslapátot, sokféle ganézó lapátokat is. (Hozd ide a vellát! – mintha egy ilyen parancsot hallanék a régmúltból.) A kukorica, a köles, a búza, a dara dombjai és halmait jól ismerem, az volt a kedvenc játékom, hogy turkáltam bennük, a tíz ujjammal lapátoltam, ezekkel a magokkal játszottam érzéki élvezettel. A *fénymagnak*, ami takarmány és madáreledel, itt a lírai jelentése is bejön, akárcsak a *tengerié*.

Hirtelenjében látni vélem, emlékezetem egyik fészkerében, a lapátkollekciót (asszonyoknak: szita, férfiaknak: lapát a kezükbe), már-már *az ismeretlen lapátot* is, mely rénszarvasagancsból készült – Isten egzotikus lapátját... Hisz a hó is lapátolnivaló anyag, noha égi. Az égi lapát a hópolyheket kavargatja, a konkrét lapátokról a magok szállnak, lám, milyen nagyszerű a földműves mondás: „hogy be ne gyúljanak”. Szítál a hó, szítál a mama, szállnak a fénymagok.

*s ez minden jel szerint számomra elég volt
mások is megjegyezték belehibbant
egymásról mindig megjegyezzük
ki mikor mibe hibban bele
de persze tovább éljük éltünket
rég el is felejtve már mágnespátkót
szabókrétát rénszarvaslapátot szűz havat*

Az „én”-t kivéve valamennyien hibbantak lennének tehát, valamennyi én. Jó vicc, de vajon nem ez-e a konkrét és az absztrakt, a valóságos és filozófiai igazság is? Hiszen maga az egyéniség a hiba, a meghibbanás, az igaz-

ságból kirekesztett, hovatarozását nem lelő perszóna. Ki így, ki úgy, ki ebbe, ki abba... Akkor is, ha feledi rögeszméit, és nem tudja, hogy meghibbant egyszer. És akkor is, ha nem felejt.

A rongyszőnyeg kifut a végtelenbe, és megjelenik a színen a Másik Ő, lehet, hogy az Úr, én nem tudom, hiszen olvadékony sziluett, délibáb csupán a távolban. Ebben a versben azonban eljövendő; a „reménylett dolgok valósága” sosem lehet színvalóság.

*csak hát éppen hogy hibbantán
ültem a kis tőzegtő partján mesélte
ő épp átvágott az árvalányhajas pusztán
már ez is végtelenné tűnt a délibábban
majd megállt a kissé magasabb szűrősebb
selyemkóró (vaddohány) sávban
s egyértelmű volt azon sosem is fog tudni átkelni
leverő érzés volt rádöbbenni
többé sosem is találkozhatunk immár
jöllehet valahol sejtettem ezeket a sávokat
maga a teremtő teríti elénk
mint rongy-
gyöngy- selyem- égő pipacs-szőnyeget*

Valamelyik Ottó ül ott (hibbantán, hibásan, ő tudja magáról ezt) a tőzegtő partján, Palicson, valaki mesél neki (tán egy nádvágozó, tán egy tollfaragó), és egy megtörtént, mégis soha be nem következő eljövételről ad hírt. Délibáb és árvalányhaj, pusztá,¹ akár a festetten-pingáltan giccses, s e mivoltukból kiszabaduló motívumok Frida Kahlo vagy Anna Margit festményein. Bácskai exodus, kórók tengerén át. A „Vörös-tengerre” ráterül a bácskai rongyszőnyeg klee-i kivitelenben, rávetül az absztrakció, a délibábok hőse a pontosan megnevezett selyemkóró/vaddohány-mezőn (*Asclepias syriaca*) jár. Tolnai botanikája legalább olyan fontos, mint a zoológiája, ásványtana, kőtára és más gyűjteményei, a nevezetes Tolnai-enciklopédia betétjei. A selyemkóró mérgező, agresszív, kártékonynak tekintett gazonnövény, amelynek

¹ Közvetítés: noha a legtöbben nem tudnak róla, Tolnai költői működésének hatvan éve óta lényegtelené vált a magyar irodalomban a népies-urbánus dichotómia, ezt a dichotómiát Tolnai Ottó áthúzta, megsemmisítette, felrobbantotta!

méze (a selyemfű-méz) mégis jó. A kórók, tövissek, bogáncsok a bácskai tó- és folyópartok irdatlanul kellemetlen és kellemetlen sávjai, ha bemész, ezer tüskével leszel teli, amit a mosás sem visz ki a ruhából. Én megjártam.

Ő mesél tehát Ő-ről Én-nek, mind árnyalakok, szét- és összefolyó sziluettek. Ő, aki átvágott és megtorpant, mert nem kelhet át a szűrős tengeren, talán a legvilágítóbb (szemkáprázató), noha nem is látszó alakmás; ami szemmel látható, az köztünk a szőnyeg: növényekből, anyagokból, színekből, szavakból, metafizikai sávokból. Veszélyes, költői nevű gyomnövényekből, a bácskai pusztá identifikálható flórájából. A figura is azonosítható: az,

*aki nem jön, akinek a parúziája képtelenség,
többé sosem is találkozhatunk immár*

– noha fölmerül a sejtelmes kérdés, hogy akkor minek a szőnyeg (mint rongy), hiszen a Teremtő, a *primum movens*, bizonyára okkal terítette, gördítette elibénk? Két tudás áll szemben egymással: az egyik az egyértelmű, „leverő” racionális-empirikus (sosem), a másik az intuitív költői sejtlem a sávok (a rongyszőnyeg) primordiális, „valamirevaló” létezéséről.

A Tolnai-esztétika túlfut önmagán és olyan metafizikai rongyszőnyeget alkot, amely a Bácskán átvágva az ismeretlen végtelenbe vezet. Ez a költészet nem elégszik meg önmagával mint irodalommal, nem véletlenül van átszöve megannyi képzőművészettel, tudománnyal, etnográfiaival. Ontológiai minőségében kiterjed az irodalmon túlra, a magyarországi irodalomban pont ezért nem látni jól – miként a fenti vers központi-végső-elvesző alakját sem.

„Az ontológia mintájára egy másik tudományt kellene, vele párhuzamosan, életre hívnom: a nem-ontológiát”, bukkantam rá Piotr Rawicz gondolatára egy réges-régi interjúban. Az egyedülálló Rawicz műfajokat szabadon keverő poétikájához tudnám mérni a Tolnaiét, aki a *semmis* szövegeket írja szabadon, a semmiben, a vidéki pusztában, maga is mindig ismeretlen alakká változva át.

Nagy Abonyi Árpád

MI AZ, HOGY BÁCSKA?

Néhány évvel ezelőtt, egy esős délutánon Maastrichtból Amszterdamba utaztam. A vonat puhán, szinte hangtalanul siklott a síneken. A fülke ablaküvegére ferde csíkokat rajzoltak az esőcseppek.

Egy könyvet lapozgattam, Csáth Géza novelláskötetét. Már évek óta Hollandiában éltem, s a könyv ott állt a nappalim polcán. Időnként elővettem, amikor nyakon vágott a honvágy, most viszont úgy tűnt, néhány novellát újraolvasva könnyedén elüthetem az időt.

Egy idős pár ült velem szemben: egy farmernadrágos, bajszos férfi és egy hosszú szoknyás, sértődött képű hölgy. Ujjukon egyforma köves gyűrűt viseltek. A nő egy helyi újságot lapozgatott. Észrevettem, hogy olykor lopva a kezemben tartott könyv fedőlapjára pillant.

Magamban mosolyogtam, hiszen megszoktam már, hogy a hollandok érdeklődve fülelnek, ha magyar szót hallanak, s ez a nő most épp nyilván azon töri a fejét, vajon milyen nyelven íródhatott a könyv, gondoltam.

Az asszony többször ismét a Csáth-kötet felé sandított, és éreztem, nem sokáig bírja szó nélkül. Rövidesen összeakadt a tekintetünk, s hogy megkönnyítsem a dolgát, valóban elmosolyodtam.

Jó könyv? – kérdezte, miközben ő is elmosolyodott. Az arcán valódi érdeklődés tükröződött. Jó, mondtam, elbeszélések.

Nagyszerű, mondta, az elbeszéléseket én is szeretem. És mi a címe annak, amit épp most olvas?

Bácska, mondtam, mert épp a *Bácska* című novellát olvastam.

Bácska? Az a címe, hogy *Bácska*?

Igen, az.

És hogy hangzik ez hollandul?

Bácska, egyszerűen Bácska hollandul is.

Jó, de mi az, hogy Bácska?

A Bácska az Bácska, nem érted? – szólt közbe a férfi, és egy műanyag dobozt húzott elő a hátizsákjából. Felpattintotta a doboz fedelét, és valami apró kekszet kezdett ropogatni.

A nő is kivett egyet a dobozból, tűnődve forgatta az ujjai között. Már nem mosolygott, vonásai megkeményedtek.

Hogy mentsem a helyzetet, magyarázatba kezdtem Bácskáról mint régióról, de a férfi gyorsan leintett.

Tudom én jól, mi az, hogy Bácska! Az épp olyan, mint Hollandia! Végtelen napraforgómezők mindenütt! Éppúgy, mint nálunk! A nyolcvanas években két hónapig ott dolgoztam agrármérnökként, jól tudom.

Hogyne, te mindent nagyon jól tudsz, mondta a nő, még mindig a kezében tartott süteményt bámulva.

Épp meg akartam kérdezni, hogy melyik városban dolgozott, de ekkor megjelent a konduktor.

Egy dolgot biztosan nagyon jól tudok, folytatta, amint eltűnt a jegyvizsgáló, mégpedig azt, hogy ha Bácskára gondolok, mindig egy

hatalmas napraforgómezőt látok magam előtt. Éppolyat, amilyenek nálunk is vannak.

Kinézttem a vonatablakon, de nem láttam napraforgómezőt, csak az eső áztatta élénkzöld legelőket és békés, fekete-tarka teheneiket. Hogy Bácska egy nagy napraforgómező? Ezen azért eltűnődtem.

Aztán arra gondoltam, mi jut eszembe Bácskáról. Szabadka? Kosztolányi és Csáth? A Palicsi-tó? A horgosi gyümölcsösök? A barackpálinka? Az, amikor a Tisza jobb oldalán élsz, nem pedig a bal oldalán? Magam sem tudtam pontosan. Hirtelen rádöbentem arra, ami addig is egyértelmű volt, hogy csak *magán-Bácskák* vannak, *egyszemélyes Bácskák*: az én Bácskám, a te Bácskád, a holland férfi napraforgós Bácskája, és így tovább.

A nőre pillantottam. Még mindig az apró kekszet forgatta az ujjai között maga elé meredve. Szája keskeny csíkká vékonyodott.

Bácska az, amit akkor érzel, amikor elolvasod Csáth Géza *Bácska* című novelláját, akartam mondani, mintegy vigasztalásként, de végül nem mondtam semmit. A vonat kisvártatva lassítani kezdett, a nő visszatette a dobozba a kekszet, és a kabátjáért nyúlt. A férfi a bajuszát simogatta, kibámult az ablakon.

Amikor a szerelvény megállt Sittard állomás peronján, mindketten felálltak.

Viszlát, mondta a férfi, milyen jól elbeszélgettünk!

Viszlát, mondta a nő, és mutatóujjával megérintette a vállamat. Majd legközelebb elárulja, mi az, hogy Bácska, jó?

Persze, mondtam, okvetlen!

Miután leszálltak, még egy ideig láttam őket az ablaküvegen keresztül, amint a peronon haladnak, azután eltűntek az utasok között.

A vonat lassan elindult, kényelmesen hátradőltem az ülésen. Csáthra gondoltam, Kosztolányira, Szabadkára, a Palicsi-tóra, a gyümölcsösökre, s közben a nő hangja visszhangzott a fülemben: mi az, hogy Bácska?

A szerelvény fölgyorsult, éles kanyart vett, majd hangosat túlkölt.

Hát igen, gondoltam aztán, ezen még majd magam is eltűnődöm.